

MEMMEDGULUZADE

DANABAŞ
KÖYÜNÜN ÖYKÜSÜ

Çeviren:
Dr. İldeniz Kurtulan

Cumhuriyet

MEMMEDGULUZADE

DANABAŞ
KÖYÜNÜN ÖYKÜSÜ

Çeviren:
Dr. İldeniz Kurtulan

Cumhuriyet

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ: 97

DANABAŞ
KÖYÜNÜN ÖYKÜSÜ
(Öyküler)

Bu kitap Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi'nde
Sayın ildeniz Kurtulan'ın izniyle basılmıştır.

Yayına hazırlayan •': Egemen Berköz
Dizgi: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd, Şti.
Mayıs 2000

CELİL MEMMEDGULUZADE

DANABAŞ
KÖYÜNÜN ÖYKÜSÜ
(*Öyküler*)

Azericeden çeviren:
Dr. İldeniz Kurtulan

1924-1999

75. yıl coşkusuyla..

Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, insan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Sanat dalları içinde edebiyat, bu anlatımın düşünce öğeleri en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir ulusun, diğer ulusların edebiyatlarını kendi dilinde, daha doğrusu kendi düşüncesinde yinelemesi; zekâ ve anlama gücünü o yapıtlar oranında artırması, canlandırması ve yeniden yaratması demektir. İşte çeviri etkinliğini, biz, bu bakımdan önemli ve uygarlık davama için etkili saymaktayız. Zekâsının, her yüzünü bu türlü yapıtların her türüsüne döndürebilmiş uluslarda düşüncenin en silinmez aracı olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyatın, bütün kitlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir etkisi vardır. Bu etkinin birey ve toplum üzerinde aynı olması, zamanda ve mekânda bütün sınırları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi ulusun kitaplığı bu yönde zenginse o ulus, uygarlık dünyasında daha yüksek bir düşünce düzeyinde demektir. Bu bakımdan çeviri etkinliğini sistemli ve dikkatli bir biçimde yönetmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemeyen Türk aydınlarına şükran duyuyorum. Onların çabalarıyla beş yıl içinde, hiç değilse, devlet eliyle yüz ciltlik, özel girişimlerin çabası ve yine devletin yardımıyla, onun dört beş katı büyük olmak üzere zengin bir çeviri kitaplığımız olacaktır. Özellikle Türk dilinin bu emeklerden elde edeceği büyük yararı düşünüp de şimdiden çeviri etkinliğine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okurunun elinde değildir. 23 Haziran 1941.

Milli Eğitim Bakanı
Hasan Âli Yücel

SUNUŐ

Cumhuriyet'ie başlayan Türk Aydınlanma Devrimi'nde, dünya klasiklerinin Hasan Âli Yücel öncülüğünde dilimize çevrilmesinin, kuşkusuz önemli payı vardır.

Cumhuriyet gazetesi olarak, Cumhuriyetimizin 75. yılında, bu etkinliği yineleyerek, Türk okuruna bir "Aydınlanma Kitaplığı" kazandırmak istedik.

Bu çerçevede, 1940'lı yıllardan başlayarak Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan dünya klasiklerini okurlarımıza sunmaya baŐladık.

Büyük ilgi gören bu etkinliği Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmamıŐ -ancak Aydınlanma Devrimi yarıda kalmasaydı yayınlanacağına kesinlikle inandığımız- dünya klasiklerini de katarak sürdürüyoruz.

Cumhuriyet

CELİL MEMMEDGULUZADE ÜZERİNE

10 Şubat 1866 tarihinde Azerbaycan'ın Nahçıvan ilinde doğdu, 4 Ocak 1932 tarihinde Bakü'de öldü.

Çarlık Rusyası Azerbaycanında ünlenen ve ardı sıra Sovyetler döneminde ününü pekiştiren yazar Celil Memmedguluzade, Ortaçağ feodal döneminden kalma toplumsal ilişkilerin, derin bilisizliğin gelişmesini sağlayan şeriatın çürük inanç ve gereklerinin halk yaşamındaki etkilerini, yapıtlarında su üstüne çıkardı. Selefî Mirza Fethali Ahundof'un izinde.

İlginçtir, yazar yapıtlarında dönemin egemen dili Farsça Arapça karışımı Osmanlıca'yı iterek halkın konuştuğu Azeri Türkçe yazmakta diretti.

Celil Memmedguluzade 1887 yılında Gürcistan'da Gori Öğretmen Okulu'nu bitirdi. On yıl Erivan ili köylerinde öğretmenlik yaptı. 1904 yılından sonra Tiflis'te yayınlanan "*Şark-i Rus*" gazetesinde yazdı. Gazete 1906 yılında kapatılınca "*Molla Nasreddin*" adlı yergisel bir dergi çıkarmaya başladı. Yirmi beş yıl bu dergiyi başarıyla yönetti. Dergi demokratik düşünceli, özgürlükçü, ilerici, hü-

manist bir çevre yarattı. Birçok ünlü yazar bu arada *M. E. Sabir, N. Nerimanov, E. Hakverdiyev, Ö. F. Numanzade, E. Nezmi* bu çevrenin önemli yazarlarıdır.

Bilindiği gibi, derginin yayını sık sık Çar yönetiminin-
ce durdurulmuşsa da etkisi eksiltilememiş.

28 Mayıs 1918'de kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'ni sevinçle karşılayan yazar, ardından gelen Sovyet işgalini pek sindiremediğinden 1920 yılının haziranında ailesiyle birlikte yurdunu bırakarak Tebriz'e gitti ve dergisini (8 sayı) orada yayınladı. 1922'de devlet çağrısıyla ülkesine dönen yazar 40 yıllık yaratıcılık yaşamı süresince Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde önemi yadsınmaz bir yer edindi.

Yazarın ülkesinde birçok kez sahnelenen (sonradan da perdeye aktarılan) oyunları, çok basılan makale, anı ve öykü kitapları var. Adı kimi kent, ilçe ve köylere verildi ve buralarda yontulan dikildi. Doğumunun 100 yılığı ülkesinde gönül borcuyla kutlandı.

Türkiye'de tanınmayan ya da az tanınan yazardan bu kitapta beş değişik örnek öykü sunmaktayım. Türkçe'ye çevirmeden, özgün haliyle yayınlanması belki çok daha ilginç olurdu, ama okurca anlaşılır mıydı? Kuşkuluyum. Çevirmeden rasgele birkaç örnek vereyim.

"Segfin ortalığından bir hamal verilip ki, tirlere tekiye olup onları möhkem şahlasın. Hammalı alttan iki sütun sahlayır. Her sütunun altına bir yeke sal goyulup ki sütunları hemçinin möhkem şahlasın."

"Pristavin heyetine, adam elinden girmek mümkün deyildi ve katta, yasoul, ğlava mirzelerinden savayı heyete girmek heç kese izin verilmirdi."

"Yene gaflet bıçaglarının taggiltısı, adamların tappiltısı, atların kişnemesi, cüce toyugların ve ğlavaların bağırtısı ve tulaların hafiltısı garişti birbirine."

Aslında anlaşılmayacak gibi değil ama ben daha kolay okunsun diye Türkçeleştirdim. Ve yazarı bir de kendi dilinden öğrenelim diye, ölümünün birinci yıldönümünde Bakü'de yayınlanan "Hücum" dergisinde çıkan kısa özyaşamöyküsünü de Türkçeye çevirdim.

Dr. İldeniz Kurtulan
Kadıköy / İstanbul
Ocak 2000

ÖZYAŞAMÖYKÜM

Nahçıvan ilinde doğdum. Aras Irmağı'ndan beş altı, Culfa ilçesi'nden kırk *verst* (1) ırak. Özellikle Aras ve Culfa'dan söz ediyorum. Bilindiği gibi Aras Irmağı İran sınırı, Culfa İlçesi de sınır kapısıdır. İkisine de yakın olduğuma sevinip övünüyorum. İki nedeni var. Biri, İran Azerbaycanı babamın ülkesi, ikincisi oranın halkının dindarlığıyla dünyada ad kazanmış olmasındandır. Bununla da her zaman övünürüm. Yani böylesi kutsal bir ülkenin komşuluğunda doğduğuma sürekli şükürler etmekteyim.

Ne zaman doğduğumu sorarsanız, yanıtlayamam. Çünkü bu konuda hiçbir belge ve yazı yok. Vardı da ben yitirdim? Değil, hayır, doğduğumu kimseler bir yerlere düşmemiş. Hem o zamanlarda ne doğum belgesi varmış ve ne de doğumu bir yerlere yazma alışkanlığı. Benim ana ve babam da uymuşlar bu alışkanlığa.

Bundan altmış yıl önce birisine, neden çocuğunun doğum gününü bir yere düşmüyorsun diye sorulsa, şaşır-

(1) Metrik sisteme geçmeden Ruslarca kullanılan ölçü birimi: 1,06 km..

rırdı sanırım. Çünkü gereksiz bir soru olurdu bu. Ancak oturup düşününce bir takım ipuçları bulabiliyorum.

Örneğin şimdi Hicri takvimin 1344 ve Miladi takvimin 1926 yılındayız. Ve benim yaşımlı elli altı ya da elli yedi, bilemedin elli sekiz olmalı. Neden dersenez, *Rus - Osmanlı Savaşı'm* anımsadığımdan derim. Arkadaşlarla Nahçıvan'da Kale Mahallesi'nde yüksek bir yerde duruyorduk. Akşamdı, güneş yeni batmıştı... Bulutlar kızıla boyanmış sanki... O taraflarda büyükçe bir barut deposu yangını varmış gibi geldi bize... Arkadaşlarım Kars'taki yangınların alevlerinin kızılıdır bulutlara yansıyan demişlerdi, ben de inanmıştım. Orada *Rus - Osmanlı Savaşları* bir gerçektir, 1878 ve 1879 yılları. Biz de sekiz dokuz yaşlardaydık ve coğrafya bilgimiz o kadardı işte.

Bir başka anım var, yaşımlı saptamak için:

1881 yılında Çar Aleksandr'ı Petersburg'da devrimcilerin öldürdüklerini anımsıyorum. On bir, on iki yaşlarındaydım. Nahçıvan'da kent okulunda ikinci sınıfta okuyordum. Okul tatil edildi, dükkânlar kapatıldı. Halkı camide topladılar, zorunlu yas tutuldu. Mollalardan biri mimberde öldürülen Çar'ın erdemlerini sıraladı durdu. Sonunda hüngür hüngür ağlamaz mı? Halkı da ağlattı. Sonra ağıtlar yakıldı ve şehit çarın faciası, Kербela faciasını geçti, camide velvele koştular.

Evet, doğduğum yer Nahçıvan kentidir. Ve Tanrı ta-nığımdır ki, eğer cennet, cehennem, mizan, terazi haksız, eğer Tanrı'nın koyduğu ve peygamberinin gösterdiği yolda yürüyenler ahrette ödüllendirileceklerse, öyleyse öldükten sonra benim yerim cennetin en seçkin köşesi olacaktır. Çünkü Nahçıvan kentinde geçen çocukluğumda on dört,

on beş yaşıma dek çok ağır koşullarda tuttuğum orucun ve yine çok ağır koşullarda kıldığım namazın sevabı bana da yeter, yedi sülaleme de.

Şimdilerde her şey çok değişti. Çağımız her şeyi alt üst etti... Eğer şimdiki Nahçıvan'ı (2) elli yıl öncekiyle yan yana koyarak birbiriyle karşılaştırırsak hiç benzeşmediklerine tanık oluruz. O zamanlar küçük bir okul öğrencisiyken, her yerde; evde, sokakta, okulda, çarşı ve dükkânlarda yalnızca mescitten, minberden, namazdan, oruçtan ve yastan ve de vaaz ve mersiyeden söz ederdik. Sabahtan akşama dek gördüğüm erkek ve kadınların tümünün uğraşısı, sabahtan akşama dek, sırf namaz kılmak, oruç tutmak, yine namaz yine oruç, cami, kurban kesmek, imam (3) için yas ve ağlaşma ve görkemli muharrem ayı yası, kefen ve aksesuarı üzerineydi.

Yedi sekiz yaşlarımda mollaya gittiğimi, *Çereke* (4) Kuran okuduğumu anımsıyorum. O dönemde ünlü "*müderis* " Hacı Bağır ve Molla Aü'nin medreselerinde okudum. Hacı Molla Bağır'ın falaka sopasının acısını hâlâ tabanlarımda duyumsanm. Bu mollaların, bit ve sirke dolu hasırlı mekteplerinde üç dört yıl avarelikten sonra babam beni kent okuluna yazdırdı. Üç yıl da orada okudum, Rusça ve *Müslümanca*. (5) Ama doğrusunu söylemek gerekirse mol-

(2) Bu yazı 1926 yılında yazıldığına göre, Sovyet dönemi kastediliyor.

(3) Şiiliğin en kutsal varlıklarından, Hz. Ali'den başlayan, torunu Hz. Mehdi'ye dek aynı soydan gelen "On iki imam" kastediliyor.

(4) Kuran'm küçük surelerinden oluşan ve medreselerde elifba eğitiminde kullanılan kitap.

(5) Çarlık döneminde, genellikle Azerilerin milliyeti "Müslüman" ve Azeri Türkçesi olan dili de "Müslümanca" sayılmıştır.

on beş yaşıma dek çok ağır koşullarda tuttuğum orucun ve yine çok ağır koşullarda kıldığım namazın sevabı bana da yeter, yedi sülaleme de.

Şimdilerde her şey çok değişti. Çağımız her şeyi alt üst etti... Eğer şimdiki Nahçıvan'ı (2) elli yıl öncekiyle yan yana koyarak birbiriyle karşılaştırırsak hiç benzeşmediklerine tanık oluruz. O zamanlar küçük bir okul öğrencisiyken, her yerde; evde, sokakta, okulda, çarşı ve dükkânlarda yalnızca mescitten, minberden, namazdan, oruçtan ve yastan ve de vaaz ve mersiyeden söz ederdik. Sabahtan akşama dek gördüğüm erkek ve kadınların tümünün uğraşısı, sabahtan akşama dek, sırf namaz kılmak, oruç tutmak, yine namaz yine oruç, cami, kurban kesmek, imam (3) için yas ve ağlaşma ve görkemli muharrem ayı yası, kefen ve aksesuarı üzerineydi.

Yedi sekiz yaşlarımda mollaya gittiğimi, *Çereke* (4) Kuran okuduğumu anımsıyorum. O dönemde ünlü "*müder-ris* " Hacı Bağır ve Molla Ali'nin medreselerinde okudum. Hacı Molla Bağır'ın falaka sopasının acısını hâlâ tabanlarımda duyumsama. Bu mollaların, bit ve sirke dolu hasırlı mekteplerinde üç dört yıl avarelikten sonra babam beni kent okuluna yazdırdı. Üç yıl da orada okudum, Rusça ve *Müslümanca*. (5) Ama doğrusunu söylemek gerekirse mol-

(2) Bu yazı 1926 yılında yazıldığına göre, Sovyet dönemi kastediliyor.

(3) Şiiliğin en kutsal varlıklarından, Hz. Ali'den başlayan, torunu Hz. Mehdi'ye dek aynı soydan gelen "On iki imam" kastediliyor.

(4) Kuran'm küçük surelerinden oluşan ve medreselerde elifba eğitiminde kullanılan kitap.

(5) Çarlık döneminde, genellikle Azerilerin milliyeti "Müslüman" ve Azeri Türkçesi olan dili de "Müslümanca" sayılmıştır.

laların bitli sirkeli medresesinden çıktıktan sonra doğru dü-
rüst *Müslümanca* dersi görmedim. Çünkü bilindiği gibi c
dönemde, devlet okulları müfredatında, laf olsun diye haf-
tada birkaç saat Türkçe dersi verilir, öteki dersler Rusça ge-
çerdi. Ayrıca, ister kent okulunda, ister sonra eğitimimi ta-
mamladığım Gori Öğretmen Okulu'nda Türk dili öğret-
menlerimiz yalnızca her ayın yirmisinde aylıklarım almak
şevkiyle derse girerlerdi. Aslında okul yönetiminin de bu
öğretmenlerin fazla yorulmalanna gönülleri varmazdı.

Gori Öğretmen Okulu Türkçe Bölümü'nün açılması
benim bu okula başlama yaşma denk düştü. O zaman 1883
yılındaydık, babam beni Nahçıvan Kent Okulu'ndan alıp
oraya gönderdi. Beş yıl okudum, bitirince İrevan İli'nin
Uluhanlı Okulu'na öğretmen olarak atandım.

Geçelim bunları, nerelerde öğretmenlik yaptığım
önemli değil, Danabaş Köyü başka... Aslında önemli olan-
ları kaydetmek isterim tabii. Bu da Öğretmen Okulunda ge-
çen süreyle ilgili.

Evet, çocukluğum kutsal Nahçıvan kentinde geçti,
söylediğim gibi. Çevre, her taraf Allah, Peygamber. Sağ
tarafa cami, solda minber, ortalıkta molla ve dervişler.
Böylesi kutsal bir ortamdan çıkıp düştüm Gürcülerin Go-
ri kentine ve Öğretmen Okulu'nda eğitim öğretim görev-
lisi yabancı öğretmenlerin içine. Ancak dindarlık bakımın-
dan burasıyla ülkem arasında bir ayrım görmedim. Gori
kentinde bulunan kiliselerin sayısı, Nahçıvan'daki camiler-
den daha az değildi. Okulun Hıristiyan bölümünde bile bir
kilise vardı. Bizim Türk bölümünde ise mescit yoktu. A-
ma İlahiyat Bilimi derslerinin öğretmenleri, birer vaiz ola-
rak Muhammed'in dininde ayak dirememiz için hiçbir şe-

yi esirgemiyorlardı. Ahretimizi güvenceye almakta kusur işlememeleri bizi hoşnut ediyordu. Okul 1885 yılında ya da 1886 yılında, Muharrem törenleri için bile Tiflis'ten bir *mersiyehan* getirtti, bize Kербela mersiyesi okusun, biz de ağlayalım diye.

Mersiyehan molla on gün içinde, her akşam on rafa-dan yumurta yedi sesi açılınsın diye... Çok iyi anımsıyorum, on günde yüz yumurta yedi, yine sesi açılmadı, mersiye okuyamadı. Ve okuyamadan ücretini alıp gitti.

Gençtim, o zaman pek ayırımında değildim. Ancak şimdi, aradan kırk yıl geçtikten sonra anlıyorum Gori Öğretmen Okulu'nun kuruluş amacını. Orada Türk gençlerine Rus kültürü aşılarken islam dini eğitimi savsaklanmıyordu, çünkü yalnızca bu koşulla gençler gidecekleri köy ve ilçelerde tutunabilecek ve öğretmenlik yapabileceklerdi, dini bütün öğretmenler olarak Rus kültürünü yayabileceklerdi.

Okulda biz Türklerin Rusça konuşmasına özellikle telaffuzuna aşırı dikkat edilmekle birlikte, din bilgisi eğitimimize de aşın özen gösteriliyordu. Örneğin Tann'ın varlığı "*delili akli*" ve "*delili nakli*" konusu uzun uzun rivayetlerle okutuluyordu. Vaizlik eğitimi görüyormuşçasına, tüm zamanımız "*Sıfati sübutiye*", "*sıfati selbiye*" ve "*sehviyat*" ezberlenmesinde geçirdi.

Rusçayı öyle konuşmalıydık ki kesinlikle Ruslardan hiçbir ayırımımız olmamalıydı. Ve bu iki dersin dışında öteki derslerimiz pek fazla önemsenmemekteydi. Örneğin müfredatta Türkçe'nin varlığıyla yokluğu fazla duyumsanamazdı. Nitekim eğitim süresi beş yılın sonunda, eğer daha önce molla eğitimi görmemiş olsaydım, adım yazacak kadar Türkçe öğrenmiş değildim. Bu yüzden, Öğretmen

Okulu'nu bitirdikten sonra Türkçe'yi öğrenmek için ben ve kimi arkadaşlarım, yaz tatilinden yararlanarak molla hücrelerinde, özel koşullarda ders almak zorunda kaldık ki, azıcık "Müslüman" kültürü edinelim.

Ne kadar Nahçıvan'm kutsal ortamı ve Öğretmen Okulu'nun sarıklı müderrisleri bizi Tanrı yolunda tutmaya çalıştılsa, bir o kadar okulda okuduğumuz coğrafya, tarih ve fen dersleri etkilerini sürdürüyordu.

Dersin birinde dünyanın altı günde, evrenin Tanrısı tarafından yaratıldığını ve yaratıcının cuma günü dinlendiğini okurken, ötekisindeyse biyoloji öğretmenin anlatıkları Tann'nm varlığını kuşku altına sokuyordu. Hem de Adem babamızın cennetiyle, Nuh'un tufanını kökünden yadsıyarak.

Öğretmen Okulu'nu bitirince Nahçıvan'da kimi yetenekli arkadaşlarıma rasladım, düşüncesiz buldum onları. Sesime ses veren yaşlılarım arasında en önde Eynali Sultan vardı. O dönemlerde yavaş yavaş kadınların sömürülme konusu gündeme getirilmekteydi. İlk kez kadınları savunan sözleri dostum Eynali Sultan aracılığıyla kadın özgürlüğünün savunucusu *John Stuart Mill'm*. kitabmda okudum. Kitap İngilizceden Rusçaya çevrilmişti. Kitapta okuduklarımdan hepsi tabii ki belleğimde yok, ancak anımsadığım kadarıyla, yazar kadın özgürlüğü konularında başka bir Avrupalı yazarla tartışıyordu. Mili, kadınların haklarını sınırlayan tüm engellerin ortadan kaldırılmasını savunuyordu.

Bana gelince, 1890 yılında *Nehram* köyünde öğretmenlik yaparken toplumumuzdaki ters ve tuhaf davranışları yazıya dökmeye başladım. Danabaş Köyü öyküsünde Mehemed Hasan amcanın eşeğinin yitiş öyküsünü ora-

da yazdım. Burada öğrendiğime göre Danabaş Köyü'nün muhtarı, Hudayar, Mehemed Hasan adlı yoksul bir köylünün eşeğini kente götürüp satar ve parasıyla kendine bir kadını *muta aküyle* alır. (6) Oysa Mehemed Hasan ama tüm var yoğunu satıp bu eşeği *Kerbela'ya*. (7) gitmek için almışmış ve bir ay süresince özenle beslemiş.

Danabaş Köyü'nde öğretmenlik yaptığım da yani 1894 ve 1895 yıllarında Nahçıvan'da büyük Türk Okulu açıldı. Okulun yönetimi için ünlü öğretmen ve şairimiz Meşhedî Tagî Sıdğî Avrupa'dan çağırıldı. Bu okul bir çok Türk çocuğunun okuryazar olmasını ve aydınlanmasını sağlamaktan başka, bizim gibi çiçeği burnunda öğretmen ve yazarlar için bir kültür yuvasıydı.

Her şeye karşın öğretmenlikte on yıldan fazla direne-medim ve sonunda bir gün, 1898 yılında, Nahçıvan'dan İrevan'a taşındım, herhangi başka bir iş tutmak üzere. Bir süre hükümet konağında çevirmenlik yaptım, polis memuru bile oldum. Bana göre olmadığını anladım. Adliyeye geçtim, dava vekili, avukat olma hevesine kapıldım. Bu yüzden hukuk ve yasa kitaplarını ve yan yayınlarını okudum durdum. Neyse ki bu işte de dikiş tutturamadım.

Sonunda 1903 yılında, hasta karımı Tiflis'e getirdiğimde, "Şarki Rus" gazetesinin sahibi Mehemed Ağa Şahtahtî'ye sokakta rasladım, beni Anunna Lokantası'na götürdü, bana neler yazdığımı sordu. Yanımda "*Posta Ku-*

(6) Şilikte çok revaçta olan para karşılığı geçici sorumsuz evlilik. Doğacak olan çocuklar mirastan pay almaz.

(7) Şiilerce ziyaret edilmesi gereken Mekke'den sonra en önemli kutsal yer Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yer olan Kerbela'dır. Ziyaret eden kimse Kerbelayı adım kazanmış olur. Hacca gidenin hacı olduğu gibi.

tusu " öyküsü vardı. Sayın yazarımız öyküyü okurken öyle kahkahalar atıyordu ki lokantadakiler dönüp şaşkınlıkla bize bakmaya başladılar.

Eşyamı kaldığım "*Kafkas* " Otelinden zorla alıp faytonla kendi evine götürdü. Tiflis'te kalıp gazetesine öyküler yazmam için.

Ben de kaldım. (*)

(*) Celil Memmedguluzade'nü, yer yer silintin olan. kendi el yazısı özyaşamöyküsü burada yani 1903 yılında bitmiş gibi görünüyor. Oysa, özyaşamöyküsünün başlarında "şimdi 1926 yılındayız" tümcesinin var olduğuna bakılırsa, bu yazının arkası ya yazılmamış ya da sonradan yitmiştir. (Çevirmen.)

DANABA S
KÖYÜNÜN ÖYKÜSÜ
(Öyküler)

Çizim: *tideniz Kurtulan*

DAÑABAS KÖYÜNÜN ÖYKÜSÜ

(Anlatan, Boşboğaz Sadık, yazıya döken, Gazeteci Halil)

"Yüreğimden yükselen ses bana çok şeyler öğretir. Bu ses herkeste olan vicdan sesidir. Can kulağıyla dinlenirse, buyruğuna uyulursa birçok sorun çözülür."

Sokrates

HAFİFTEN BİR ÖNSÖZ

Benim adım Halil, arkadaşımınki Sadık. İkimiz de Danabaş Köyü'nde doğduk. Ben tam bundan otuz yıl önce... Yani tam otuz yaşındayım. Arkadaşım Sadık da otuz yaşında olmalı bence. Ama ben ondan daha genç görünümlüyüm. Onun boyu uzun, benimki kısa, biraz tıknazım. O esmerdir, hem de köse; ben beyaz tenli, top sakal. Bir ayırımımız da benim gözlüklü oluşumdur, gözlerim çok zayıf... Arkadaşımın gözleriyse sağlam. Tabii ki okur yazar

olduğumdan olacak gözlerimin zayıflığı. Kısacası ikimiz de Danabaş Köyü'ndeniz. Benim mesleğim basmacılık, yani dört beş top basma vururum koltuğumun altına, köy köy durmadan dolaşır, basma satar geçinirim. Arkadaşımın işi bakkallık, yani bir kulübeye üç dört *puğ* (8) tuz, bir kutu kuru üzüm ve dört beş paket adi tütün koyup satar ve yaşamını böyle sürdürür. Bu kadar. İkimiz de ulu Tann'nm yoksul kullarmanız. Hani başınızı ağrıtmak istemem ama yine de anlatmalıyım, çünkü bu öykülerimi okuyan dostların çok şaşıracaklarından eminim. Gazeteci Halil ve Boşboğaz Sadık yabana atılmaz... Neyse dostları bekletmeden birkaç açıklama yapmak isterim.

Bana göre tüm Kafkasya'da bu bizim Danabaş Köyü gibi matrak başka bir köy bulunmaz. Kötü anlamda söylemiyorum, Tanrı esirgesin. Ben hiçbir zaman hak yemem, köyümüze kırılmış olsam da, bu köyümüzün kötü bir köy olduğu anlamına gelmez. Benim gibi iki yüz tane aylak köye kırılrsa da yine köye kötü demek haksızlık olur. Hayır, vallahi de billahi de köyümüz çok iyi bir köydür. Şimdi eğer maruzatımı sonuna dek sabırla dinlerseniz siz de göreceksiniz, bizim köyün kötü bir köy olmadığını.

Bırakalım kötülük iyilik yarenliğini, konu o değil, esas konu şu ki, bizim köyde "*ayama*" sı olmayan kimseyi bulamazsınız. Biz "*ayama*" deriz. Ne demek olduğunu bilip bilmediğinizi bilmiyorum. "Ayama" lakap demek. Ha, burada bir tırnak açmak isterim; ben lakap sözcüğünü geçen yıla dek bilmezdim. Çünkü o kadar okumamıştım. Açıkçası "*Cameyi Abbas*"tan başka bir kitap okumadım.

(8) Metrik sistemden önce kullanılan, 16,4 Kg'a eşdeğer Rus ağırlık ölçüsü.

Geçen yıl bizim köyde "*karşıyakadan* " (9) bir molla mer-siye okurdu. Yazık, adını unuttum. Bir gün mollanın yolu bizim Sadık'm dükkânına düştü. Anlaşılan önceden Sa-dık'a Boşboğaz Sadık dendiğini bilirmiş. Dükkânda ben-den başka birkaç köylü de vardı.

Molla, Sadık'tan iki paket tütün aldı, birini açıp çu-buğunu doldurdu ve ateş istedi. Sadık bir kibrit çaktı, mol-la çubuğu tutuşturdu ve Sadık'a,

"Tanrı senden razı olsun", dedi. Çubuğundan bir so-luk alıp sürdürdü, "Biraderzade, acep nedendir zati alini-zin ismi şerefine "*Boşboğaz* " lakabım izafe etmişler?"

Mollanın tümcesini değil köylüler, ben bile anlayama-dım, yörenin bilgim sayıldığım halde... Tabii ki molla'nın so-rusunun Sadık'a yakıştıran "*ayama* "üzerine olduğunu an-ladık hepimiz. Sadık biraz duraksadıktan sonra, Boşboğaz sözcüğünün ayaması olduğunu söyledi. Molla şaşkınlıkla,

"Ulan, ayama ne demek? Ama da cahil cühelaya rast-ladık!" dedi.

Boşboğazlığın Sadık'la olan ilgisi açıklandıktan son-ra molla bize "*boşboğaz*, Sadık'm ayaması değil lakabı-dır. Ayama halk ağzı bir sözcüktür, edebi değil; lakap ise Arapçadrr, edebidir" dedi. Konuşmanın sonunda molla biz-den kesinlikle ayamay kullanmayıp yerine lakap sözcüğü-nü kullanacağımızın sözünü aldı. Hepimiz kabul ettik ve "Peki,"den başka hiçbir şey söylemedik. Sonra Sadık mol-laya dönüp sordu,

"Zati aliniz," dedi. "Arapçadan yana çok bilgin olma-lısınız, değil mi?"

(9) Aras Irmağı'mn karşı kıyısı, İran Azerbaycan! kastediliyor.

"Ne diyorsun," dedi molla. "Molla olmayı, mersiye okumayı kolay mı sandın? Arapça yutmamış insanı minbere yaklaştırırlar mı?"

Sadık beklenmedik bir soru sordu bu kez mollaya:

"Molla, Arapça ekmeğe ne derler?"

Molla çubuğundan derin bir soluk aldı, yere baktı ve öksürdü,

"Birader," dedi. "Arabistan'da ekmek ne gezer, olmayan şeyin adı da olmaz tabii. Orada pirinçten başka bir şey yenmez."

"Ya... Pirince Arapça ne denir?"

Molla yine çubuğunu emdi, öksürdü, biraz bekledikten sonra,

"Yeğenim," dedi. "Gerçekten de boşboğazmışsm sen. Köylüler yerinde bir yakıştırma yapmışlar."

Molla sözünü bitirince abasının eteklerini toplayıp dükkândan çıkıp gitti. Hepimiz o akşama dek gülmekten kendimize gelemedik.

Bana gelince, benim adım Halil, bana da Gazeteci Halil demişler. Ne ilgisi var. Gazetecinin akli, zekası, başlı başına bir olaydır... Gazeteci haberleri toplar, basar, o yana, bu yana dağıtır. Benim nerem gazeteci? Arz edeyim efendim bana neden gazeteci lakabım uygun bulduklarını. Yine de gerek benim, gerek Sadık arkadaşımın lakapları zararsızdır, anlaşılan biz saygınlıyız. Lakaplarımız gülünç değil. Bizim Danabaş Köyü'nde öyle lakaplar var ki duysan katılırsın gülmekten. Örneğin *Girdik* Hasan, *Deve* Haydar, *Yalancı* Sebzali, *Eşek* Muhtar, *Tavşan* Kasım. Uzatmayayım bu tür lakaplar sınırsızdır bizim Danabaş Köyü'nde. Hepsini kaydetmeye kalksam Rusya'daki kâğıt fabrikalarının stoku biter.

Arkadaşım Sadık'a *Boşboğaz* lakabını takmışlar ya, yaradana ant olsun bu lakap bu adama hiç uymamış. Doğrudur Sadık çok konuşur, hele bir yere kuruldu mu başlar konuşmaya, konuşur, konuşur, yorulmak bilmez... Ama gel gör ki, iyi konuşur, onun gibi tatlı dilli, bana göre dünyada bulunmaz. Ama ne yapalım ki bizim Danabaş Köyü'nde her çok konuşana boşboğaz denebilir. Oysa çok konuşan da var, çok konuşan da... Ben öylelerine rasladım ki sabahtan akşama dek konuşmuş ve ben dinlememişim. Eğer tüm gevezelere boşboğaz densesydi bütün vaizlere de denirdi. Hayır her gevezeye boşboğaz denmez. Kimi vaiz Ulu Tanrı'dan, kimisi de Kerbela ve Mekke'ye yaptığı ziyaretten söz eder, bu tür konuşmalar boşboğazlık tanımına girer mi hiç? Hayır girmez, üstelik yakıştırmak da günah olur, haksızlık olur. Kim ne derse desin. Sadık'a da boşboğaz desinler, ama bu insan ölünceye dek benim dostum, sözleştiğim ve dert ortağım olacak. Horlanıp alçaltılabilir ya da gerçekten *boşboğaz* olabilir ama yine o konuşurken ağzından, dudaklarından öpesim gelir.

Ben nereden *gazeteci* oluyormuşum? Onu anlatacaktım. Benim gazeteciliğime Sadık'la söyleşmeye başladığım sıralarda hükmedildi, yani sebep arkadaşım Sadık'tır gerçekten. Ne zamandır diye sorarsanız, biz iki yıldan beri tanışırız derim. Şöyle başladı, bir gün koltuğumda birkaç top basma girdim Sadık' m dükkânına. Daha aramızda bir dostluk, bir arkadaşlık yok. Olurdum dükkânda bir süre. Sadık bir çubuk doldurup tuttu, içmeye başladım. Dükkânda ikimizden başka kimse yoktu. Ben çubuk içtim, Sadık da tabii ki konuşmaya başladı. Söylediğim gibi hoşsohbetti, tabii anlattıkların karşısında ona hayran kaldım, öyle ilginç

bir serüven anlatmaya başladı ki, inanın yirmi otuz müşteri eli boş çevirdi, her gelene senin o istediğinden yok dedi, konusunu anlattı, anlattı, bir yerde durdu dikkatle yüzüme baktı, iç geçirdi ve,

"Halil emmioğlu," dedi. "Bir dileğim var senden."

"Kardeşim," dedim. "Nedir dileğin?"

"Nasıl olsa bir gün ölüp gideceğiz ve bu serüvenler unutulacak. Çok üzülüyorum."

"Hiç camnı sıkma, ben olup biteni yazıya dökerim, kitaplaştırırım, adına da "Danaba...." derim. Günü gelip de ölünce, vasiyetimde ne ölümü Kerbela'ya götürmelerini, ne de *ihsan* (10) vermelerini isteyeceğim. Zaten Tanrı katında ameli salih bir kulsam ahrette yüzüm ak olacak ihšana gerek kalmadan, günahkar bir kulsam bana ne ihsan yardımcı-olur, ne başka bir şey... Vasiyetimdir, varımı yoğunu satıp paraya çevirsinler, yazdığım öyküleri baskıya versinler, kitabını sağa sola bedava dağıtsınlar."

Sözümü bitirince, Sadık hemen yerinden kalktı, beni kucakladı, yanaklarımdan öptü ve ağlaya ağlaya,

" "Emmioğlu," dedi: "Yaşamımın tek dileğiydi bu. İkinci gerçekleştirirsen dileri m Tanrı'dari seni her'iki dünyâda bahtiyar etsin."

Evet sevgili dostlar, böyle başladı arkadaşlığımız'. Bundan böyle Sadık'm anımsadığı her ilginç olay, duyduğu her serüven yâ da benzeri konu olunca çarçabuk gelip beni bulur, beri de defterimi çıkarıp kalemimi alıp yazardım. Defterimi sürekli iç cebimde taşıyım. Mesleğim gereği köy koy dolaşırken. Fırsat bulunca çıkarırdım defte-

(10) Cenaze kalktıktan sonra yasa katılanlara, özellikle yoksullara dağıtılan yemek.

rimi ve yazdıklarımı okurdum rasgelen insanlara. Giderek bu iş *tatta*. *Köylü* nerede görse beni *çağırır*, konuk *eder*, okutur defterimi. Önce adım masalçıya çıktı, sonra bu adı uygun görmemiş olacaklar ki gazeteciyle değiştirdiler.

Bana takılan ad arkadaşım yüzünden olsa da, ayrımdasınız benimsemiş değilim. Anamın babamın bana verdikleri adm önüne başka bir adm oturmasından hoşlanmıyorum, ama elimden ne gelir? Aldırmıyorum. *Avam*, işte ne derse desin. Çoğun iyiye kötü, kötüye iyi der *avam*. Belki de *avamın* bize güldüğüne övünmeliyiz. Oysa dünyada sayısız insan avamlardan yakındır.

Gele gele geldik değirmene, dağarcığımızı çuvalların sırasına yerleştirdik.

İşbu serüven Danabaş Köyü'nde yazıldı, İrevan İli'nde. Yıl 1894. Boşboğaz Sadık ve Gazeteci Halil.

I

Miladi tarihin 894 yılının Kasım ayının başı, Danabaş Köyü'nde ilginç bir olay gerçekleşti. Mehemed Hasan amcanın eşiği çalındı. Olayı bilmeyenler bunun neresi ilginç diyecekler. Köy ya da kentlerde günde kim bilir ne çok eşek çalınır, ya da yiter. Hayır sandığımız gibi değil. Bu eşiğin yitişi başka herhangi bir eşiğin yitişine hiç mi hiç benzemez. Öyle ilginç bir yitiş ki ancak dinleyince tadına varacaksınız.

Önce, Mehemed Hasan amca kim? Onu tanıyalım. Danabaş Köyü'nü bilen Mehemed Hasan amca'yı da bilir. Çünkü köyün gıllığısız, saf bir insanıdır; yaşı elli dört, elli beş dolaylarında olmalı, daha fazla değil. Kendisi,

"Sakalımın ağardığıma bakmayın," der. "Ant olsun ki beni yaşamın ağır koşulları çökertti, yoksa bana kırktan fazla vermezsiniz."

Haklıdır, doğru söylüyor. Bu haliyle bile yanaklarından kan fişkinr.

Mehemmed Hasan amcanın basma bugüne dek neler gelmiş neler. Hepsini anlatmaya zaman yetmez. Çok sıkıntıları olmuş, kısacası yüzü hiç gülmemiş.

On, on iki yaşlanndayken babası Hacı Rıza vefat etti. Ardından iki yıl sonra anası öldü. Merhum babasından iyi miras kaldı ona, tarlalar, at sürüleri, sayısız halı, bol para... Ne var ki amcalan bir yıl içinde tüm varlığını tükettiler, sonunda ona parmak hesabı gösterdiler. Kendine gelip gözünü açtığında soyulup soğana çevrildiğini gördü. Bir süre sonra bir kız sevdi, evlendi onunla, İrevan yörelerine gitti, gurbetçilik yaşadı, biraz para yapıp sermaye düzme sevdasıyla. Ama tutturamadı, eli boş köye döndü, üç dört eşek aldı, taşımacılığa başladı, o da yürümedi. Sonunda ahin ortadan ikiye böldü. Sokağa bakan yana bir kapı açtı, 'bir iki *pud* un, buğday, dut kurusu ve iğde dizdi, başladı ticarete. Bu yaşa geldi. (Tabii ki aile büyüdü.) Geçimini sağlamasını becerdi. Yoksul olması bir şeyi değiştirmez. İyilik sever bir insandır. İsteyen olsun canını verir. Gerçekten de kapısına gidip,

"Mehemmed Hasan amca, üç beş manata gereksinimim var," desen, varsa parası hemen çıkarıp verir. Yoksa, birilerinden sağlayıp isteğini yerine getirir... Hani gerçekten de benzersiz iyi bir insandır Mehemmed Hasan amca. Dünya malına hiç mi hiç önem vermez. Tek emeli *Kerbela* ziyareti. Oldukça dinine bağlı bir insan. Durumu elvermiş

olsaydı, şimdiye dek *Çehardeh Masum'u* (11) bile ziyaret etmiş olurdu. Ama yoksulluğun gözü kör olsun, onu sevap işlemekten yoksun bıraktı. Kısacası Mehemed Hasan amca ne zamandır Kerbela'ya gitme dilek ve özleminde. Geçen her yıl bu yüce düşünce zavallı adamı biraz daha kıvrandırır. Ne zaman giden ya da dönen *züvvarların* (12) duyurusu ortalığı çmlatsa bizimkinin iki gözü, iki çeşme... Ne yapabilir ki? Yoksulluğun gözü kör olsun... Öyle elini kolunu bağlamış ki yoksulluk, kımıldaması olası değil.

Mehemed Hasan amca birkaç ay önce bir düş görmüş. Uyanınca eşini çağırıp ona,

"Ne pahasına olursa olsun," demiş, "İnşallah," demiş, "Bu yıl Kerbela'ya gitmem gerekir." Ama gördüğü düşü bugüne dek kimseye anlatmadı. Yalnızca kesin kes bu yıl gidip o *altı köşeli türbeyi* ziyarete zorunlu olduğunu döne döne söyledi. Ve üç dört aydan beri ciddi olarak yolculuk tedarikine başladı.

Yolculuk sevinci Mehemed Hasan amca'yı tüm dünya işlerinden sıyırdı. Dükkânı boşladı. Yeterince arpa ve darı unu sağlayıp eve bıraktı, bir de gerekebilen ıvır zıvır... Oturdu zzi'wan« yola koyulmasını bekledi. Önce yayan gitmeyi düşünmüştü. Bilinir, ziyarete yayan gitmenin sevabı, hayvan sırtında gitmekten daha fazladır. Ama ne yazık ki yaşı gereği yaya gitmekten vazgeçti, iki ay yol yürümeye dayanamayacağını düşündü. Peki ne yapmalı? Borç harç on on beş *manat* bulup kendine bir binek eşek aldı. Tabii ki eşek attan daha elverişliydi. Bir kere attan ucuz... Mehem-

(11) On dört masumun türbesi. (Şiilerce kutsaldır.)

(12) Kutsal yerlerin ziyaretçileri.

med Hasan amca otuz kırk *manat* parayı nereden bulup at satın alabilecek ki... Ayrıca eşekle ziyarete gidenin atla gidenen Tanrı nezdinde sevabı, tabii ki daha fazlaydı.

Günlerden bir gün Mehemed Hasan amca sabah erkenden kalktı, giyinip namazını kıldı. Avluya çıktı dolaştı, tavukları toplayarak yemledi. Ahıra girdi eşeğin de önüne birkaç avuç arpa döktü... Sonra sokağa çıktı, evinin kapısı önünde çömelerek oturdu. Ardından tütün torbasını ve çubuğunu çıkardı, doldurdu, içmeye başladı. Bir süre sonra, yaşıtı birkaç köylü yanma gelip selamlaşıp sırayla çömeldiler ve çubuklarını çıkarıp onlar da içmeye başladı. Hepsi Mehemed Hasan amcanın komşuları... Birkaç soluk çubuk içtikten, öksürdükten sonra söyleşmeye başladılar. Konu Kerbela züvvan üzerineydi, hepsinin Mehemed Hasan amcanın Kerbela özleminden haberleri vardı... Çok uzadı söyleşi, önce ziyaretin sevabı, sonra koşullar ele alındı. Mehemed Hasan amcanın sol yamacında oturan yanıtını merak ettiği bir soru attı ortaya,

"Varsayalım bizden birisi buradan kalkıp kutsal bir yere, bir tapmağa gider, ziyaretini tamamlar ve ülkesine geri döner. Biz de toplanıp küme küme görüşüne gider, hep birlikte, 'Ziyaretin kabul olsun' dileğinde bulunuruz. Acaba bizim bu dileğimiz yüzünden mi bu adamın ziyareti kabul olur? Acaba bizim bu dileğimiz bir yarar sağlar mı? Sorumu örnekleyeyim, Mehemed Hasan amca şimdi sen ziyarete gitmeye niyetlendin. Tann sağlık versin, sağlıklı gidip dönersin inşallah. Tabii ki dönüşünden sonra evine gelip seninle görüşeceğiz ve ziyaretinin kabul olması dileğinde bulunacağız. Acaba bu dileğimizin, görüşmemizin sana bir yaran var mı? Bana sorsanız, yoktur derim.

Çünkü sen ziyaretini bir ay, belki de bir buçuk ay bundan önce yapmışsın. Eğer Tanrı ziyaretini kabul etmişse artık bizim dileğimizin ne gereği var? Yok eğer etmemişse yine yaran yok. Bizim dileğimiz durumu değiştirmez."

Adam düşüncesini açıkladıktan sonra dik dik Mehemed Hasan amcanın gözlerinin içine bakarak bekledi. Ötekilerse gözlerini yere dikip düşünmeye başladılar. Aslında önemli bir konuydu. Mehemed Hasan amca yeniden kesesini çıkarıp çubuğunu doldurduktan sonra solunda oturan adamı yanıtlamaya çalıştı,

"Güzel söylüyorsun, Meşhedi Oruç emmioğlu, ama dediğin gibi olsa sonuçta ilişkilerimiz ortadan kalkar. Birileri kutsal yerlerin ziyaretine gidip döndü diyelim ve kimse görüşüne uğramadı... Bu müslümanlığa sığmaz ki. Varsayalım ben ziyarete gidip evime dönmüşüm, şimdi sen ne yapacaksın? Görüşüme gelmeyecek misin? O zaman ben senin yüzüne bakmam ki..."

Meşhedi Oruç hemen elini Mehemed Hasan amcadan yana kaldırdı, azıcık da yerinde doğruldu,

"Yooo, Mehemed Hasan amca, sen benim ne dediğimi anlamadın, benim sorumun yanıtı senin dediğin değil. Tabii ki ben senin görüşüne gelip iyilik dileğinde bulunacağım. Benim merak ettiğim, acaba benim bu dileğimin sana bir yaran var mı, yok mu? Ben onu soruyorum."

Mehemed Hasan amca yine yanıtladı onu,

"Görüşe gelmenin herhalde yaran vardır. Çünkü aramızda görüşmeler olmazsa ilişkilerimiz kopar."

Sırayla oturan köylülerin hepsi bu konuda Mehemed Hasan amcadan yanaydılar. Çünkü Meşhedi Oruç'un sorusu düşündürücü olsa da, alışılmamıştı. Birileri ziyaret-

ten dönecek de onun görüşüne gidilmeyecek, olacak şey değil. Tartışma en az bir saat kadar sürdü. Çubuklar doldu, boşaldı... Her birinin önünde bir tepecik kül birikti. Söyleşinin en tatlı yerinde, sokağın sol tarafından dönemececi birisi döndü, hızla gelip köylülere yaklaştı, selam verdi ve Mehemed Hasan amcaya,

"Mehemed Hasan amca," dedi. "Hemen oğlanı gönder, eşeği getirsin. Kaymakam çağırdı, ivedi kente gideceğim."

Adamı görür görmez köylüler çarçabuk ayağa kalktılar, selamını karşıladılar.

"Baş üstüne, baş üstüne, eşek feda olsun sana. Hemen kendim gider eşeği çıkarıp getiririm." Yanıtını tamamlayan Mehemed Hasan amca çabucak avluya koştu.

O, eşeği getiredursun, biz bu gelenin kim olduğuna bakalım.

Bu gelenin sıradan birisi olmadığı anlaşılmıştır, tabii. Neden dersiniz, bir bu ki köylüler söyleşilerini, en tatlı yerinde olduğuna bakmayarak kesip ayağa kalkmışlar, belki de başlarını öne eğmişlerdi. İkincisi de bu anda Mehemed Hasan amca gözünün nuru tek varlığı eşeği, ki onu Kerbela'ya gitmek için almış, geceli gündüzlü bakımında tutmuş, beslemiş ki onu yollarda bırakmasın. Bu yüzden eşeği yorulmaması için kimseye vermemesi gerektiği halde, bu adamın isteği karşısında hiç duraksamadan kendi eliyle eşeği getirip vereceğine bakılırsa, bu adamın kim ve neci olduğu önem kazanır.

Evet, rasgele birisi değildi eşeği isteyen, Danabaş Köyü'nün muhtarı Hudayarbey'di. Ben şimdi Hudayarbey'in geçmişinden söz etmek istemem. Çünkü kendisi de geçmi-

şini anımsamaktan hoşlanmaz. Dünyanın bugünkü gidişine göre, toplumdaki yüksek yerinden alçağa inenin, varlıktan yoksulluğa düşenin öyküsü her zaman anlatılır,

"Ay, bilemezsiniz,, anam böyle, babam öyle... Varsılığımız ölçülemez kadardı, emlakimiz, saygınlığımız." Ama sıfırdan yükselenin, yoksulluktan varlılığa, hiçlikten önemliliğe çıkanın hiçbir öyküsü olmaz, geçmişini anımsamayı konu etmez. Örneğin Mehemed Hasan amca yedi gün yedi gece babasının varlığından, saygınlığından söz etse doymaz, ama Hudayar muhtar kimseye babasının adını bile söylemez. Ne zaman ki söyleşi bu tür konulara yaklaşırsa, Hudayar muhtar,

"Kardeşim," der. "Şimdi nemize gerek ana baba sözü, onlar ölüp gitmişler. Tanrı gani gani rahmet ey leye... Şimdi senden, benden söz açalım." Madem, Hudayarbey de geçmişinden söz edilmesini sevmez, ben de onu üzmemek istemem, geçmişini karıştırmayı gereksiz buluyorum.

Hudayarbey'in ancak otuz yedi ya da otuz sekiz yaş olmalı, daha fazla olamaz, daha az olabilir. Uzun boyludur, çok uzun boylu. Uzunluğu yüzünden eskiden bir lakabı vardı. Ama ben geçmişinden söz etmeyeceğime söz verdim. Sözümü tutmam gerek. Evet boyu uzun, sakalı ve kaşları çok kara, gözleriyse kapkara. Gözlerinde hiç ak yok. Kimi zaman papağını çeker gözlerinin üstüne, papak kara, gözler kara, yüz kara... Papak altından ışıldayan gözler insanı oldukça korkutur. Bunlar önemli değil. Önemli olan Hudayarbey'in burnunun eğriliğidir. Bu eğrilik bildiğiniz eğriliklerden değil, eşi benzeri bulunmaz. Burnu eğri çok güzeller gördüm, onunki bir acayıp. Burnunun üstünde dikine yükselen bir kemik var, kemiğin alt tarafı etlidir,

horoz ibiği gibi sola sarkmış. Doğuştan mı böyle, sonra mı olmuş, onu bilmiyorum. Kısacası çirkin bir burun bu... Bu burunla Hudayarbey'e yakışıklı denemez.

iki yıldan beri Danabaş Köyü'nün muhtarı. Muhtarlığının da başka bir serüveni var. Hudayarbey başka muhtarlar gibi bu oruna gelmiş değil. Alışılmış olanı muhtarın halkça seçilmesiyle o başka yoldan gelmiş. Çok kolay bir kestirmeden. Eskiden yani iki yıl önce belediye başkanının yanmda türlü hizmetlere koşan çavuştu. Başkan onun anasını kendisine "siga " (muta nikahı) yapınca, karşılığında onu köyümüze muhtar atadı. Şöyle ki önce bir hafta içinde esas muhtarı işten elçektirdi, bir süre köy muhtarsız kaldı, ardından bir gün Hudayarbey'i muhtar olarak bulduk karşımızda.

Muhtarlık çok değiştirdi Hudayarbey'i. Değişiklik giyiminden başladı... Üst başını yeniledi, eline bir kızılılık dalı aldı ve car saldı ki, bundan böyle adı Hudayar değil, Hudayarbey'dir. Bu *beyliğin* (13) ona nereden bulaştığını kimsenin sormaya hakkı yoktu. Halka göre beylik ona belediye başkanının anasıyla **muta** evliliği yapmasmdan kaynaklanmaktadır. Bugüne dek yirmi otuz kadar köylü kodese tıklımış, sırf yanlışlıkla ona Hudayar muhtar demeleri yüzünden, Hudayarbey demediklerinden.

Dehleye dehleye Mehemed Hasan amca eşeği sokağa çıkardı. Ardından yedi sekiz yaşında kel bir oğlan, kıcı başı açık, kendini yerlere atarak, ağlaya ağlaya, bağıra bağıra, yapıştı eşeğin kuyruğundan. Bu Mehemed Hasan amcanın küçük oğluydu,

(13) Azerbaycan'da feodal (Hanlık) dönemlerinde ancak zadegan sınıfından, toprak sahibi, güçlü, sözü geçen kimseye bey denirdi.

"Eşęimi nereye götürüyor? Vallahi bırakmam."

Ağlayarak zırlayarak eşęin kuyruğuna asılan oğlan, eşęin yürümesini önledi. Babası gerçekten çok yufka yürekliymiş, çocuğunu hiç üzmezmiş, ona yaklaşıp gönlünü almaya çalıştı, sakinleşmesini istedi,

"Sakin ol yavrum," dedi. "Eşęin akşam yine dönüp eve gelecek. Bunda tasalanacak bir şey yok, ne olacak eşęe? Eşęi satmıyorum ki, Hudayarbey amcan onu kente götürüp, orada ona bol bol arpa yedirecek."

Çocuk Nuh diyor peygamber demiyordu,

"Hayır, vallahi bırakmam, onu hiçbir yere göndermem, kesin göndermem."

Oğlan bunları söylerken elindeki sopayla eşęin başını çevirdi, avluya sokmaya çalıştı. Bu sırada Hudayar muhtar çocuğun arkasına yaklaşıp sopasını sırtına indirdi ve,

"Ulan, köpoğlu köpek, eşęi nereye götürüyorsun? Kır müsün, benim burada olduğumu görmüyor musun? Canına okurum vallahi..."

Oğlan,

"Yandım Allah..." diye feryadı basıp avluya kaçtı. Hudayar muhtar da eşęe binip kentin yolunu tuttu. Köylüler dağıldı. Mehemed Hasan amca muhtarı uğurladıktan sonra, üzüntüyle çocuğunun ardından eve girdi.

II

Öğleyi yaran saat geçmekteyken, Hudayarbey kente vardı. Eşęi Mehemed Hasan amcadan isterken, "Beni Kaymakam çağırđı," demişti. Halbuki yalandı bu, Kayma-

kam onu çağırmaıydı. Kaymakamın çağırısı üzere gelmiş olsaydı daha erken gitmeliydi, çünkü Hükümet Konağı öğleden sonra kapanır. Hudayarbey'in başka bir işi vardı.

Eşęi kervansarayaya bırakıp çarşıya gitti, yedi *girvan-kelik* (14) bir kelle şeker alıp koltuğunun altına vurdu. Doğru *Buzhane* mahallesine yöneldi. Bir süre gittikten sonra sola saptı, dar bir yola girmişti, arkı atlayıp alçak bir kapının önünde durdu. Kelleyi yere koyup üst başının tozunu silkeledi. Sol bacağına kaldırdı sağ eliyle ve sağ bacağına kaldırıp sol eliyle pantolonunun paçalarını silkeledi. Papağını çıkardı sol eline aldı, sağ eliyle tozunu temizledi, basma giydi. Kelle şekerini yine koltuğunun altına aldı, bir kez öksürdü ve kapıyı çaldı. Avludan bir kadın sesi,

"Kim o?" diye sordu.

Hudayarbey bir kez daha kapıyı çaldı. Az sonra dört beş yaşında bir kız çocuğu açtı kapıyı ve Hudayarbey'i görünce cin çarpmışa döndü, kapıyı kapayıp içeriye kaçtı. Avludan sesi duyuluyordu,

"Yetiş ay ana! Kapıda koskocaman bir adam var!"

"Yavrum, evladım, Kadı efendi evde mi?"

Kız Hudayarbey'den öyle ürktü ki onu yanıtlamaya cesaret edemedi. Bu arada kapı yine açıldı, bir delikanlı kapı eşiğinde durup şaşkınca Hudayarbey'in gözlerinin içine dikti gözlerini. Hudayarbey sorusunu yineledi,

"Kadı efendi evde mi?"

"Evde, ne olacak?"

"Görüşmek istiyorum."

Delikanlı söz etmeden kapıyı örttü, gitti, az sonra gelip kapıyı açtı ve,

(14) 400 grama eşdeğer eski ağırlık ölçüsü.

“Gel!” dedi.

Hudayarbey başını önüne eğip kapıdan içeri girdi, iki basamakla avluya indi. Görüntü, kadının karısının çamaşır yıkadığını gösteriyordu. Önde giden delikanlı kapıyı açar açmaz içerdekileri uyardı,

"Hanım, çekil!.. Erkek geliyor!.."

Avlunun bir kenarında bir leğen, yanmda tepeleme yıkanmış çamaşır. Çamaşırın kirli suyu akıp kapının yanma dek gelmiş gölleşmiş.

Hudayarbey'in girdiği yer hiç de avluya benzemiyordu, dört duvarla çevrili bir boşluk. Eni on, uzunluğu on beş adım kadar ancak olur. Belki de burası iç avlu, ya da arka avlu. Bu kentteki evlerin avluları hep ağaçlı, çiçekli olur, ama Hudayarbey girdiği bu avludan başka bir yer görmedi.

Delikanlı sağa kaptı, dar bir dehlize. Az soma aynı yerden beli bükük, sol eli cebinde, sağ eli gözlerinin üstünde yaşlı bir adam çıktı, yaklaştı Hudayarbey'e ve,

"İsteğin nedir, kardeş?" diye sordu.

"Amca, Kadı efendiyi görmek isterim maruzatım var."

"Evladım, nerelisin?"

"Ben Danabaş Köyü'nün muhtarıyım, Kadı efendiyi görmek isterim."

"Koltuğunun altındaki ne?"

"Kelle şeker, Kadı efendiye getirdim. Hayırlı bir işimiz var, ağzımız tatlansın dedim."

İhtiyar geldiği yoldan dönüp gitti. Birkaç dakika sonra, delikanlı dar dehlizden çıkıp eliyle Hudayar'a gelmesi için işaret etti. Hudayarbey delikanlının ardınca dar dehlizde ilerledi, girdi sofaya ayakkabılarını çıkarıp delikanlıyı izleyerek Kadının odasına girdi. Girince de şaşkına döndü,

selam vermesini bile unuttu. Demin görüp konuştuğu yaşlı adamın odanın yukarı tarafında minderin üstünde oturduğunu gördü. Anlaşılan yaşlı adam Kadının kendisiymiş

Kadı gelenin verimli bir başvuru sahibi olduğunu hemen anladı. Selam vermediğine aldırmadan ayağa kalkıp selamladı ve yukarılarda, kendi yanında yer gösterdi Hudayarbey'e. O da selam verip gösterilen yere kuruldu ve kelle şekeri yere koydu.

Kadının odası büyük, yüksek tavanlı ve beyaz badanalıydı. Odanın otuz yedi tane dolaplı rafı vardı hepsi dolu. Sayısız çini, porselen, birkaç semaver, küçük sandıklar, nargile, dört beş Rus malı kelle şekeri ve ıvır zıvır. Yığınla bohça ve giysi ve iki raf dolusu kitap, yerde pahalı halılar, seccadeler...

Odanın yukarı tarafında üç büyük demir sandık, üzerinde insan boyu katlanmış halılar, keçeler, kilim ve cicimler... Yüklükte çarşafa sanlı dört beş takım yatak yorgan ve döşek.

Kadı kadife bir minder üstüne kurulmuş, bir çift yastığa da sırtını dayamış, oturuyor.

Hudayarbey, şekeri yere koyunca, Kadı gülerek ona döndü ve,

"Beyim bu şekeri de neyin nesi?" diye sordu.

Hudayar gülerek yanıtladı,

"Kadı efendi, hayırlı bir işimiz var. Şekeri ağız tatlılığı için getirdim."

"İnşallah isteklerin tatlıya bağlanır kardeşim. Nikah mı kıydıracaksınız?"

"Hayır Kadı efendi, nikah değil *muta*".

"Olabilir, *mûtada* da hayır var, çok güzel, çok güzel.

Tanrı mübarek kılsın. *Muta* senin için mi, yoksa başkası için mi?"

"Kendim için kadı efendi, eğer iş yoluna girerse."

Kadı yüzünü kapıya çevirip uşağını çağırdı, ona kelleyi ortadan kaldırmasını, nargile doldurmasını ve çay demlemesini söyledi, sonra yine Hudayarbey'e döndü,

"Ne buyurdun? İş yoluna mı girse?"

"Evet Kadı efendi, eğer lütfeder de arayı bulursanız, işi yoluna korsanız yaşam boyu duacınız oluruz."

"İşin yoluna girmesi de nasıl olacak ki? Okurum "*muta*" aktini, olur biter.

"Doğru söylüyorsunuz Kadı efendi, ama kadın tarafından da bir vekilin bulunması gerekir."

"Tabii ki gerekir, ben vekil gerekmez demiyorum ki. Bir de tanık gerekir. Vekilsiz, tanıksız *muta* okunmaz.

Hudayarbey başını önüne indirdi, biraz düşündükten sonra yanıtladı,

"Tabii öyledir."

Kadı yine Hudayarbey'e baktı ve,

"Peki, vekil ve tanığın nerede?"

"Ne yazık ki ne vekil var, ne de tanık, ne yapmalı?"

Kadı iyice şaşırды,

"Ne vekilin, ne de tanığın var, *muta* aktini nasıl okuyacağız?"

"Evet, kadı efendi, tam buyurduğunuz gibi. Nasıl?"

"Vallahi seni hiç anlayamıyorum. Eğer *muta* akti yaptırmak istiyorsan kadın tarafından bir vekil bulunması gerekir. O zaman akti okurum. Eğer vekil ve tanık burada değilse, iş sonraya bırakılır. Onlar gelir, o zaman okuruz akti. Ama başka bir engel varsa o da senin sorunun."

Hudayarbey, kadıyı dinledikten sonra bir süre daha sustu, sonra belini doğrultup kapıya bakarak sesini alçattı.

"Çok haklısınız kadı efendi, bir sorunum var, Tanrı'dan saklı değil, senden niye olsun..."

"Anlat, anlat, tabii ki benden de gizli olmamalı."

Kapı açıldı, delikanlı tepsi içinde iki bardak çay getirdi, birini kadının, ötekini de Hudayarbey'in önüne koydu. Kadı odadan çıkmasını elle işaret etti. Delikanlı çıkıp gittikten sonra Hudayarbey alçak sesle,

"Kadı efendi," dedi. "Gerçek şu ki bizim Danabaş Köyü'nde dul bir kadın var. Çoktandır onu kendime *muta* yaptırmak istiyorum, ama kadın yanaşmıyor. Onu benden ürkütmüşler mi ne? istemem diyor, başka bir şey söylemiyor. Ben de umarsız kaldım, kapınıza geldim, derdimi anlatmaya geldim, fikrinizi almaya... Belki siz umar bulursunuz derdime."

Bu anda küçük kız kapıyı açıp başını soktu içeri ve, "Anam burada mı?" diye sordu.

Kadı ona bağırınca kız ortadan yitti. Sonra delikanlı nargile getirdi, kadının önüne koydu. Odada oyalanmaya baktı. Kadı ona gitmesi için el etti, sonra nargileyi fokurdatarak konuğuna döndü,

"Ne yapmamızı istersin?"

"Ayağının türabı olayım kadı efendi, nasıl yaparsan yap, olsun bitsin bu iş."

Kadı nargilesinden derin bir soluk aldı, başım iki yana sallayarak,

"Getirdiğin iki *girvankelik* şeker karşılığında karıyı zorla getirip koynuna sokarız sandın değil mi, seni açık göz pinti seni."

Hudayarbey yerinde doğrulup sağ elinin şahadet parmağını kaldırarak kadının yanıtını verdi,

"Bak kadı efendi, sen bu işi yap, gör başımı yolunda feda etmezsem namerdim!"

"Yok birader, başın bana gerekmez. Tanrı başımı hep dik tutmana yardım etsin. Bana gerekli olan şudur, bak şu..."

Kadı bunları söylerken sağ elini, büyük kelle şekeri boyunca kaldırmıştı. Sözünü bitirince de elini indirmede, Hudayarbey'in yüzünde etkisini aradı, ancak olumlu yanıtı duyunca indirdi.

Hudayarbey'in yanıtı şu oldu,

"Kadı efendi, beni ne sandın? Ben çiğeri beş para etmez insanlara benzemem. Biliyor musun, erkek başına borkünü neden giyer? Ona erkek demeleri için. Ayrıca bir erkek yüzüne karşı söz verip yüzünü dönünce sözünde durmazsa, kancıktır. Ben bunu bilirim, bunu söylerim. Sen bir Rus kelle şekeri istiyorsun, ben on bir kelle getiririm, inan bana. Param yok mu sanıyorsun? Hayır, var. Senin gibi büyüklerin önünde mahcup olmayacak kadar varsıllığım var, elhamdülillah. Hiç merak etme, bana güven."

Hudayarbey susunca kadı başladı.

"Tanrı seni utandırmasın dostum. Ben insan sarafiyım, yüzünü gördüm mü, insanın neyin nesi, kimin fesi olduğunu anlarım. Üstelik yaşıyım, seksen, belki de daha fazladır yaşıyor, bu da benim çok deneyimli olduğumu gösterir. Ben senin yüzüne bakar bakmaz, nasıl birisi olduğunu hemen anladım. Eğer gözüm seni tutmasaydı, seni karşıma alıp söyleşmezdim. Oysa maşallah çok değerli bir insan olduğun anlaşılıyor. Bu yüzden sen de bu işte sana karşı mahcup olmayacağımdan emin olmalısın. Ben ne yap-

yım on bir kelle şekeri. Sen bana iki tane getirsen bile, birini kırdırıp yoksullara dağıtıyım, senin de buyurduğun gibi ağızlan tatlınsın. Oysa ben senden yalnızca bir tek Rus kelle şekeri almış olacağım, vesselam! Yani benim senden istediğim fazla bir şey yok. Hani şekerin yanında bir *gırvanke* de çay getirsen makbule geçer, karşı çıkmam."

"Bak bu gözüm üstüne, bak bu gözüm, bak bu gözüm, bak bu gözüm üstüne."

Bunlan söylerken, sol elini kah sağ, kah sol gözünün üstüne koyuyordu, sonunda tümcesini şöyle bitirdi, "Kadı efendi son sözünü söyle, bu dediklerin başımla beraber, şimdi söyle bakalım benim işimi nasıl yoluna koyacaksın?"

Kadı başını önüne indirdi, bir süre tespih çekti, sonra, "Ya Allah" deyip ayağa kalktı. Kitap raflarına gitti, kitaplarını eşeledi, kara ciltli kaim bir kitap seçip getirdi, yerine oturunca önünde açtı. Gözlüğünü taktı gözüne ve başladı içinden okumaya. Kadının sesi çıkmıyor, yalnızca dudakları kımıldıyordu. On dakika kadar geçti, birden kadı okumasını kesti ve sol elinin şahadet parmağını kitabın okuduğu sayfasında bir satır üstünde tuttu, Hudayarbey'e döndü,

"Bey, çözümü zor bir sorun bu... Böylesi işler seyrek çıkar karşımıza... Bakalım şeriat bu konuda ne buyurur diye kitaba bakmamız gerekti."

Kadı sözünü bitirince yeniden girdi kitaba, bir süre daha okuduktan sonra, sevinçle kapadı kitabı ve önünde bıraktı.

"Çözeceğiz bu sorunu inşallah, oldukça kolay bir yoldan çözeceğiz. Bey buyur bakalım, şeker ve çay ne zaman geliyor?"

"Hemen şimdi kadı efendi, hemen şimdi kalkıp gidip alayım istersen, o iş kolay..."

"Beyim, önce getireceklerini getir, şuraya koy bir görelim. Sonra gidip köy halkından güvendiğin üç beş kişi al getir. Ama bunların hepsi senin yakın arkadaşın olmalı. Aralarından birinin, 'O kadın benim anamdır' demesi gerekir, 'Ve bu adamla', yani seninle, '*Muta* aktı yaptırmak ister ve beni bu konuda vekil kılmıştır'. Ötekiler de tanıklık edecekler, ben de *muta* aklını okuyacağım, vesselam... İş biter, hadi hayrını gör..."

"Kadı efendi, eğer iş bu yolla bitecekse, çok kolay demektir. Üç beş kişiden ne çıkar, istersen yüz kişi getiririm köyden. Ne sorarsan sor, hepsi benden yana konuşacak."

Hudayarbey sözünü bitirince ayağa kalktı ve sürdürdü, "Gidip bakalım, kentte bizim köylülerden kimler var..."

Tam kapıdan çıkarken, kadı çağırdı,

"Bey hele dur, zahmet olmazsa gir odaya, iki öğüdüm var. Birincisi şu ki şekere ve çaya dünyanın parasını vermek zorunda kalacaksın. Tabii bu parayı sokaktan toplamadın, alınının teriyle kazanıyorsun. Öyleyse malın iyisini satm almalısın. Kötü dönemde yaşıyoruz, herkes kazıklamaya çalışıyor insanı. Çarşıda Garapet ağa yeni kelle şeker getirtmiş, Rusya'dan, adına *Prodski* diyorlar. Ondan almaya çalış. Çay konusunda da kendin bildiğin gibi dikkatli olursun, yani nasıl olursa olsun."

Hudayarbey,

"Baş üstüne", dedi. Çıkacaktı, kadı yeniden odaya çağırdı onu ve,

"Gözümün nuru", dedi. "Ben iki öğüdüm var demiştim, birini söyledim, ikincisini de söyleyeyim, öyle git."

"Buyur kadı efendi."

"İkinci öğüdüm, bizim bu işimiz ölünceye dek içimizde kalmalı, kimseye anlatılmamalı."

"Ey kadı, çocuk musun? Beni cahil mi sandın?"

"Dinle sözümü bitireyim. Evet bu iş mahfi kalmalı

"Ne kalmalı, ne?"

"Saklı yani. Kimsenin haberi olmamalı. Buraya getireceğin adamlar senin çok yakın arkadaşların olmalı, se: verip sır vermeyen arkadaşlardan. Tabii biz burada şeriata aykırı bir iş yapmıyoruz, ama bu tür işler seyrek çıktığından, her duyan ökü: altında buzağı arayacak. Öyleyse bu iş yalnızca, senin, benim ve onların arasında kalmah, sızmamalı, vesselam. Şimdi gidebilirsin."

"Baş üstüne kadı efendi. Tabii ki öyle kalacak."

Bunları söyleyen Hudayarbey kadının evinden çıktı, yoluna koyuldu.

III

Hudayarbey sevinçle çarşı mescidine varıp indi derenin kıyısına, abdest alıp girdi mescide, namazını kıldı, doğru çarşıya. Çarşıda kadı efendinin sözünü ettiği, Ermeni 'nin dükkânını sora sora buldu ve bu büyük dükkâna girdi. Tezgahın arkasında şiş göbekli bir Ermeni oturmuş yazı yazıyordu. Hudayarbey dükkânın içinde bir bu yana, bir o yana baktıktan sonra çubuğunu alıp doldurmaya başladı. Garapet ağa kalemını yere koydu ve şaşkın baktı Hudayarbey'in yüzüne. Hudayarbey çubuğunu doldurunca Garapet ağaya yaklaştı ve elini iç cebine sokup bir çimdik kav çıkardı, tortu Garapet ağanın önüne ve,

"Zahmet olmazsa" dedi. "Bir kibrit çak, kav yansın."

Garapet ağa onu hışımla yanıtladı,

"Sen burasını kahvehane mi sandın, defol karşımdan, eşşoğlu eşşek, defol!"

Bunları söylerken Garapet ağa'mn ayağa kalkıp tezgahın üstünden Hudayarbey'in üzerine atlamak istiyor gibi bir hali vardı. Hudayarbey beklemiyordu, çok şaşırđı Ermeni'nin davranışına, kenara çekildi. Garapet ağanın kavım yakmayacağını kestirememiştii. O Danabaş Köyü'nde herhangi bir insandan böylesi bir tepki görmemiştii. Çubuğunu cebinden çıkarınca kavını yakıp ona tutmamaya kim cesaret ederdi? Ne yaparsın, Danabaş Köyü Danabaş'ta kaldı. Burası kent. Kent Danabaş Köyü'nün yerine geçemez.

Hudayarbey az ekşitti yüzünü, astı suratını. Garapet'i şöyle yanıtladı,

"Patron, sen haksız bađırđyorsun ama, ben senin dükânım soymaya mı geldim? Alışverişe geldim. Bana bağırman çok gereksiz. Ben şeker almak istiyorum."

"Öyle mi? Sen benden yarım *girvanke* şeker al, ben ellerinden öperim!"

Hudayarbey çubuğunun tütününü kesesine boşalttı, çubuğunu beline taktı ve yanıtladı,

"Patron önce beni bir tanı, kim olduğumu öğren, sonra bana bağır. Ben senin sandığm adamlardan değilim, yann *girvanke* şeker almak için başını ağrıtacak. Ben Danabaş Köyü muhtarı Hudayarbey'im. Ben senden yarım *girvanke* şeker almaya gelmedim, ben senden bir kelle şeker alacağım, hem de kocaman kellelerden."

Garapet ağa biraz yumuşadı ve,

"Başımla beraber, ben ne dedim ki? Ben neden bir kelle şeker almđyorsun demiyorum ki. Ben diyorum ki, ben yazı yazarken kavı bana uzatman doğru değil. Çünkü ya-

zımda şaşırđım, yanlış yazdım, ne olacak? Şimdi onca yazıyı yeniden yazmak zorunda kalacağım."

"Ne yapalım, olmuş bir kez. Şimdi, şekeri bana kaçā bırakacaksın, onu söyle?"

Garapet ağa tezgahın tahtasını kaldırıp çıktı tezgah arkasından ve üst üste dizilmiş olan kelle şekerlerin yanına geldi, bir kellenin üstüne elini koyarak konuşmaya başladı,

"Bak, bey kardeşim. Bu şeker, şekerlerin en iyisidir. Bu şekeri sana yedi *monat* iki *sahiden* (15) hesaplarım. Bu en iyi şekeri."

"Yok canım, şaka ediyorsun. Şekerin fiyatı şimdi her yerde yededir. Beni saf mı buldun?"

"Neredeymiş yediye şeker? Yok öyle şey, dinime imanına yok. Yedi, iki *sahiden* bir *kapik* eksiğine hiçbir yerde şeker bulamazsın."

Hudayarbey bir süre konuşmadı, çubuğunu çıkarıp tütün doldurmaya başladı. Garapet ağa cebinden kibrit çıkarıp çaktı, Hudayarbey de çubuğu yaktı ve,

"Peki, peki", dedi. "Senin pahacı olduğunu çoktan beri bilirdim. Senle baş edilemez. Peki, peki, al bir tanesini tart bakalım ne kadar eder."

Garapet ağa büyüklerinden bir kelle seçti, kucaklayarak aldı, teraziye koydu.

"Bu on, bu da on, yirmi. Bu beş, bu üç, bu iki, bu da yarım. Evet tam otuz *yarım girvanke*. Otuz *girvankesi* otuz *abbasi*, bu altı *manat*, çıktık dokuz *şakisini*, kaldı beş *manat* on bir şahi."

(15) Eski para birimi. 4 Şahi = Abbasi = 20 kapik. (100 kapik = 1 Manat.)

Garapet ağa kelle Şekeri teraziden alıp yere koydu.
"Garapet ağa Şimdi Tann'ya Şükür beni tanımiŐ oldu-
dun."

"Nasıl yani tamdım?"

"Şimdi kim olduğumu bildin yani."

"Sen kimsin ki?"

"Ben Danabaş Köyü'nün muhtarı Hudayarbey'im."

"Ben de İkinci Gild Gupets Garapet ağayım."

"Tanrı senden razı olsun. Bunları ben onun için arz
ettim ki Şimdi dünyada düzenbazlar çođalmıŐ... Örneğin
veresiye alışveriş yapar, Tann'ya, peygambere ant içerler
ki üç günden sonra parayı getirirler diye... Üç gün olur, üç
ay, belki de üç yıl... Ancak ben böylesi bir düzen içindey-
sem Tanrı benim cezamı versin, bu durumlara da düŐme-
yeyim. Doğrusunu söylemek gerekirse, bugün işlerim bi-
raz ters gitti. Kente gelirken yanıma para almamıŐım. Őim-

kenden senin beş manat on bin Őahini burada teslim ede-
rim."

Garapet ağa bu sözleri duyar duymaz ivedilikle kelle
Şekeri götürüp yerine koydu, döndü Hudayarbey'in yanı-
na, sağ elini omzuna koyarak, sol elle de kapıyı gösterdi.

"Hadi git, git... Çık dışarı, çabuk ol, git burdan, he-
men Şimdi çık git! Defol!"

Hudayarbey, sus pus dükkândan çıktı, düştü yola. Ak-
Őam ezanına yarım saat kala gelip eşeği emanet ettiği ker-
vansaraya vardı. Daha kapıdayken, içeriden kısa kaftanlı,
boz papaklı, beyaz gömlekle, asık suratlı, bir adam Huda-
yarbey'e çıkıŐtı,

"Beyim" dedi. "Tanrı iyiliğini versin, hadi gel bu huy-

suzdan bizi kurtar. Yahu bu belayı getirip ahırımıza bağladığından beri başımıza kalmadık oyunlar açtın. Getireyim, al götür Tanrı aşkına!"

Kervansarayın kahyası olan kısa boylu adam bunları söyledikten sonra eşeği getirmek için avluya gitmek isterken Hudayarbey çağırarak onu durdurdu,

"Yavaş ol biraz, ne diyorsun, ne demek bir bela getirip ahıra bağlatmışım? Eşek birisini mi çifteledi? Ne olmuş, anlatsana."

Kahya el kol hareketleri yaparak yüksek sesle söze başladı,

"Be adam, ne olur ciddi ol, hiç halim yok. Eşeğini çıkarayım, al götür."

Hudayarbey de bağırarak yanıtladı onu,

"Yahu, doğru dürüst anlat bakalım ne olmuş."

"Ne olsun isterdin, be adam, halkın eşeğini çalıp getirmiş, kervansarayıma bırakmışsın. Niye? Bana kastın mı var?"

"Deli misin sen? Yoksa sarhoş mu? Halkın eşeğini mi çalmışım? Bir sözcük daha söylersen pişan ederim seni."

"Peki, başka eşek bulamıyor muydun, gidip Mehemed Hasan amcanın eşeğini getirdin bizim kervansaraya, bizi de sıkıntıya soktun?"

"Nasıl bir sıkıntıya sokmuşum seni ben?"

"Ne sıkıntı olacak. Sen eşeği tavlaya getirip bağlayıp gidince, Mehemed Hasan amcanın küçük oğlu ok gibi girdi kervansaraya, eşeği alıp götüreceğim diye. Nasıl veririz eşeği ona? Ya da ne söyleyebilirim? Oğlan kendisini yerden yere vurdu, ya öldürürüm kendimi, ya da hemen verirsin eşeğimi götürürüm diyordu. Sonunda umarsız gidip zabıta çağırdım, oğlanı döve döve atj dışarı."

"Yazık, yazık, yazık ki ben yoktum burada. Vallahi leşini sererdim oğlanın. Onu sağ selamet köye gönderir miydim? Sen neden gelip beni çağırmadın? Neyse geçmiş artık, şimdi hava kararıyor, köye dönemem, kalmalıyım, eşek de kalacak. Bu gece konuğum, Kerbelayi Cafer amca."

"Konuksun, başımın üstünde yerin var, tabii bu saatte yola çıkılmaz. Hava karardı. Hadi eve gidelim, oyalanmayalım."

Kerbelayi Cafer önde, Hudayarbey onun arkasında karanlık küçük bir hücreye girdiler. Kerbelayi Cafer içeri girince bir kibrit çakarak solda duvara asılı küçük lambayı yaktı ve konuğuna yer gösterdi. Hücrenin tabanında kilim, yukarı başta yatak yorgan, köşede bir güğüm, bir ibrik ve süpürge. Kirli duvarların rafı, dolabı yoktu. Hudayarbey oturdu kilime ve sırtını yüke dayadı. Çubuğunu çıkarıp doldurmaya başladı. Soma Kerbelayi Cafer amcaya dönüp, "Otur bakalım Kerbelayi Cafer amca" dedi. "Gel bana bir de ateş ver, lütfen. Gel, gel otur söyleşelim."

Çıkardı ayakkabılarını Kerbelayi Cafer, gelip oturdu, kibritini çakıp Hudayarbey'in çubuğunu yaktı.

"Kerbelayi Cafer amca, sen bu olup biteni bana anlatmamalıydım. Yüreğimi yaraladın. Allah Mehemmed Hasan amcanın belasını versin. Beni halk içinde rezil rüsva etti. Bu yaşıma geldim, böylesine bir davranışla karşılaşmadım."

Hudayarbey sözünü bitirince yerinde doğruldu ve çubuğunu Kerbelayi Cafer amcaya tuttu, o da ya Allah diyerek derince bir soluk aldı çubuktan.

(16) İkinci İslam halifesi. Şiilerce kabul edilmez ve sevilmez. Ömer adı kullanılmaz, hatta halk arasında sövğu olarak kullanılır.

"Haklısın Hudayarbey, ama Mehemmed Hasan amcanın ne günahı var? Sen eşeği getirirken, ona haber verseydin böyle olmazdı. Eşeği senin getirdiğini bilmiş olsaydı oğlunu göndermezdi."

"Yahu, vallahi eşeği Mehemmed Hasan amcanın kendisi verdi, o deyyus kendi elleriyle, o pezevenk, o *Ömer*, (16) neden inanmıyorsun?"

"Canım, neden inanmayayım? İnanıyorum."

"Kuran Mushaf çarpsın kendisi verdi. Neden ben, üç yüz evin muhtarı ola ola bir eşek bulmayıp başkasınıkini çalayım?"

"Hayır inanıyorum, niye inanmayayım?"

Kerbelayi Cafer doğrulup çubuğu verdi Hudayarbey'e, o da bir iki derin soluktan sonra yine söze başladı,

"Göreceksin bunun öcünü nasıl alırım Mehemmed Hasan amcadan, almazsam bu sakalımı kestiririm."

Biraz gülümsedi Kerbelayı Cafer amca, sordu,

"Peki, sen ne yapacaksın ona?"

"Ben mi ne yapacağım ona? Canına okurum onun. Ben muhtar değil miyim? Gün olmaz ki onun bana işi düşmesin; alırım ayaklarımın altına, paspasa çeviririm."

On oniki yaşlarında bir oğlan sol elinde bir çömlek, sallaya sallaya içeri girdi. Çömleği yere koydu ve Kerbelayı Cafer amcaya,

"Baba", dedi. "Bugün anam eti biraz yaktı, bir bakar mısın, yenebilecek gibi mi?"

Kerbelayi Cafer amca öfkeyle yanıtladı,

"Ay senin ananın sülalesinin... Allahu Ekber, şeytana lanet. Olacak şey mi Tanrı aşkına, şu benim halime bak. Gün olmaz ki bu itin kızı eti yakmasın ya da kediye kaptırmasın."

Oğlan başım önüne indirip,

"Öyle değil be baba" dedi. "Vallah anamın hiç günahı yok. Bugün hamama gitmişti. Gonca'ya ete bakmasını tembih etmişti, Gonca da bilmem neyle uğraşıyormuş, et yanmış."

"Hamam üstüne çöker inşallah, bugün gitmesi şart mıymış?"

Oğlan şaşkınlıkla sordu,

"Ne zaman gitmeliydi yani?"

Hudayer muhtarı açlık çok etkilemişti. Sabah köyden çıktığından beri kursağına hiçbir şey girmemişti. Kadının bir bardak çayından başka. Oğlan çömleği içeri getirince, "bozbaş "m (17) kokusu Hudayerbey'in iştahını açtı. İçinden Kerbelayı Cafer amcanın karısına iki bin kez sövdü. Baba-oğul tartışmasının uzamasının açlıktan bayılmasına neden olacağını duyumsaymca çömleği salladı, araya girdi,

"Kerbelayı Cafer amca, vallahi ne dersen de, ben diyorum ki oğlan bilmiyor, et yanmış değil, biraz kavrulmuş belki. Kokusu çok güzel."

Kerbelayı Cafer yerinden kalkıp odanın bir köşesinden bir kaçık bulup getirdi, çömleğin başına çömeldi, dikkatle kapağını kaldırdı, bir kaçık yemeğin suyundan tattı, ağzını şapırdattı, yüzünü ekşitti ve,

"Hayır, bu et yenmez!" dedikten soma karısına sövdü, ilendi. Neyse ki umarsızlıktan sofrayı açtı, ortaya koyduğu tepsiyeye ekmek doğradı... Sağ kolunun yenini sıvadı, çömleği ters yüz siniyeye bocaladı, soma etleri birer birer bul-

(17) Azerbaycan ulusal yemeklerinden. "Haşlama"ya benzer, ayrıca içinde nohut ve domates bulunur.

du, çömleğe koydu... Her iki eliyle ekmeği karıştırdı ve Hudayarbey'e buyur etti,

"Bismillah Hudayarbey, yaklaş bakalım. Et yanmış ama ne yapalım kaderine küs, ha, ha, ha..."

Hudayarbey yaklaşıp elini uzattı, birkaç parça alıp yedikten soma,

"Kerbelayi Cafer amca" dedi. "Vallahi sen çok insafsızsın. Kim bu et için yanmış der? Hiç, zerre kadar yanmış değil. Et böyle pişer."

Tabii ki Hudayarbey yalan söylüyordu, çünkü çok acıkmıştı karnı, aç olunca etin yanmış olmasına fazla önem verilmez. Üstelik kentteydi, kent yemeği köy yemeğinden daha lezzetli olur, yani kent yemeğinin yanmış köy yemeğinin yanmamışından daha lezzetlidir.

Evet, ikisi de girişti yemeğe. Oğlan biraz bekledi sonra çekip gitti. Hudayar sol bacağı önüne uzatıp, sağ bacağı da dizinden büktü. Sağ ayağı sofranın içindeydi. Oysa Kerbelayi Cafer diz üstü oturmuş, burnunun tepsiye değeceği biçimde yemeğin üzerine eğilmişti.

Yemeği bitirdiler. Kerbelayi Cafer sofrayı kaldırdı, bir kenara koydu. Hudayarbey ıhlaya ıhlaya çıkardı çubuğunu doldurdu, yakarak birkaç soluk aldıktan soma Kerbelayi Cafer'e uzattı.

"Kerbelayi Cafer amca, yedi *manata* gereksinimim var. Ne pahasına olursa olsun bunu bana sağlamalısın."

Kerbelayi Cafer çabucak yanıtladı,

"Hudayarbey, vallahi billahi bende para yok. Olsaydı namussuzum vermemezlik etmezdim."

"Sende yoksa, başkasından bul. Kısacası hiçbir baha-ne dinlemem, nasıl olacaksa olsun, bul parayı.

Kerbelayi Cafer düşündükten sonra,
"iyi ama", dedi. "Zamane bozuk. Kimse düşenin elinden tutmaz. Şimdi kime gidip desem ki bana yedi *manat* borç ver, rehin olarak ne vereceğimi sorar ve on yedi *manathk* rehin ister."

"Olsun, ziyanı yok, sen adamı bul, bana yedi *manat* verecek adamı, ben on yedi *manathk* rehini veririm ona. Oldu mu?"

Kerbelayi Cafer yine bir süre düşündü ve,

"Şimdi senin yanında neyin var rehin koyacak?"

"Senin nene gerek canım? Sen parayı bul, bak rehine verecek şeyim var mı, yok mu?"

"Nasıl yani nene gerek. Senin ne rehin verdiğini bilmiyorum ben. Parayı verecek olan belki rehin verdiğin şeyi beğenmeyecek."

Duraksadı biraz Hudayarbey, çubuğunu alıp doldurmaya çalıştı. Döndü Kerbelayı Cafer'e ve alçak sesle,

"Kimden olursa olsun, sen bana yedi *manat* bul, getirdiğim eşek rehin olsun. Ne zaman parayı getirirsem, eşeği alırım.

"Ha, ha, ha... Ha, ha, ha! Hudayarbey sen ne yaman adammışsın... Ha, ha, ha... Yahu kesinkes şaka ediyorsun. Ha, ha, ha!.."

"Kes kakhahayı, şaka falan ettiğim yok."

"Ha, ha, ha. Be adam eşek senin değil ki rehine verisin. Diyelim verdin, sabah sahibi gelir, eşeği alır götürür, ha, ha, ha..."

"Yavaş ol yavaş! Biraz yavaş gül! Dinle anlatayım, şaka etmiyorum. Tann'nm birliğine ant olsun, şaka etmiyorum. Peki eşeğin sahibi, ne diyerek senden eşeği isteyecek, kimin yanında sana eşek teslim etmiş? Varsayalım gelip

eşğim buradadır dedi, ver eşğimi dedi. Eşğim buraya getirdiğini kim görmüş dersin, kervansaraya emanet ettiğini. Ya da hani benim eşğim derse, sen de eşği kim getirmişse buraya, o alıp götürdü dersin, eşek kimdeyse sahibi odur, ben ne karışırım dersin."

Konuşmasını bitirince çubuğunu uzattı Kerbelayı Cafer amcaya, o da çubuğu alıp içmeye başladı. Söyleşi uzadıkça uzadı. O şöyle dedi, bu böyle dedi... Sonunda anlaştılar,

Kerbelayı Cafer, Hudayarbey'e yedi *manat* verecek, eşği satın alacak; soma ister satar, ister gizler ya da ne isterse onu yapar. Hudayar da köye dönünce, eşğin kervansaraydan çalındığını söyleyecek. Eğer Mehemed Hasan amca ağır tepki gösterip ileri geri konuşursa, o zaman Hudayarbey yemin billah edecek ki, sulh hakimine bile dilekçe vermiş, kervansaray sahibini dava edecek, eşğin bedelini isteyecek. Bu arada Mehemed Hasan amca kente gelip Kerbelayı Cafer'den durumu sorarsa o da ant içerek eşğin kervansaraydan çalındığını doğrulayacak ve Hudayarbey'in suçsuz olduğunu söyleyecek.

Anlaşma kesinleşince Kerbelayı Cafer hücreden dışarı çıktı, biraz oyalandıktan soma döndü yerine oturdu ve cebinden bir beşlik ve iki teklik çıkardı, Hudayarbey'in önüne koydu. Parayı alıp cebine yerleştirdikten soma Hudayarbey sağ elini uzatarak,

"Ver elini" dedi.

Kerbelayı Cafer de sağ elini uzattı, Hudayarbey'in elini tuttu.

"Kerbelayı Cafer amca, Tanrı senin oğluna can sağlığı versin, sana da uzun ömür. Tanrı bu alışverişte seni kazançlı çıkarsın."

IV

Hudayarbey karnı tok, istediği para cebinde, rahat ve güvenceli yatıp uyudu. Belki de şimdiye dek böylesi tatlı bir uykuya yatmamıştı. Neyse, bu anda kimi zaman olduğu gibi, ya da çoğu zaman... İlginç ve şaşırtıcı olaylar gerçekleşti; yani bu anda Hudayarbey keyifle mışıl mışıl uyurken Danabaş Köyü'nde üç yerde yas vardı. Üçünün de nedeni Hudayarbey'di... Çok gülünç, gülünç oluşu isabet... Ne var üzümlük kederlenmekte...

Evet, bu saatte, tam bu dakikadan başlayarak sabaha dek Danabaş Köyü'nde üç evde yas var. Birisi Mehmed Hasan amcanın evinde, bilinen nedenden ötürü. Öbürü Hudayarbey'in kendi evinde, öteki de Hudayarbey'in almak istediği kadıma yani Zeynep'in evinde.

Hudayarbey kalsın kentte, biz geçelim Danabaş Köyü'ne ve Zeynep'in tuttuğu yası anlata anlata öyküyü sürdürelim.

Zeynep kırk, kırk iki yaşlarında, boylu boslu, esmer güzeli bir kadın. Bundan iki yıl önce eşi Kerbelayı Haydar öldü. Ondan kalan oğlu Veligulu on yedi yaşında ve iki kız, Fizze yediyaşmda, Ziba dört yaşında. Zeynep deyince, "Nerede o eski Zeynep?" diyesi geliyor insanın. İki yıl önce onu gören bugün görse tanımaz. Zeynep'i eşinin sağlığında görecektiniz. Danabaş Köyü'nde Zeynep'in üstüne güzel kadın yokta, bir taneydi o. Çocukluğunda yetim kaldı. Çok güzel olduğundan halası evine alıp besledi, kendi oğluna gelin etsin diye. Neyse ki halasının oğlu öldü ve Zeynep'in güzellik ünü öyle yayıldı ki, görücüler göz açtırmadılar. Anlatanlar, bir yıl içinde on dört talibinin oldu-

ğunu ant içerek söylerler. Hepsi de üst düzeyden insanlar. Kısmet Haydar'aymış, onunla evlendirdiler. İsalet oldu. Çünkü Haydar'm babası Kerbelayı İsmail köyün saygın ile-ri gelenlerinden ve öteki taliplerinden de ne varsılığı, ne de saygınlığı eksikti. Evlendikten soma kayınpeder Kerbelayı İsmail vefat etti. Dokuz eşek, dört beş baş inek, öküz, yirmi üç koyun ve yedi keçi, ayrıca iki *halvar* (18) tohumlu ekilebilecek ölçüde toprak bırakıp gitti. Yansı Haydar'a, yansı da kardeşi Rıza'ya verildi mirasın. Ardından bir yıl soma Rıza da ölmez mi? Haydar babadan kalma tüm mirasa konu ve giderek daha da varsıllaştı. Bununla birlikte masrafı da çokta. Her şeyden önce babası ve kardeşinin vefatı dolayısıyla yaptığı *ihsan* ve naaşların Kerbela'ya gönderilme masrafları, sonra kendisinin de Kerbela ziyaretine gitmesi varsıllığını eritti, eritmez mi? Naaşların ve de kendisinin Kerbela'ya gidiş masrafı tam iki yüz *manatı* buldu. Ama Tamı esirger. Bu paralar kutsal bir yolda harcadığından yine Tamı Kerbelayı Haydar'm işlerini yoluna koydu. Öyle yoluna koydu ki Kerbelayı Haydar ölünce cenazesine yetmiş *manat* harcadı. Kansı Zeynep'e iki yüz elli *manat* verildi, oğluna yüz kırk ve her kıza yüz *manat*. Topraklar da kansı ve kızlarına kaldı, avlu oğlu Veligulu'ya.

Kerbelayı Haydar'ın ölümü kansı Zeynep için büyük bir felaketti, anlatılamayacak kadar üzüldü. Hâlâ her cuma akşamı mezan basma gider, orada yoksullan doyurur. Gerçekten de bunca sevgi dolu eş az bulunur. Ayrıca bu büyük yitimine karşı hiçbir zaman isyan etmedi. Bunca üz-

(18) Eski tartı ölçüsü. Öykünün geçtiği bölgede 20 puda eşdeğerdir.

gü içinde hep Tanrı'ya şükreder, yiyecek bir lokma ekmeği var ve başkalarına muhtaç değil, evlenecek yaşta bir oğlu, sevimli iki kızı...

Zeynep oğlundan yerden göğe kadar hoşnuttu. Çünkü Veligulu anasına olduğu kadar belki de babasına bağlı değildi... Aslında Veligulu herkese karşı yumuşak ve hoşgörülüydü. Ve belki de anası ona öl dese ölür, kal dese kalır kertede uysal. Babasının ölümünden beri tek bir gün işini gücünü bırakıp yaşlılarına koşulup gezmeye tozmaya gitmiş değil, oldukça mazbut, hatta mazlum, anasını zerre kadar üzmemiş. Ama son günlerde ana oğulun arası iyice açıldı. Nedeni biraz eskilere dayanır, anlatayım. Merhum Kerbelayı Haydar ile Muhtar Hudayarbey gençlik yıllarından beri çok yakın arkadaşlardı, içtikleri su ayrı gitmezdi, birlikte gezer tozar, söyleşir ve eğlenirlerdi. Dostlukları öyle sağladı ki halkın kuşkularım uyandıırıyordu. Kimisi bunlann birlikte "*karşı yaka*" dan kaçak mal getirip sattığını söyler... Ama olur mu? Çok yersiz bir yakıştırma, çünkü Hudayarbey'i bilmem ama Kerbelayı Haydar ata binmesini beceremez. Kimisi de sahte para bastıklarını söyler... Oldukça gülünç bir iftira. Danabaş Köyü'nde sahte para... Bu da olacak şey değil. Danabaş köylüsü gerçek parayı bilmiyor ki sahtesini ayırtсын, hayır bu da olamaz... Neyse günlerden bir günün gecesi, kış mevsimi güneş batımım üç dört saat geçe, iki dost yanlarında komşulardan birkaçı Kerbelayı Haydar'm tavlasında oturmuş söyleşirlerdi. Bilindiği gibi, kışın uzun gecelerini yatakta bitirmek zor. O yüzden Danabaş Köyü'nde atalardan kalma bir alışkanlık, semt erkekleri tavlaya toplanır, iş yok güç yok, güneş batımım altı saat geçinceye dek, konuşarak, gü-

lüşerek eğleşirler. Çoğu zaman aralarından biri öyküler anlatır, herkes dinler.

Evet bir tarafta Hudayarbey, öteki tarafta Kerbelayı Haydar oturup öykü dinlediler. Ardından Danabaş köyü mollası Molla Pirgulu "*Bahtiyarname*" den parçalar okuyordu ve herkesin kulağı ondaydı... Raslantı bu ya her iki arkadaşın eşleri miadında gebe ve ağrılar başlamış. "*Bahtiyarname*" nin can alıcı yerinde tavlının kapısı zırlıtyla açıldı, içeriye iki oğlan, bir kız çocuğu girdi, köylülerin yanına geldi, karanlık olduğundan aradıklarım göremediler, aradılar, sonunda Kerbelayı Haydar'ı bulup başına üşüştüler,

"Amca muştuluk isteriz, bir oğlun doğdu. Ver, ver... Muştuluğumuzu ver!"

Kerbelayı Haydır elini cebine soktu ve çocukların her birinin avucuna birkaç tane iğde koyup gönderdi. Molla Pirgulu ve öteki köylüler Kerbelayı Haydar'a "gözün aydın" dediler ve molla okuduğunu sürdürdü. Hudayarbey de arkadaşını kutladı, soma biraz düşündükten soma elini ona doğru uzattı ve çağırdı... Molla kesti sesini ne konuşulduğunu duymak için. Hudayarbey,

"Kardeşim Kerbelayı Haydar" diye söze başladı. "Elini uzat!" Kerbelayı uzattı elini. Birbirinden az uzak oturmuşlardı, ikisi de doğruldular. El sıkışınca, Hudayarbey sürdürdü, "Kardeşim, azizim, gözbebeğim, senin oğlun doğdu, Tanrı anasına babasma bağışlasın. Bu anda benim de eşim doğurmak üzeredir, sen de biliyorsun... Gel herkesin önünde sözleşelim, eğer bu anda benim de oğlumun doğum haberi gelirse bu iki oğlanın bizim gibi kardeş olmaları için onları kan kardeş yapar, kız haberi gelirse senin oğluna beşik kertiği yaparız."

Molla herkesten önce kıvancını açıklayıp Hudayarbey'in önerisini çok beğendiğini söyledi ve,

"Ze her terefke şeved koşte, sude Eslamest!" (19) dedi. Çok güzel, çok iyi, *"her taraf"* yani her nasıl olursa olsun İslam kazançlıdır. Çok güzel, çok güzel."

Molla Pırgulu biliyordu ki, söylediği Farsça ferdiyi (20) kimse anlamayacak, anlasalar bile onu olumlu yorumlayacaklar; şöyle, bu alışverişte her iki taraf kârlı çıkar, bunda da İslamın yaran var.

İslamın karşılığı mollaya göre kendisiydi. Nitekim oğlan da doğsa kardeşlik akti okuyacak, ağzı tatlandırılacak; kız da doğsa beşik kertiği akti okuyacak, yine ağzı tatlandırılacak; kuşkusuz her durumda o sebeplenecek:

Sözleşme tokalaşarak yürürlüğe girdi ve kız haberi ulaştı. Kerbelayı Haydar oğluna Veligulu adını, Hudayarbey de kızına Külsüm adını verdi.

Aynı gece Molla Pırgulu Külsüm'ün Veligulu ile beşik kertildik aktini okudu. Bundan böyle Haydar ile Hudayar arasındaki içtenlik daha da arttı, dostluktan ileri hısım oluverdiler. Birbirlerinin evlerine girip çıkmaya başladılar. Öz kardeşten daha yakın, daha öz, özbeöz oldular. Kerbelayı Haydar'm öldüğü güne dek aralan zene kadar bozulmadı.

Arkadaş ölümünün Hudayarbey'i sarsacağını bekleyen köylü şaşkınlıktan küçük dilini yuttu, yutmaz mı? Kerbelayı Haydar'm ruhu bedeninden çıkar çıkmaz, Hudayarbey Zeynep'e adam saldı, aman sakın başkasına evlenme

(19) Ölüm ister bu taraftan, ister o taraftan olsun, İslam kazançlıdır.

(20) Dizeleri birbiriyle uyaklı olmayan tek beyit.

sözü vermesin! Neden? Çünkü güya Kerbelayı Haydar ona vasiyet etmiş ki Zeynep'i o alsın, başka birilerine kan olmasın Zeynep.

Olayı köylüler de öğrendiler, ne sahte para bastıkları, ne de karşı yakadan kaçak mal getirdikleri yokmuş, aralarında dostluk ve sevgi de yokmuş, ancak birbirlerinin kanlarında gözleri varmış. Kim bilir belki de Hudayarbey ölseydi, Kerbelayı Haydar onun dul kansasına almaya kalkacaktı.

Zeynep Hudayarbey'in dünürüne,

"Hudayar anırsın, kendine uygununu bulsun" dedi. "Zeynep onun dengi değil, onu kapısına uşak bile tutmaz."

Zeynep'in Hudayarbey'e yanıtı sertti. Çünkü bir, gömülen kocasının daha bedeni soğumamıştı, daha yastan çıkmadan koca düşünemezdi. İki, çünkü oldukça saygı i ki yerden talipleri çıkmıştı. Biri Danabaş Köyü'nün nüfuzlu kişilerinden sayılan Hacı Hamze, öteki de Çerçi köyünün belediye başkanı. İkisine de Zeynep evlenmeyi düşünmediğini bildirmişti. Üçüncü nedene gelince, çünkü Hudayarbey'in isteği karşısında herhangi bir yoksul, varsıl, genç, yaşlı, güzel, çirkin kadın yüzlerce yıl kocasız yaşamayı yeğler, yüzünü Hudayarbey'in insan benzemeyen yüzüne, hele o burnuna sürmek istemez. Ve bütün bunları Muhtar Hudayarbey'in dünürüne anlatmıştı Zeynep. Ama o Zeynep'ten umudunu hiç kesmedi. Bir yolunu bulup onu yumuşatabileceğine inanıyordu. Umudu Veligulu'ya bağlıydı. Veligulu'nun Külsüm'e sevdalı olduğunu ve evlenme hazırlığında olduğunu biliyordu. Öyleyse umutlu olmakta haklıydı, Veligulu anasını herhangi bir girişimle yola getirebilirdi. Zeynep'in evlenme olayı önceleri Veligulu'nun hiç

umurunda değildi. Anası kiminle evlenecekse evlensin. O ancak sevgilisi Külsüm'ü düşünür, varsa Külsüm, yoksa Külsüm. Gerçekten Veligulu yavuklusuna abayı yakmıştı. Ama işler ters gelişti. Zeynep'in ret yanıtım alan Huda-yar-bey, Veligulu'ya kızını vermeyeceğini, ayrıca Kerbelayı Haydar'm ona iki yüz *monat* borcu olduğunu ve bu paranın derhal teslimini istedi, resmiyete falan dökmeden...

Zeynep alttan almadı, o kızını vermiyorsa vermesin, isteyen yok, ayrıca bir borç varsa belgelerini mahkemeye versin, dava açsın diye haber yolladı.

Veligulu'nun haberi yok, olup bitenden. Sabahtan dışarı çıkmış, toprağı tohumlamış, dönüşünde hayvanları tavlama getirmişti. Eve girince anasını üzgün gördü, şaşırarak nedenim sordu. Zeynep odanın bir köşesinde diz çökmüş oturuyordu, çorap örecek. Kederli bir görünümü vardı. Sol yanında Fikke oturmuş, dikkatle anasına bakıyor, daha ötede Ziba elindeki bir şeyle oynuyor... Veligulu içeri girince, Zeynep oğlunun yüzüne baktı, yine başını indirdi ve sağ eliyle başörtüsünün ucuyla gözünü şilince Veligulu anasının ağladığını anladı. Gelip oturdu bir yana, ayaklarını uzatıp sırtını duvara dayadı, yorgun yorgun.

"Ana ne yapıyorsun? Ağlıyor musun?"

Zeynep başını oğluna çevirdi, gözlerinin yaşı sabah çiyi gibi kirpiklerini ıslatmıştı.

"Hayır yavrum, ağlamıyorum. Ağlayacak ne var ki?"

Anlaşılan Zeynep ağladığım oğlundan saklamak niyetinde, onun üzülmelerini istemiyor, ama ağlamaklı boğuk sesi onu ele veriyor.

Fikke doğrulup oturdu, ağabeyine dönerek, anlattı,

"Ağabey, vallahi anam yalan söylüyor... Deminden

beri ağlıyor, durmadan ağlıyor, hepimiz ağlıyoruz. De-
min..."-

Çocuğun daha anlatacakları vardı, ama anası kesti sö-
zünü,

"Peki, peki anlaşıldı. Yalancı! Yok vallahi bir şey yok
Veligulu. Yalnızdım, canım sıkıldı, ağlamış oldum, yoksa
bir nedeni yok."

"Ana, bu gidişle senin matemini kıyamete dek sürecek.
Bunca ağlamaya can dayanmaz... Bir bak babam öleli kaç
yıl olmuş."

"Ağabey, bir kadın geldi, dedi ki amca Külsüm'ü sa-
na vermiyecek. Onun için anam ağladı."

Zeynep şiddetle azarladı çocuğu.

"Kalk, cehennem ol gözüm görmesin, Ayşe (21) kalk,
kalk çık dışarı!"

Fizze ayağa kalkdıysa da yine oturdu yerine.

Veligulu şaşırıldı, anasına baktı,

"Ana senin bir bildiğin var, neden anlatmadığımı an-
layamıyorum. Fizze neden söz ediyor, buraya gelen kadın
kim?"

"Buraya gelen kadın Sakine hala. Hudayarbey gönder-
miş. Kızımı vermiyorum Veligulu'ya dermiş, ayrıca güya
merhum babanın iki yüz *manat* borcu varmış ona, versin-
ler diyormuş, şikayet nedeni olmadan."

Ana ve oğul on dakika kadar susup oturdular. Fizze
de az ötede yere yan yatarak şaşkınlıkla bir anasına, bir ağa-
beyine bakıp duruyor. Ziba bir köşede elindeki bir şeyle
oynayıp türkü gibi bir şey mırıldanıyor.

(21) - Ayşe, Muhammed peygamberin üçüncü eşi. Ali'nin halifeliği-
ni tanımadığından, Şiilerce sevilmez. Adını kullanmazlar, hatta kötü kadın
anlamı verirler.

Veligulu'ya Ziba'nın rnrnltısı dokundu, zaten canı sıkılmıştı olup bitene, öfkesini boşaltacak yer arıyordu, en uygunu Ziba olmalı,

"Sürtük! Kancık! Türkü çağıracak zaman mı buldun. Bizim halimize bak, bir de onun keyfine, hadi cehennem ol çık dışarı!"

Ziba ağabeyinin sesini duyar duymaz irkildi, ayağa sıçradı, anasma baktı, her iki eliyle yüzünü kapadı ve hemen ağlamaya başladı. Ağlamasıyla herhalde anasının ona omuz vermesini istiyordu, bundan da emindi.

"Yavrum, ağlama, ağlama... Yanıma gel. Bizim ocağımız babanın ölümüyle söndü, yavrum... Gel, gel, gel otur yanıma."

Veligulu susmuş başını önüne indirmişti, elinde bulunan bir çöple oynuyordu. Fizze de bacası gibi elleriyle gözlerini kapadı, ağlamaya başladı. Veligulu anasma dönüp sordu.

"Ana, sen Sakine halayı nasıl yanıtladın?"

Anası konuşmadı. Çocuklar seslerim kesip analarına yaklaştılar. Ziba anasının kucığına oturup kuruldu. Fizze de sağ yandan anasım kucaklayıp ağabeyini şaşkınlıkla süzdü. Zeynep oğlunu yanıtlamayınca, oğlu sorusunu bu *kezyüksek sesle sorûu,*

"Sana bir soru sordum, sağır mısm, duymadın mı?"

"Ona gerekeni dediğimi söyledim. Kerbelayı Haydar'm ona borcu varsa, mahkemeye yakınsın."

Zeynep sustu ve Veligulu yeniden sordu,

"Hepsi bu kadar mı?"

"Başka ne olacaktı ki?"

"Şimdi benim senden neyi sorduğumu bilmiyor musun yani?"

"Sordun, ben de yanıtladım, başka ne söylememi bekliyorsun?"

"Külsüm konusunda ne söyledin?"

"Ne söylemem gerekirdi? Ben onun vekili değilim, babası kızını vermiyorsa ben ne yapabilirim ki? Dedim ki, eğer o kızını benim oğluma vermek istemiyorsa, ben de hiç almak isteğinde değilim. Başka ne demeliydim?"

Veligulu öfkelenmiş ve şöyle dedi,

"Peki, sen Külsüm'e vekillik edemeyeceğini bildiğin halde bana nasıl vekillik yapıyorsun?"

Zeynep şaşkın yanıtladı,

"Ama sen benim oğlumsun, Külsüm benim kızım değil ki..."

"Haklısın ana, ama bunu da anımsatayım, *oğul kadriğini bilen ana için gelini kızından önce gelir*, öyleyse boş konuşuyorsun."

Veligulu'nun son sözüne anası bir yanıt bulamadı. Yine Veligulu sürdürdü,

"İş buraya gelip varınca bana da ayrılmak düşer. Seninle anlaşıyorum. Tamı seni ıslah etsin... Ben de yoluma gideyim. Başka bir yerde yaşayayım."

Zeynep ağlaya ağlaya Veligulu'ya döndü,

"Nasıl olur yavrum, hani baban ölünce beni dindirirken, hep yanımızda kalacağına, bir dakika bile üzülmemize yol açmayacağına söz vermiştin. Neden sözünde durmuyorsun?"

"Sen beni üzme ki ben de seni üzmemeyim."

"Yavrum, kurbanın olayım, seni üzen ben değilim ki... Hudayarbey Külsüm'ü vermiyor. Ben sana Külsüm'den daha iyi kız alırım, sen hiç üzülme."

"Vallahi ana, ben anlamam, adamın parasını vermesin, hemen Şimdi, ben götürür teslim ederim. Adam yarı söyleyecek değil ya. Hem de ben babamın ondan borç ara aldığını anımsıyorum."

"Yavrum senin anımsamana bir sözüm yok, ama neredeymiş bende para, Hudayarbey'e verecek?"

Veligulu öfkesinden bağırarak,

"Hayır", dedi. "Olmaz, vereceksin, hemen Şimdi vereceksin!"

. Veligulu sözünü bitirince yanıtını beklemeden ayağa kalktı. Kızılıcık dalı elinde, kapıyı çarparak çekip gitti.

Fizze'yle Ziba ses sese verip ikisi birlikte ađlaŐıyordu. Ana ağlarken yavrularının ağlamamaları olası mı? Zeynep, yalnız değil oğlunun ona kabarıp karşı gelmesi yüzünden, eski mutlu ve huzurlu günlerini anımsayarak da ağlıyordu. Gerçekten de Kerbelayı Haydar bir tek kez ona böyle bađırmıŐ değildi. BađırmıŐsa, dövüp svmŐse haklı olarak yapmış.

Zeynep'in durumu iyice sarpa sardı. Ev karanlık, çocuklar a. Azıcık piŐirdiđi yemek de ocakta kalmış sođumuŐ. Hayvanlar a susuz. Veligulu bırakıp gitti. Kim bilir ne zaman yemek yemeğe gelir. Gerçekten de Zeynep dar-da. Bu işin kolay çözümleneceği yok. Bir yandan Hudayar' m istekleri, öte yandan Veligulu'nun Őımarık hırınlıkları. .. Zeynep parayı nereden sağlayıp verecek? Aslında isterse verir, bu anda o kadar nakit parası olmasa bile, zamanla bir araya getirebilir. Tanrı Kerbelayı Haydar'a rahmet eylesin, az çok bir miktar bnakmıŐ. Ama sorun Őuradadır ki Zeynep'i ldrseniz Hudayarbey'e iki yüz *kapık* vermez, çünkü ondan tiksindir. Kesinlikle vermez. Bir *kapık bile* vermez.

Zeynep karanlıkta oturup düşüncelerine daldı, kızlar ağlamaktan yoruldu, durgunlaştı, yüzlerini analarının dizlerinin üstüne koydular, iki saat kadar aynı biçimde oturdular. Sonra kapı açıldı. Veligulu mu geldi? İçi biraz ferahladı... Anacığım var mı senin gibisi? Anlaşılan kızlar da böyle düşünmüş... Çünkü ikisi de başlarını kaldırıp karıya doğru baktılar. Ama eve girenin papağı Veligulu'nun papağından daha iriceydi. Zeynep gelenin oğlu olmadığını anladı. İrkildi biraz.

"Kimsin sen?"

Eve giren belediye zabıtalardan Kasımalı'ydi, merakla sordu:

"Ne var böyle? Niye karanlıkta oturuyorsunuz? Kibritiniz mi yok?"

Zeynep yeniden sordu:

"Beyim, evin karanlığına karışma, neden geldin? Söyleyeceğini söyle çek git!"

Kasımalı onu yanıtladı:

"Teyze, belediye başkam, Hudayarbey'in şikayeti üzerine oğlun Veligulu'yu dama attırdı, haberin olsun. Sen Hudayarbey'i hoşnut etmedikçe oğlun damdan çıkmayacak. Bu kadar."

Kasımalı daha sözünü bitirmeden Fizze ile Ziba ağlaşmaya başladılar. Zabıta sözünü bitirdikten soma iki dakika kadar oyalandı, soma gitti.

Şimdi Zeynep ne halt etmeli? Şimdi Zeynep başını hangi taşa vurmali? Zavallı kadın bütün geceyi ağlayarak geçirdi.

Sabah Sakine hala gelip Muhtar Hudayar'm kente gidip alacağından yana kaymakama şikayet edeceği haberim getirdi. Hani Hudayarbey'in sabah sabah Mehemed Hasan amcanın eşeğini alıp kente gittiği gün var ya, o gün işte.

Şimdi konuya dışarıdan bakan herkes Hudayar'ı suçlayacak. Ama doğru değil, burada onun hiçbir suçu yoktur. Eğer insaf çerçevesinde konuya yaklaşırsak, yani hakkı hak sahibine verirsek Hudayarbey'in suçlu olmadığını görürüz. Evet tüm bu gürültü patırtının nedeni odur, bu doğru, ama onun amacı halkın evinde huzursuzluk yaratmak değil. Tek amacı var, Zeynep'i almak. Yoksa ne Ziba'nm, ne Fizze'nin ağlamasına gönlü var, ne de Zeynep'in canının sıkılmasını ister. Hudayarbey, Mehemed Hasan amcamın eşeğini, evlerinin yas evine dönmesi isteğiyle satmadı ki, Mehemed Hasan amca Kerbela ziyaretinden yoksun kalsın diye de satmadı. Hayn, Tanrı korusun. Hudayarbey'in Mehemed Hasan amcayla hiçbir düşmanlığı yoktur... Hayır, asla! Hudayarbey eşeği beş altı *manat* paraya gereksinimi olduğu için sattı. O da bir kelle şeker ve bir *girvanke* çay alabilmek için. Niye alıyordu şeker ve çayı? Kadiya vermek için...

Bunların hepsinden Hudayarbey'in tek bir amacı olduğu ortaya çıkıyor. Amacı evlenmek. Yani Zeynep'i almak. Öyleyse yaptıklarından dolayı onu suçlamak doğru değil, çünkü Şeriat'a aykırı bir istekte bulunmuyor. Ve Şeriat evlenmeye hiçbir zaman karşı değildir. Ayrıca evlenmek Hudayarbey'e oldukça gereklidir yani vaciptir. (22) Neden vaciptir, çünkü evlenmek sevap işlerdendir. Başka neden vaciptir? Çünkü Hudayarbey'in karısı öyle çirkin-

(22) Müslümanlıkta yapılması gerekli olan.

dir ki kimse elinden su alıp içmek istemez. Zeynep'in elineyse su dökemez. Neden vaciptir? Çünkü Hudayarbey yoksuldur, oldukça yoksuldur, Zeynep'i alınca yetimlerin malını yiyerek sınıf atlayacak. Böylesi yararlan hangi aptal teper? Evet, tepmez. Daha siz Hudayarbey'i iyi tanıyorsunuz, o çok akıllıdır, o hiç tepmez.

Görüldüğü gibi Hudayarbey amacına ulaşmak için elinden gelen her fendi denedi ama bugüne dek istediği sonuca ulaşamadı. Son numarası da Veligulu'yu alıkoyup Zeynep'e oğlunun belediye başkanı tarafından hapse atıldığını bildirmektir. Belki zavallı kadın çocuğuna acıyıp ona olumlu bir haber gönderir diye.

Veligulu, anasına kabardığı gece, evden ayrılmaya doğru kaymbabası Hudayarbey'in evine gitti. İçeri girdi, selam verdi, bir kenarda oturdu, duvara yaslandı. Oturmazdı, çünkü daha önce geldiklerinde tatlı dille ona hoş geldin deyip yer gösterirdi, ama şimdi kimse ilgilenmedi onunla. Hudayarbey namaz üstündeydi. Çocukları, altı yaşındaki Haydargulu ve dokuz yaşındaki Muratgulu, ikisi de yerde yüzükoyun uzanmış, ellerini birbirine kavuşturmuş, havaya kaldırdıkları ayakları birbirine vuruyorlardı. Külsüm yani Veligulu'nun yavuklusu, onu görünce yatak çarşafına büründü, pamuk bohçası gibi tortop oturdu, karanlık bir köşede. Hudayarbey'in eşi çocukların solunda oturup yüzünü sağ dizinin üstüne koymuştu.

Veligulu içeriye girince kadın durumunu hiç değiştirmediydi. Kuşkusuz saymazlığın ilk belirtisiydi bu. Yalnızca Muratgulu güle güle başını kaldırdı,

"Vay yeğenim geldi," dedi.

Hudayarbey namaz kırmakta olduğu halde, yüzünde derin düşüncelerin yarattığı belirtiler, apaçık okunmaktaydı. Namazım bitirince Veligulu'ya döndü, ama yüzündeki çizgiler değişmedi,

"Yavrum Veligulu, neden ayakta kaldın? Yaklaş otur."

Veligulu, çömelip çarıklarını çıkarmaya başladı. Hudayarbey tespihim eline alıp çekmeye hazırlanıyordu, çocuklarını uslu durmadıklardan azarladı, kalkıp oturmalarını istedi. Çocuklar tınmadı. Fazla ilişmedi o da, çünkü boş değildi, meşguldü, tespih çekiyordu. Müslüman bir mümin için bu çok önemliydi tabii ki.

Hudayarbey bu anda diz çökerek, sağ kolunun dirseği, sol elinin ayasında, sağ elinde tespih, başını arkaya vermiş, gargara yaparcasma, gözlerini odanın tavanına dikmiş, sanki kirşleri sayıyor, tabii ki kirş saydığı yoktu "*Kul hu Allah* " sözcüğünü söylemekteydi. Tespihinin her tanesini iki parmağının arasında geçirirken, bir kez "*Kul hu Allah* " diyordu.

Beş dakika durmadan tespih çekti, alçak sesle ıvecen, "*Kul hu Allah, Kul hu Allah, Kul hu Allah,*" dedi, bitirdi, tespihini yere koydu ve Veligulu'ya döndü,

"Veligulu, dedi. "Bugün biraz sıkkın görünüyorsun..."

Veligulu yanıtlamadı. Hudayarbey sürdürdü, "Ne yapalım, sıkma canını. Dünyanın işine akıl erdirmek zor, öyle de olur, böyle de... Ben neden sıkıldığını biliyorum. Ama umarsızız, Tamı ananm belasını versin. Hepimizi can evinden vurdu... Ah, ah, Tanrı baban Kerbelayı Haydar' a gani gani rahmet eylesin. Onun değerini bundan soma daha iyi anlayacaksın. Ana hiçbir zaman babanın yerini tu-

tamaz, hayır hiçbir zaman. Anan kadın, ama baban erkek. Kadının pirine lanet. Kadının dini imanı, mezhebi olmaz. Kadın ne anlar mezhepten? Yeğenim benim tüm uğraşım sizi, yetim bacılarını ananızın elinden kurtarmak, ne biçimde olursa olsun. Bildiğin gibi Veligulu, ben iyilik bilmeyen bir insan değilim. Nankör değilim. Babanla kardeş idim. Onun üzerimde çok hakkı var. Oldukça çok. Bunların yalan olmadığını sen de biliyorsun. Ben şimdi nasıl onun iyiliklerini unuturum? Tanrı'nın gazabına uğrarım, unutursam, hayır, hayır, Tanrı korusun. Ben kimi namertlere benzemem, kendimi kenara çekip olup bitene, bana ne demem. Hayır kesinlikle olmaz. Şimdi azizim Veligulu, yeğenim sizin benden başka bir yakınınız, büyüğünüz olmadığını görüyorsunuz. Durum böyleyken nasıl bir kenara çekilip ananın Halıkverdebey'le evlenmesine rıza göstereyim? O aziz babanın, rahmetlik babanım, o gözlerimin ışığı babanın..."

Bu sözleri Hudayarbey ciğeri yamyormuşçasma söylüyordu. Sol eliyle giysisinin yenini göz yaşını siliyormuş gibi yüzüne götürüyor. Oysa gözlerinde yaş falan yok.

"O rahmetlinin paralarım götürsün, serserilere yedersin. Yetimlerin hakkı ne olacak, ya senin hakkın? Tanrım, sen feryadımızı duy! Aman günüdür Tanrım."

Veligulu elleri cebinde, Hudayarbey'i dinliyordu. Hudayarbey bitirince çubuğunu çıkarıp doldurmaya başladı. Veligulu da öksürerek söz aldı,

(23) Bilindiği gibi "mahluk" sözcüğü yaratık anlamındadır. Bu tümcede "halik" yazılmıyordu, yani yaratıcı. Yanlış yazar ya da düzeltici yapmış olamaz, baskı yanlış da değil, belki konuşanın bilgisizliği vurgulanıyor.

"Vallahi amcacığım, bizi yaratan mahluka (23) ant olsun, anamla kavga etmediğim gün olmaz. Bugün yine büyük bir kavgadan soma buraya geldim.

Hudayarbey çubuğunu yaktı, dumanmı üfledi ve,
"Hayır," dedi. "Veligulu ben senin sözüne inanmıyorum, bana göre sen ananla birliksin. Olmasan ona hiçbir zaman ana demezsin, olmasan yanma da gitmezsin, onunla bir evde yaşamazsın. Barınacak başka yerin yok mu senin? Tann'ya şükür var! Burası senin kendi evin sayılır. Ne kadar istersen kal. Ye iç, ölünceye kadar kal benim evimde. Ama inanmıyorum sana, çünkü sen istesen anan hemen yola gelir, değil mi?"

"Ama amca, kurbanın olayım. Ne yapabilirim ki? Sen ne diyorsan ben onu yapıyorum, başka elimden ne gelir ki?"

"Yani şimdi dediğimi yapacak mısınız? Burada kalıp ananın yanına gitmeyecek misin?"

"Baş üstüne, gitme diyorsan gitmem, kabul."

"Tabii ki gitmeyeceksin, gitmen için neden yok. Onun seni oğul yerine koyduğu yok. Sen ona ana deyip önünde saygıyla duruyorsun. Gitme, burada kal ve ona da haber sal ki bir daha o eve dönmeyeceksin. Bu kadar."

"Başüstüne amca, hiçbir itirazım yok. Zaten ben karpıyı çarpıp geldim, küstüm. Dönecek olsaydım gelmezdim."

Hudayarbey, Muratgulu'ya döndü ve,

"Muratgulu," dedi. "Kalk hemen Meşhedi Ahmet dayına git, Kasımalı'yi hemen buraya göndermesini söyle, önemli bir işi varmış babamın, de."

Muratgulu hemen kalkıp gitmek isterken, kapının eşiğinden gerisin geri döndü ve babasına,

"Baba, vallahi ben gidemem," dedi. "Dışarısı çok karanlık, göz gözü görmüyor."

Hudayarbey bunları duyunca çubuğunu elinden yere attı, oğlunun yanma gitti, iki kulağından tuttuğu gibi boyunca kaldırdı. Bu anda beklenmedik bir olay oldu. Hudayarbey'in karısı üzerine atlayıp iki eliyle sakalını yolmaya başladı. Muratgulu babasının elinden kurtuldu, bacasının oturduğu köşeye sokuldu, Külsüm'ün arkasına. Kan koca birbirlerine girdiler. Muratgulu ve Haydargulu'nun haykışı, analarının bağırması, Hudayarbey'in narası, evi öyle bir velveleye soktu ki dünya yıkılacak gibi.

Külsüm oturduğu yerde kıınıldamadan oturuyordu, sanki cansız bir nesne.

Veligulu ancak ayağına kalkabilirdi, ama ne yapması gerektiğini bilemedi, kimden yana olmalıydı. Hudayarbey kansım saçlarını sağ eline dolamış, oda içinde bir o yana bir bu yana sürüklüyor. Tam bu anda Allah'tan Kasımali gelmiş oldu. Kasımali hemen kanyı Hudayarbey'in elinden kurtarıp azarladı onu.

"Sen hangi akla uyup kocana karşı gelirsin ki bunlar başına gelsin? Hadi şimdi *'aldınpayını çağır dayını'*." (24)

Kadın başını döve döve odadan çıktı. Hudayarbey kansım arkasından okkayı sövdü, geçti yerine oturdu ve Kasımali'ye,

"Yavrum Kasımali, kavga senin yüzündendi. Ben Mu-

(24) Bir Azeri tekerlemesi.

ratgulu'ya gidip seni çağırmasını söyledim, gitmedi. Kal-kıp onu döverken kargaşa koptu..."

Kasımalı geçti karşısına, bir elinde kızılıcak dalı, ötekinde yufka ekmeği dürümü, Hudayarbey'i şöyle yanıtladı,

"Neden rahmetlinin oğlu? Benim geleceğimi biliyordun zaten. Gündüz sana dememiş miydim, akşam gelirim, oturur söyleşiriz diye? Ayrıca Muratgulu'nun büyüğü sen misin, anası mı? Çocuğu baba döver de, söver de. Ananın haddine mi babayla evladı arasına girsin? Hayır senin karın yanlış yolda. Ben onun derdinin ne olduğunu biliyorum. (Söz buraya gelince Kasımalı Veligulu'nun yüzüne baktı.) Ben onun derdinin ne olduğunu biliyorum."

Hudayarbey ancak şimdi yüzünün birkaç yerden kanadığının ayrırına vardı. Karısının tırnaklan iyice keskinmiş. Mendiliyle yüzünü sile sile,

"Kasımalı", dedi. "îyi ki geldin. Tam şimdi git Veligulu'nun anasına, Veligulu'yu belediye başkam dama attı söyle. Neden derse... Hayır neden demez belki... Sen de ki dama attırdı. Hudayarbey'in şikayetine göre, onu hoşnut etmediğin sürece çıkmayacak damdan."

Kasımalı çabucak kapıya yöneldi, gider ayak,

"Başüstüne", diyordu. "Tabii ki böyledir. Peki derhal gidip söyleyeceğim."

Kasımalı çıkıp gitti ve Hudayarbey çubuğunu eline aldı. Hâlâ ayakta duran Veligulu'ya oturma izni verdi. Veli oturdu ve Hudayarbey çubuğunu yakmaya başladı. Kapı usulcacık açıldı ve zavallı kadıncağız odaya girip bir kenara, kızının yanına oturdu. Hudayarbey ona döndü,

"Gördün, değil mi? Başına geleceği gördün. Bir da-

ha sıkarsan canımı, bir daha çizmeden yukarı çıkarsan, görürsün gününü."

Karısı ses çıkarmadı. Hudayarbey sağ elini yukarı kaldırıp,

"Ant olsun Tann'nın birliğine", dedi. "Sen bir daha işime karışırsan, her sözüme yanıt bulmaya çalışırsan, alırım ayağımın altına, Tanrı yarattı demem. Ant olsun yaradana tüm kaburgalarını kırarım... Ayşe'nin kızı. Benim evlenmemden sana ne?"

Kadın yanıtlamadı. Hudayarbey sürdürdü, "Babanın evinden bana mal mülk mü getirdin? Karşımda dikeliyorsun. Ne diyorsun, ne istiyorsun? Ben evleniyorsam, neden evlendiğimi biliyorum. Herkes evlenme nedenimi anlar. Canım kadın istediğinden evlenmiyorum, hayır kesinlikle öyle değil. Neden yıllardır istemedim de şimdi istedim? Korkuyor muydum senden, angut? Aile ve akrabalarından mı? Neyse boş ver, seni düşünmek istemiyorum, kendi derdim bana yeter, melun kızı melun!"

Kadın buraya kadar hiç ses etmeden oturmuş dinliyordu. Anlaşılan kocasının babasına melun demesi onu çileden çıkardı. Sağ elini uzatıp parmaklarının ucunu yere koyup yanıtladı,

"Sana iade ediyorum, melun oğlu sensin, hem de eşşoğlu eşşeksin, namussuzoğlu namussuzsun, ne ağzını bozuyorsun, sesin ayyuka çıkmış... Evleniyorsan evlen, kimsenin sana karıştığı yok. Ama beni de boşa... Ben bu yaştan soma kuma derdi çekemem. Hayır, boşa beni, bu durumda senin karın olarak kalamam."

"Başımınla beraber, gözüm üstü, hiç itirazım yok. Çok

haklı bir istek... Sabah ilk iş seni boşarm. Hiç canını sıkma, bekle gün ısısın, hemen boşarm... Başımınla beraber."

Hudayarbey sözünü bitirdi ama karısı onu yanıtlamadı, ne boşanmak isteğinde direndi, ne de tükürdüğünü yaladı. Suspuz oluşu dediğine pişman olduğunu gösteriyordu. Şimdiye dek, yani Hudayarbey'in evlenme düşüncesine takıldığından beri karısı ona belki de yüz kez beni boşademişti ve kocası onu böyle yanıtlamamıştı. Her zaman boşanma sözcüğü ortaya atılınca Hudayarbey karısını döver, söver, her türlü tepki gösterirdi ama hiçbir zaman peki boşarım dememişti, tersine ölsen de boşamam seni derdi... Boşarsam çocuklar ne olur? derdi. Şimdi, peki boşarım demesi karısını korkuttu.

"Ey gaflet şaşkını, ister misin yarın sabah herif seni boşasın? O zaman vur başım taştan taşta."

Hudayarbey'in karısı, eşine "Hadi beni boşad" diyebilecek durumda değildi. Bunu öyle birisi der ki, ya babasına umutlamır, ya anasma sırtını dayar, ya kardeşlerine güvenir ya da kendi varlığına övünür...

Hudayarbey'in karısı bu nimetlerin hepsinden yoksun.

Adı Şeref Hudayarbey'in kansımn. Orta boylu, kara kuru bir şey. Yani güzel bir kadın değil. Yaşı kırk, belki de kırktan fazla, Hudayarbey'den daha büyük. Evlenirken babası Hudayar'm babasından daha aşağı birisi değildi. Yaşam bu ya öldü babası, ardından anası ve iki kardeşi. Kaldı mi tek başına, Hudayarbey'in hizmetinde. Son zamanlarda Hudayarbey muhtar olunca saygımlaştı ve eşi üzerinde de üstünlük kurdu, karısı hizmetçiye döndü. Her şeye karşın Şeref fazla ezdirmez kendini. Kimi zaman kocası-

na laf yetiştirebilir, dayağına direnir. Gün olmuş kocasıbir sopa atmış, o da bir sopayla yanıtlamış onu. İki yumruğa karşı bir yumruk da o sallamış... Olsun yine de korkar kocasından. Çünkü ne de olsa Hudayarbey erkektir. Hiç kuşku yok ki, erkek kadından güçlüdür, soma her erkeğe karı boşamak kolay bir iştir. Karısının bunca çirkinliğine ve geçimsizliğine neden boyun eğdi? Yoksulluğundan. Başka bir karı almak için gereken parayı bir araya getiremedi. Bunun aynmmdıydı Şeref, hem de çoktan beri. Bu yüzden boşanma sözü ortalığa atılınca, eskiden fazla tepki göstermezdi, kocasının bir *kapiği* yoktu sakız alıp çiğneyecek. Şimdiyse durum değişik. Hudayarbey Zeynep'i almak istiyor. Eğer Zeynep de bu isteğe uyarsa, bu işe para gerekmeyecek. Bu anda Zeynep'in bohçasında hiç giyilmemiş dört beş takım giysisi var. Ayrıca pulu parası da ca-ba. Şerefin korkusu, ya o da bu evliliğe rıza gösterirse... O zaman çok güçlü bir rakip var karşısında. Kuşkusuz bu evlilik gerçekleşirse Zeynep evin hammı, Şeref de hizmetçisi olacak. Ölsün daha iyi...

Tüm bu nedenlere göre Şeref pişmandı boşanma sözünü ortaya attığı için. Artık bir köşeye oturdu sindi, kocasının hiçbir sözüne karşılık vermedi.

Hudayarbey ayağa kalktı, gerindi, esnedi, Külsüm'e yatağını açmasını söyledi. Soma Veligulu'nun yanma gidip alçak sesle ona ne yapması gerektiğini söylerken Veligulu ayağa kalktı ve kulağını onun ağzına dayadı.

"Dinle beni Veligulu, aklım başına topla, ne diyorsam onu yap. Yani senden hoşnut kalmamı istiyorsan, seni kendime akraba saymamı istiyorsan ne diyorsam aynen yap.

Şimdi hemen kalk, Kasımaligile git. Geceyi orada geçir. Ama kimse senin orada kaldığını bilmesin. Ona ben sabah söylerim, seni soran olursa belediye başkanının hapse attığım söylesin. Orada onun evinde kal, ben seni çağırma-ya dek orada kal. Belki onu yola getirmesini başarırız. Hadi şimdi, kalk git, hadi."

Veligulu çarıklarım giyerken, Külsüm yırtık pırtık döşeği serdi, yastıkları dizdi ve üzerine yine yırtık pırtık bir yorgan örttü, bir kenara çekildi. Veligulu çarıklarını giyince çıktı dışarı. Hudayarbey soyunup lambanın ışığında bitlenmeye koyuldu. Tırnaklarının arasında birkaç bit öldürdükten soma, uzandı, yorganı başına çekti. Ötekiler de her biri bir yerde yattılar.

Karı kocanın hiçbirinin gözüne uyku girmedi. Hudayarbey bir saat kadar uyumadan ertesi günün işlerini düşündü. Sağa döndü, sola döndü, Zeynep'in huyunu bildiğinden onu bu yöntemlerle yola getiremeyeceğine inandığını düşündü. Soma bir olay anımsadı, bu yakınlarda gerçekleşen. Bundan şöyle iki ay kadar önce adamın biri kadıya gider ve sana iki kelle şeker veririm, eğer falanca kadının nikahını bana kıyarsan, der. Kadı bir süre düşündükten soma nasıl olur diye sorar, o kadın birisinin karısı zaten, nasıl senin nikahına girer? Adam bu kadarını ben de biliyorum, o yüzden sana iki kelle şeker veriyorum ya... Yoksa evli olmayanın nikahını kıymakta ne var? Yalnızca, kadının kocası şimdi Kerbela'da. Dönebilir mi, dönmez mi, bilinmez... Dönse bile bir biçimde kandırılır, idare edilir, orası kolay.

Olayı anımsayınca Hudayarbey kendi kendine, üste-

Şimdi hemen kalk, Kasımaligile git. Geceyi orada geçir. Ama kimse senin orada kaldığımı bilmesin. Ona ben sabah söylerim, seni soran olursa belediye başkanının hapse atıldığını söylesin. Orada onun evinde kal, ben seni çağırma-ya dek orada kal. Belki onu yola getirmesini başarırız. Hadi şimdi, kalk git, hadi."

Veligulu çarıklarını giyerken, Külsüm yırtık pırtık döşeği serdi, yastıktan dizdi ve üzerine yine yırtık pırtık bir yorgan örttü, bir kenara çekildi. Veligulu çarıklarını giyince çıktı dışarı. Hudayarbey soyunup lambanın ışığında bitlenmeye koyuldu. Tırnaklanm arasında birkaç bit öldürdükten sonra, uzandı, yorganı başına çekti. Ötekiler de her biri bir yerde yattılar.

Kan kocanın hiçbirinin gözüne uyku girmedi. Hudayarbey bir saat kadar uyumadan ertesi günün işlerini düşündü. Sağa döndü, sola döndü, Zeynep'in huyunu bildiğinden onu bu yöntemlerle yola getiremeyeceğine inandığını düşündü. Soma bir olay anımsadı, bu yakınlarda gerçekleşen. Bundan şöyle iki ay kadar önce adamın biri kadıya gider ve sana iki kelle şeker veririm, eğer falanca kadının nikahını bana kıyarsan, der. Kadı bir süre düşündükten sonra nasıl olur diye sorar, o kadın birisinin karısı zaten, nasıl senin nikahına girer? Adam bu kadarını ben de biliyorum, o yüzden sana iki kelle şeker veriyorum ya... Yoksa evli olmayanın nikahını kıymakta ne var? Yalnızca, kadının kocası şimdi Kerbela'da. Dönebilir mi, dönmez mi, bilinmez... Dönse bile bir biçimde kandırılır, idare edilir, orası kolay.

Olayı anımsayınca Hudayarbey kendi kendine, üste-

lik o kadın nikah altında bir kadınmış, dedi. Kadı iki kel-
le şekeri alınca isteneni yaptı. Tann'ya şükürler olsun bi-
zim Zeynep dul bir kadın, kimsenin nikahı altında değil.
Bu durumda niye kadıya isteğimi direktmıyorum? En iyi y-
ol bu. Anlaşılan kadı kabadayı, koçak bir adam. Tamı uzun
ömürler versin, dedi. Anlaşılan halden anlar, öyleyse yar-
rın kadıya gitmeli.

Düşünceleri onu olumlu bir çığıra sokmak üzerey-
ken, cebinde ancak yedi *abbasi* parası olduğunu anımsa-
dı, o da Belediyemin parasını başkana vermesi gerekir. A-
ma kente gidip bu parayı haralayabilirdi. Bir şey olmaz, pa-
rayı sonra sağlar verir. Üstelik belediye başkanı babalığıy-
dı. Tamam bu iş böyle çözümlenecek, deyip sevinecekti ki,
yedi *abbasiyle* hiçbir şey yapamayacağını anımsadı. Yine
daldı düşüncelere, sonunda uman buldu. Bulduğu umar yu-
kanlarda okuduğunuz eşek olayıydı.

• Sabah yerinden kalkar kalkmaz bohçayı açtı, içinden
çıkardığı giysileri giydi, yeni borkünü de başına koyacak-
tı ki, bu halini gören eş ve çocuklan kente gideceğini an-
ladılar. Külsüm ona yaklaştı ve,

"Baba, nereye gidiyorsun?" diye sordu.

Hudayarbey öfkeyle yanıtladı,

"Kente gidiyorum, Kadıyı göreceğim. Ananı boşaya-
cağım."

Daha ayağını kapının eşğine koymadan çoluk çocuk
yaygarayı kopanp ağlaşmaya başladılar, tam bir yas günü
gibi.

Aynı mahallede zavallı Zeynep'in ve çocuklanmn da
yası vardı, Şerefın ve çocuklanmn da.

Hudayarbey doğru Mehemmed Hasan amcanın eşeğini alıp kente gitmeye yollandı...

O mahallede yoksul Mehemmed Hasan amcanın ve tüm ev halkının da yası vardı.

VI

Mehemmed Hasan amca Hudayarbey'i uğurladıktan soma girdi evine. Oda kocaman kış odası. Kışta odada tandır yanar. O yüzden tavan giriş direkleri kapkara kararmıştır. Duvarların üst kesimleri de kararmış. Eski ev zaten, direk girişlerinin bel vermelerinden belli. Tavanın orta yerine bir direk dayatılmış sağlamlaşması için. Direği iki sütun desteklemekte, altlarında birer yassı düz kaya parçası var, sağlamlığı arttırmak için. Odanın bir yanında tandır, öbür yanında bir *kürsü* (25) üstüne bir miktar yufka istif edilmiş, altında çevrik bir tencere... Karanlık köşelerde, kimi nişlerdeki raflarda çanak çömlek, bir iki bakır kap, bir çanak yoğurt, is karası çaydanlık... Yerde köhne bir kilim, birkaç yorgan döşek yığılmış üstüne. Yine raflar, raflarda bohçalanmış papaklar, tabii ki eski püskü papaklar ve birkaç küçük sandık mı, kutu mu...

Kısacası bu eve giren sahibinin yoksul biri olduğunu hemen kestirir.

Mehemmed Hasan amca içeri girince oğlu Ahmet'in

(25) Kürsü: Geniş bodur bir masanın altına kor dolusu mangal konur, üstüne çok geniş yorgan serilir, çevresine yastıklar dizilir. Kışın yorganın altına girilerek ısınılır. (Tandır.)

yüzükoyun yere yatmış, ağlaya ağlaya kah bu yana, kah o yana döndüğünü gördü, tam zehirli yılan tarafından sokulmuş olanlara benziyordu çocuk. Bu arada ağlarken başını da dövüyor, ya da başını yere vuruyor... Az ötede, kırk beş elli yaşlarında bir kadın çömelerek kürsüye dayanmıştı, çenesini her iki elinin ayasına dayamış Ahmet'in ağlamasını izliyor... Yıprak başörtüsü, yıprak gömlek, yıprak etek, kadının giysisiydi bunlar, bir de ayaklarının çıplak olduğunu eklersek kadının yoksul bir kulun eşi olduğunu kestirmek kolaylaşır. Evet, bu kadın Mehemed Hasan amcanın karısı İzzet'ti.

Mehemed Hasan amca oğluna yaklaştı, eğilip kolumdan fıttı, kaldırıp oturttu. Oğlan çırpınıp duruyordu. Babası yumuşak bir dille ne kadar susmasını, dinmesini sağlamak istediye başaramadı.

"Ağlama yavrum, gereği yok ki, niye ağlıyorsun? Delioğlu deli... Akşam olunca, muhtar eşeği getirecek. Eşeği öldürecek değil ya... Yeter ağlama yavrum, ağlama."

Mehemed Hasan amca oğluna yalvardıkça, oğlan sesini yükseltiyordu. Birden hiçbir şey söylemeden, oğlan kalkıp dışarı koştu. Babası arkasından çağırıp, nereye gittiğini sorduysa da oğlu onu yanıtlamadı.

Mehemed Hasan amca karışma,

"Yahu bu kahrolası adam da nereden gelip eşeği alıp götürdü, bizi bu sıkıntıya soktu... Ahmet'in böyle bir tepkisini de hiç görmemiştım, hiçbir şekilde avutamadım... Aman Tanrım, olacak şey' mi bu?"

Karısı yanıtladı,

"Hadi canım sen de, şimdi söylüyorsun bunları bana.

Eşęi vermeden önce söyleseydin ya... Eşęi verdikten soma fikrimi almaya mı geldin?"

"Canım ne yapabilirdim? Gelip isteyince yüzüm tatmadı, vermemezlik yapamadım. Üstelik eşek yitecek batabacak bir şey değil ki. Alıp götürdü, yine getirip verecek. Kesip etini yiyecek değil ya..."

Tüm bunları, yüksek düzeyde bir idari amire arz edercesine, elleri yanmda anlatıyordu Mehemed Hasan amca. İdari amir, el kol hareketleri yaparak ve de sesini yükselterek,

"Be adam", dedi. "Sende zerre kadar akıl yoktur. Bir iki gün içinde züvvar yola koyulur. Bu zavallı hayvanı bir gün bıraksaydm dinlenseydi. Seni altı aylık bir yolculuğa götürüp getirecek. Koskoca adamsın, önceki gün eşek Uzunağaç'a gitmişti, dün değirmene götürmüştün, bugün de kente gitti... Bu zavallı ne zaman evde kalıp toparlanacak ki seni sırtlayıp ziyarete götürsün? Tanrı akıl fikir versin..."

"Kan, Tann aşkına, bırak yakamı. Betam derdim kendime yeter. Şimdi ne yapabilirim? Eşęi götüreli yanm saat oluyor, koşup elinden mi alayım eşęi? Yayan mı yürüsün kente? Adam ne de olsa köyün muhtan, işimiz düşer... Bir eşek yüzünden bir muhtarla ters düşölür mü? Eşęi götürdü, Akşama da getirecek."

"Şimdi ne yapmalıyız? Gel onu oyala, avut bakalım nasıl avutursun. Ben çocuğumun üzölmesine dayanmam. Neden çocuğum benim üzölün? Seninle Hudayar arasında ne var ki çocuğumu üzmeye hak kazandırır ona. Muhtarsa muhtarlığım bilsin. Onun muhtarlığının sana ne yaran var?"

Ahmet'in eşikten ağlama sesi duyulunca, İzzet konuşmasını kesti. Ahmet ağlaya ağlaya içeri girdikten soma yine kendini yerden yere vurdu.

"Vay benim eşeğim, vay benim eşeğim. Vallahi ana, eşeğime kentte köprü yapımında taş taşıyacaklar... Vay, vay ana... Vay benim eşeğim!"

Yine bir süre ağladıktan soma daha önce yaptığı gibi fırladı sokağa kaçtı. Babası onu izleyerek avluya çıktı, nereye gideceğine baktı, ama çocuk çoktan gözden yitmişti.

Eve dönen Mehemed Hasan amca karısına oğlunun ne yana kaçtığını görmediğini söyledi. Son durum İzzet'in tepesini artırmıştı.

"Allah belasını versin senin gibi erkeğin. Biraz yürü, bak çocuk nereye kaçtı. Aman Tanrım, ben ne yapacağım? Yahu vallahi Ahmet delidir, görürsün atar kendini kuyuya muyuya!"

"Ne yapayım yani? Ne yana gittiğini nasıl bilebilirim ki?"

İzzet ayağa kalktı, çarşafını örtündü, dışarı çıkarken, "Tanrı seni kahretsin Hudayarbey" dedi. "Anam, babanı, sülaleni kahretsin. Ahrette on parmağım yakanda olacak, Tanrı cehennem ateşinde yaksın seni, Hudayarbey!"

İzzet uzaklaştı, sesi duyulmaz oldu. Mehemed Hasan amca derinden iç geçirdi, geldi kilime oturdu, sırtım duvara dayadı. Öfkesinden alnından ter damlıyordu. Papağanı çıkarıp yere koydu ve kendi kendine yakınmaya başladı,

"Büyük Tanrıma şükürler olsun. Kullarının başına, benim başıma geldiği kadar iş gelir mi? Bu Yezit oğlu Yezit, benim eşeğimi alıp götürmeli miydi ki bunlar gelsin

başına. Köyde iki bin eşek var, al birini, bin git işine. Gözün yalnızca beni mi gördü. Allahu Ekber... Kan doğru söylüyor, şimdi Allahı var. Zavallı hayvan bir gün bile boş kalmadı, kendini toparlayacak... Bendeki kafa, kafa mı? Bir kapik'e değmez. Gerçekten de erkek değilmişim ben. Kan benden daha iyi, tabii ki daha iyi. Şimdi Hudayarbey eşeği îzzet'ten isteseydi, hava alırdı... Hele İzzet kadındır. Allahü Ekber. İşlerim sarpa sardı, şaşırdım, yoksulluğun derdine mi yanayım, çoluk çocuğun derdine mi, yoksa eşek derdine mi? Bilmiyorum...

Ama eşeği de vermemek olmazdı, kuşkusuz olmazdı. Eşeği vermeseydim köyde geçinemezdim. Az buz değil, adam muhtar. Görürsün, hiçbir suçum yokken gelir ceza keser, o zaman ne olacak? Hayn, vermememizlik edemezdim. Çoluk çocuğun sözüne kaldık, bilmiyorum ki... Hele bu eniğin yaptıklarına bak, neden kendini yerden yere vurur. Söyleyin bakalım, benimle birlikte alm teri döküp para mı kazanmış? Kazandığı parayla o mu almış eşeği?

Verdim eşeği, çok da iyi yaptım verdim. Eşek benim eşeğim, istediğime veririm. Kimseyi ilgilendirmez... Ama onların da günahlan yok. Beni kayıyorlar. Aslında İzzet doğru söylüyor. Eşek tek bir gün dinlenmedi. Dinlenseydi, toparlardı kendim. Tabii canım, onlann da günahlan yok.

Tam bunları düşünürken avludan gelen İzzet'in sesi onu kendine getirdi.

"Al götür soyka eşeği. Al götür, al kurban olduğum, al götür öldür eşeği. İyi ki aldın, iyi ki aldın görürdün..."

Bunlan söylerken ok gibi odaya girdi ve sürdürdü, "Nasılmış, aldı götürdü için rahatladı mı, yoksa daha ra-

hatlamadı mı? Ay senin o muşmula suratına tüküreyim. Hudayarbey eşeği nereye götürdü, biliyor musun? Biliyor musun ki eşeği kente taş taşımaya götürmüş. Haydar Han Köprüsü yapıyormuş çünkü. Her köyden bir eşek istenmiş. Tüm Danabaş Köyü'nde tek senin eşeğin ünlüymüş de onun için seninkini seçmişler... Başka eşek yok muydu köyde?.. Hadi git... Rahatladın mı?"

İzzet çarşafım başmdan alıp kürsünün üstüne attı, kendi yerine oturdu. Kocası hemen borkünü basma koyup ayağa kalktı ve karısının yanına geldi.

"Karı, ne demek eşeği taş taşımaya götürmüşler yani? Kim söylüyor bunu?"

"Kim söyleyecek, Hudayarbey'in karısı, o diyor. Ben evlerine gittim. Gittim göreyim, belki daha Hudayarbey kente gitmemişse alayım eşeği. Oysa çoktan gitmiş. Neden kente gittiğini sormadan kadın beni azarladı, siz dedi eşekten vaz mı geçtiniz? Gözden çıkardınız mı? Bilmiyor musunuz ki Hudayar eşeği ne için kente götürdü? Götürdü Celil Han köprüsüne kaya taşıtsın... Bana döne döne tembih etti ki Ahmet'i gönderelim eşeği alıp getirsin."

Mehemmed Hasan amca karısını dinledikten soma kalktı, dışarıya çıkmak istedi.

"Gidip Ahmet'i bulayım, hemen göndereyim... Aca-ba nerede şimdi?" Derken Ahmet'in ağlama sesi duyuldu, az soma kendisi de girdi odaya. Babası ona önce eşek konusunda güvence verdikten soma, gidip Hudayarbey'den onu alıp getirmesini söyledi. Çocuk, şimdi Hudayarbey kente ulaşmış olmalı, dedi. Babası yine, olsun kente ulaşmış olsa da alıp getirmesini istedi ondan. Ahmet kesmişti

ağlamasını, dönüp anasına baktı, bir de sağa sola, soma kabul etti, evden çıktı, yola koyuldu.

Aksanım eli kulağında, Mehemed Hasan amca üzgün, kentten gelen yolun kıyısında oturmuş, yola dikmiş gözlerini... Yolda yedi yaşlarında bir oğlan çocuğu, başında beyaz takke, üstünde kısa mavi gömlek, beyaz şalvar, yalınayak, önünde kuzu sürüsü, elinde bir demet ince dal ortaya çıktı. Belli ki kuzuları otarmaktan dönüyor. Çocuk Mehemed Hasan amcaya yaklaşınca durdu, dik dik, ışıl ışıl gözleriyle yüzüne baktı, bir iki adım daha yaklaştı ve sordu,

"Mehemed Hasan amca burada bu saatte ne bekliyorsun?"

Mehemed Hasan amca çocuğu sevecen bir edayla yanıtladı,

"Yavrum, birilerim bekliyorum, kentten gelecek."

Çocuk kuzuların uzaklaştığı görünce, hiçbir şey söylemeden kuzuların peşine koştu. Çocuk gider gitmez on, on iki yaşlarında başka bir çocuk belirdi partallar içinde, o da Mehemed Hasan amcanın böyle vakitsiz yol üstünde oturduğunun nedenim sordu. Mehemed Hasan amca, önceki çocuğa verdiği yanıtı yineledi. Bu da çekip gittikten soma arkasından bir nahır sürüsünün geldiğini gördü. Hayvanlar gelip geçtiler, arkalarında bir çoban otuz beş, otuz altı yaşlarında, siyah kaftan, beyaz şalvar, yalm ayak...

"Mehemed Hasan amca, bu saatte burada neden oturuyorsun?"

"Oğul, kentten bmnin dönmesini bekliyorum. Tam da geleceği zaman."

"Gelen gelir... Beklendiğine göre önemli biri olmalı."

"Öyle değil. Bugün Hudayarbey eşeğimi kente götürdü. Şimdi eşeği değirmene göndermeliyim, o yüzden oğlanı peşinden gönderdim. Daha ne eşek döndü, ne oğlan..."

Mehemmed Hasan amca bu adama da kestirmeden bir yanıt verebilirdi, ama bilerek yanıttım açıklamalı yaptı ki onun bir bildiği varsa ortaya döksün... Acaba eşeği çalıştırmaya götürmüş olma olasılığı var mıydı? Ama çobanın yanıtı kuşkulandırmayacak kadar güvenliydi,

"Canım, Hudayar Muhtar eşeğim yiyecek değil ya, peşinden çocuğu gönderiyorsun."

Mehemmed Hasan amca konuyu biraz daha açma zorunluluğunu duydu,

"Aslında bugün Hudayarbey eşeği kente götürdükten soma duydum ki... Karısından duydum, pek inanılmaz ama söylemiş olayım, sözde Danabaş Köyünden bir eşek istenmiş, Haydar Han köprü yapışma taş taşımaya. Ne yalan söyleyeyim, biraz korku düştü içime, çünkü işim vardı, değirmene gitmeliydi eşek. Ahmet'i o yüzden gönderdim peşinden, alıp getirmesi için eşeği. Ve şimdi onu bekliyorum. Çoban çok şaşndı, gülümseyerek yanıtladı,

"Be adam, söylediğin söze bak, ne demek Haydar Han Köprüsü'ne taş taşıyacak... Ha, ha, ha... Haydar Han Köprüsü'nün yapımı doğru, ama bu iş için eşek istenmedi ki, Danabaş Köyü'nden yüz manat katkı payı istendi. Sana bunu kim söylemişse uydurmuş, halt etmiş. Kalk gidelim, burada oturmanın bir anlamı yok. Az soma Hudayarbey de gelir, eşeğini getirir."

Mehemmed Hasan amca yine yola tasalı bir göz attı. Ya Allah deyip ayağa kalktı. Çobanla birlikte yola düştü, köye doğru.

Sokak büyükbaş ve koyun kuzularla doluydu, hava karmarmak üzere...

"Tamı aşkına, kimden çıktı o söz?"

"Hayır canım, uyduruk olduğunu ben de biliyorum. Nasıl bilmem, aptal mıyım ben? Bir eşekle köprü mü inşa edilirmiş? Söz elden çıkmadı, tabii bir eşekle bir köprü yapılamaz... Bunu bilmeyecek ne var? Bunu söyleyen Hudayarbey'in karısı. Tabii yalan, ben bilmez miyim yalan olduğunu?"

"Böyle işte, ne yaparsın... Ha, ha, ha... Bunu daha önce söyleseydin ya, rahmetlinin oğlu. Şimdi anlıyorum. İşin aslı ne, biliyor musun? Ben onun komşusuyum, oradan biliyorum neden kente gittiğini. Kente iki nedenden ötürü gitmişler. Bilmem haberin var mı? Hudayarbey Zeynep'i istiyor..."

"Nasıl? Zeynep'i mi?"

"Tanımıyor musun? Kerbelayı Haydar'm karısı Zeynep'i... Ya, istiyor onu. Hem de ne zamandan beri istediğini bilemezsin. Kocasını öldüğünden beri. Evet, Hudayarbey Zeynep'i istiyor. Ama ne Zeynep ona varmak istiyor, ne de karısı bu işe elveriyor. Dün gece evlerinde kızılca kıyamet kopmuştu. Sabah olunca Hudayarbey, ya Zeynep'i almaya, ya da karısını boşamaya gitmiş kente.

Hudayarbey boşar boşamaz, başkasını alır, almaz, kendi bileceği iş, sen kadının kurnazlığına bak, eşeği taşıyamaya götürmüş lafım ortaya atıyor ki, sen eşeği vermesin, evet kesin böyle gelişmiş olay."

Konuşa konuşa sokağın sonunu buldular. Çoban sağa saptı, vedalaştılar, Mehemed Hasan amca çobamın sülalesine rahmetler okuyarak evinin yolunu tuttu. Eve varıp odamın kapısını açınca odayı karanlıklar içinde buldu. Karısına seslendi, bir ses duymadı. Yine çığırdı, yine bir yanıt yok. Kapıyı kapattı, avluya çıktı. Belki de konu komşuya gitmiştir, dedi içinden, söyleşip açılmaya. Avluyu do-laştı, çıktı sokak kapısı ağzma. Tavla kapısı sokak kapısının yanındaydı. Tavladan ağlama sesi duydu. Kapısını açır sesin kaynağını aramak istedi, karısının sesini tamdı. Ba-sını uzatıp karısına seslendi,

"İzzet!"

Ağlama sesi susta, ama yanıt çıkmadı. Bir kez daha seslendi. Yararsız. Bir kez daha. Karısı öfkeyle yamtladı onu,

"Ne var? Ne diyorsun? Kör müsün? Beni görmüyor musun?"

"İzzet, sen ağlıyor musun? Ağlama sesi duyduğumu sandım."

İzzet yanıtlamadı, önce sümküdü, soma tavladan çıktı. Kan koca birlikte eve doğru yürüdüler. Odaya girince İzzet lambayı yaktı, duvar köşesindeki yerine astı, kendisi karanlık bir köşeye sığındı. Mehemed Hasan amca bir süre ayakta durduktan soma geçip kilim üstüne oturdu, sırtım yüke dayadı.

"İzzet sahi, tavlada ağlayan sen miydin?"

Kadın yanıtlamadı. Kocası sürdürdü, "İzzet ben tav-ladan ağlama sesi duydum. Sen miydin ağlayan?"

İzzet yine yanıtlamadı.

"Sendin, tamdım sesini, sendin ağlayan. Boş yere üzü-

yorsun kendini. Demin ben yol üstüne çıktım. Kentten gelen vardı, adam ant içti, dedi Haydar Han köprüsü yaptırıyor ama Danabaş Köyünden eşek istemiş değiller. Yüz manat katkı payı para istemişler... Adam ant içti ki muhtar Hudayarbey hemen şimdi gelip eşeği getirecek. Kendim gördüm diyor, vallahi billahi doğru söylüyorum."

"Cehenneme kadar yolu var o muhtarın. Benim çocuğumun ayaklarının altı su toplamıştır şimdi. Eşek benim umurumda değil, eşeğin de canı cehenneme. Ahmetimi merak ediyorum ben, geç kaldı. Benim derdim Ahmetim, yoksa eşek hiç umurumda değil."

"Kan, vallahi adam diyordu ki az kaldı, gelmek üzereler. Adamın ne zoru var bana yalan söyleyecek. Bilme-se demez elbet. Ant içti diyorum, ikisini de çarşıda görmüş, yani Hudayarbey'le Ahmet'i. Diyor ki ben gelmeye kalkınca onlara ne zaman geleceklerini sordum, hemen şimdi biz de geliriz dediler. Ben düştüm yola diyor, onlar da arkamdan gelecekler."

Kadın bir şey demedi. Ayağa kalktı, iç geçirdi, yine sümküdü, eteğinin kenanna burnunu sildi. Kürsünün yanma geldi, birkaç kuru yufka ekmeği alıp sol kolunun üstüne topladı. Götürdü kapının eşiğine, orada çömeldi yere, ekmekleri ıslattı.

Mehemmed Hasan amca,

"İnşallah şimdi gelirler," diyerek ayağa kalktı, ayakabilanını giyip kansımın yanma geldi, durdu. Kansı ekmeği ıslatma işini bitirince, kocası koyun postu kürkünü alıp dışarı çıktı, az soma geri döndü ve kapının eşiğinde çömeliptes almaya başladı. Önce ellerim yıkadı, soma yüzünü ve ardmdan kollarım. Suyu her döküşünde *"Bismillah"*

diyordu. Aptes bitti, "mesh " (26) çekip odaya girdi. Raf-tan bir "mühür " (27) bulup kilimin üzerine koydu, nama-zını kılmaya koyuldu. İzzetse yine bir köşeye sığınıp çe-nesini dizlerinin üstüne koymuşta. Mehemmed Hasan am-ca "ezan"ve "ikameyi" okuyup "hamd"a geçti ve "kul-hu Allah "ı zikredip, "rükû"ya eğilecekti ki birden kapı açıldı, Ahmet hasta ve bitkin bir insan edasıyla girdi içe-ri. Babası yüksek sesle "Allahü Ekber" dedi. İzzet ayağa kalkıp sevinçle "Ahmet" diye bağırdı. Ahmet odaya girin-ce hastalar gibi duvara tutundu ve alçak bir sesle,

"Vay anam, vay," dedi.

Mehemmed Hasan amca dayanamayıp ikinci "sec-de"de namazım bozdu, Ahmet'in yanma fırladı. Kan ko-ca Ahmet'in kollanndan tutup onu dik tatmaya çalıştılar. Birisi,

"Yavrum nen var? Neden böyle yapıyorsun?" dedi.

Öteki,

"Yavrum neren ağnyor?" dedi.

İzzet,

"Kurbanın olayım Ahmet, neden oturmuyorsun?" dedi.

Mehemmed Hasan amca,

"Yavrum, eşek nerede?" dedi.

İzzet öfkeyle bağırdı kocasma,

"Ay eşeği verenin Tann belasını versin, ay eşek sata-nın da Tann belasını versin, ay o eşeği de yılan soksun. Be-

(26) Aptes alırken ıslak eli baş ve meste sümek.

(27) Şiiler namaz kılarken sücutta alınlarını "mühür" üzerine korlar. Üzerinde Hz. Hüseyin'in türbesinin resmi olan mühür Kerbela toprağından pişirilir.

nim yavrucuğumun canı çıkmış yorgunluktan, sen hâlâ eşeğin derdindesin."

Mehemmed Hasan amca sesini çıkarmadı. Ahmet duvara dayandı, ah vah iniltilerini sürdürerek. Sonunda yalvar yakar, her iki yanağmdan öperek yola getirilen Ahmet' i anası kolundan tutarak getirip kilim üzerine oturttu, rahatlasın diye.

Biraz dinlenen Ahmet, babası ve anasının merakını gidermek için kente gidip dönüşünün serüvenini anlattı. Yol boyu yorulup birkaç kez yol kıyısında oturup dinlendiğinden söz etti, soma kente nasıl vardığım, Kervansaraydaki çekişmesini, kentte avare avare dolaşp Hudayarbey'i aradığım ve sonunda yine yorula yorula köy yolunu tutup eve dönerken en az on yerde, on beş yerde durup dinlendiğini, yorgunluktan canı çıktığını ballandıra ballandıra anlattı. Her tümcesinin sonunda ant içerek anlattı. Bir tümce anlatıp "*vallahi*" diyordu. Bir tümce daha, bu kez "*İmam Hüseyin Hakkı*;" bir başka tümce, "*İmam Rıza Hakkı*", "*Cenabı Emirın Zülfikarı Hakkı*" ya da benzerlerinden bir ant... Serüven bitti, anasına döndü Ahmet,

"Ana ne pişirdin?" diye sordu.

"Hiçbir şey pişiremedim yavrum. Yavan ekmekten başka bir şey yok. Yersen yoğurt da var, getireyim mi?"

"Hi, hi, hi... Ben yoğurt istemiyorum. Neden biraz pilav pişirmedin?"

"Yavrum bu kargaşa bende hal mı bıraktı? Ne yaptığımızı anlayamadık. Bugün yoğurt ye, yarın sana tabii ki pilav da pişiririm, inşallah."

İzzet ekmek ve yoğurt getirip oğlunun önüne koydu. Oğlan yemeye başladı. Kan koca namaza durdular. Me-

hemmed Hasan amca namazını karısından önce bitirdi, gelip oğlunun yanına oturdu, hal hatırını sordu. Oğlunun ağzı doluydu, pek yanıtlayamıyordu babasını. Babası yine, "Oğlum kentte ne var ne yok?" diye sordu.

Ahmet bir şeyler anlatmak ister gibi oldu, ama avurtları doluydu, yapamadı, izzet de namazını bitirdi ve çocuğu sıkmasını söyledi. Mehmed Hasan amca dinledi karısını, sıkmadı çocuğu, bir kenara çekildi ve tespihini çekti. Bir duayı virtleştirdi.

İzzet kalktı yavaşça, çarşafını kürsünün üstüne attı ve birkaç ıslanmış yufka ekmeği alıp getirip sofranın ortasına koydu, oturdu, kocasını da çağırdı. Mehmed Hasan amca yine dinledi karısını, geçti sofraya başına. Ahmet yorulmuştu, dibini de sıyırmıştı. Babası ayırımında olmadan çömleği önüne çekip ekmeğini boş çömleğe bandı. Ahmet sırtını babasının boş bulunmasına, babası da güldü. Anası asık suratla azarladı kocasını

"A benim zavallım, sende hiç arlanma uslanma yok mu? Ben senin yerinde olsam, oturur halime ağlarım, oysa sen gülüyorsun."

"Bana ne söylüyorsun, oğluna söyle. Ben mi gülüyorum? O gülüyor."

"Neden oğluma söyleyeyim? Oğluma ne ki, sen düşünmelisin. Yoldaşların gidip Kerbelayı olacak, sen kanlar gibi evde oturacaksın."

"İnşallah ben de giderim. Benim onlardan neyim eksik, onlar gidecek de ben gidemeyeceğim."

İzzet tartışmak istemedi, başını indirip ekmeğini yedi. Oturduğu yerde uyuklayan Ahmet'e babası, sofraya üs-

tünde uyuklanmaz diye anımsattıysa da, dinlemedi Ahmet, yüzükoyun sofraya düştü, ağladı. Babası,

"Ağlama yavrum," dedi. Ahmet dinlemedi babasını, sürdürdü ağlamasını. İzzet oğlunun yanına kaydı, omzuna el attı, kendine çekti, kendi başını oğluna yaklaştırdı,

"Ahmetciğim, niçin ağlıyorsun?"

Ahmet ağlamasını aralıksız sürdürerek,

"Benim eşeğim," diyebildi. "Vay, vay benim eşeğim... İ...1...1... Benim eşeğim..."

İzzet çocuğu kendine çekerek onu avutmaya çalıştı.

"Ağlama yavrum, ağlama. Eşek sahibinin Tanrı belasını versin, neden verdi eşeği. Eşek şimdiye dek açıkta kalmış, keşke içeri alınsaydı."

"İ...1...1... Benim eşeğim, benim eşeğim, benim..."

İzzet iyice öfkelenerek kocasına bağırdı.

"Kalk git, git ara eşeği bul. Nereye gideceksen git. Git bak belki o teres dönmüştür evine. Belki eşeği getirip avlularına sarmış, kim bilir... Halkın malım alıp götürüp kullandıktan sonra kendilerine iade etmeleri gerekmez mi?"

Mehammed Hasan amca, ya Allah deyip ayağa kalktı ve Ahmet sesini kesti. Kısacası Hudayarbey'in evine uğrayıp sordu. Daha gelmediğini söylediler. Yine kent yoluna çıktı, hiçbir şey görmedi. Eli boş döndü, eve girmeye yüzü tutmadı. Girip ne söyleyecek? Hâlâ eşeğin gelmediğini mi? Bir süre sokak kapısında bekledi, sonra tavlaya girdi. Karanlıkta tavla. Birden bir takırtı duydu, sevindi, eşeğin geldiğini sandı, anırtı taklidi yaptı, eşeğe sesleniyormuşçasına. Tam bu anda izzet avludaymış, anırtıyı duyunca o da eşeğin geldiğini sandı ve sevinçle, yüksek sesle oğlunu çağırdı, ona muştulu haberi vermek için.

"Ahmet muştuluğumu ver eşek gelmiş!" Ahmet ok gibi avluya sıçradı, sevinçle anasının yanına geldi.

"Ana, hani eşek? Ay canım benim, eşeğim benim, eşeğim benim. Ana, nerede eşek?"

"Yavrum, gel *birlikte* arayalım. Baban *eşeği tavlama* götürmüş olacak."

Ana oğul birlikte ivedi tavlama doğru koştu. Belki de otuz yıldan beri ilk kez İzzet böyle hızlı koşuyor.

"Baba!"

"Ne var yavrum?"

"Benim eşeğim? İ...İ...İ... Benim eşeğim, baba benim eşeğimi?"

"Yavrum eşek gelmiş değil. O mürtedin şimdiye dek gelmemiş olmasını anlayamıyorum."

Bu da Ahmet için yeterliydi, vay deyip tavlamanın kapısının önünde kendini yerden yere vurduğu için İzzet üzüntüsünden, Mehmed Hasan amca öfkesinden başladılar Ahmet gibi ağlamaya.

Gün ağancaya dek ne Ahmet uyudu, ne İzzet, ne de Mehmed Hasan amca.

VII

Kadı, fatiha suresini okuyup,

"Tanrı mübarek etsin," dedi, elindeki nikah akit kâğıdını önüne koydu ve oturanlara döndü,

"Hadi gelin imzalayın."

Oturanlardan biri Hudayarbey'di, yukarı başta diz çök-

müştü, ondan aşağıda yirmi iki yirmi üç yaşlarında bir genç oğlan... Bu Danabaş Köyü'nün belediye zabıtası, Hudayarbey'in arkadaşı Kasımalı'ydi, tanıyoruz. Kasımalı'nin altında iki kişi daha vardı. Birinin yaşı otuz, otuz iki, öbürününki de kırktan fazla olamazdı. Bunlar da Danabaşlı. BMncisinin adı Kerbelayı Gafar, ikincisinin de Kerbelayı Sebzali. Kuşkusuz biz onların ne için orada bulduklarını biliyoruz. Bunları Hudayarbey ayarlamış. Kasımalı, Zeynep'in vekili, ötekiler tanıklar. Ayrıca bunların vekillik ve tamkıklanm da düzmece olduğunu biliyoruz. Hem de bunların üçü de kırıüklerini saklayarak, başka adlarla kadıya tanıtıldılar. Kasımalı, Veligulu oldu, yani Zeynep'in oğlu. Kadıya,

"Anam, Hudayarbey'e varmak istediğini bildirmem için beni vekil kıldı," dedi. Kerbelayı Gafar adını Kerbelayı Bahşali olarak değiştirdi. Kerbelayı Sebzali de oldu Meşhedi Oruçali. Bu son ikisi Kasımalı'nin vekil oluşunun tanıklarıydı.

Evet, kadı *Fatiha* suresini okuyup "Tanrı mübarek eylesin" dilediğinde bulunduktan soma elindeki akit kâğıdını önüne koydu ve oturanlara döndü,

"Hadi gelin imzalayın!"

Kasımalı çarçabuk yanıtladı,

"Kadı efendi, ben imza atmasını bilmem."

Aynı yanıtı Kerbelayı Gafar ve Kerbelayı Sebzali de yineledi.

Kadı şaşırıldı, nasıl bilmezler? Üçü de okuryazar olmadıklarını söyledi. Kadı, öyleyse birkaç okuryazar bulun dedi, yerinize imza atsm. Bunlar da ne olur kadı kendisi

bu işi yapsa. Kadı duraksadı biraz, ama kabul etmedi. Kasımalı ayağa kalktı, gidip birisim bulsun diye. Kapı ağzında durup biraz düşündükten sonra kadıya,

"Ama Kadı efendi," dedi. "Ben buranın yabancısıyım, kimi bulup getirebilirim. Gel sen hele kendin bizim yerimize imzala, bu iş olsun bitsin."

Kadı belki baştan yapardı bu işi, ama şimdi artık yapamaz kesinlikle. Çünkü bu işte bir bityeniği kuşkusuna kapıldı, yoksa tongaya mı bastıracaktı onu. Deneyimliydi, o yüzden Kasımalı'yi üsteleyerek,

"Lafabeliğin hiç anlamı yok," dedi. "Demin gitseydin şimdi adamı getirmiştin."

Yarım saat geçmeden nikah sorunu çözümlendi. Kadı hayır duasını yineledi ve Hudayarbey, Kasımalı ve her iki Kerbelayı gitmek için ayağa kalktılar. Hudayarbey kadıya,

"Kadı efendi," dedi. "Tek bir sorunum kaldı. Kuşkusuz ki şimdi o kadın benim nikahlı karım oldu, ama kadı efendi, ne var ki bu kadın çok huysuzdur. Yani çok değil, biraz delişmendir... Yok delişmen değil, birkaç tahtası eksik. Belki de delidir. Kuşkusuz bana varmak istediğinde olduğu malumunuzdur. Öz oğlu Veligulu'nun ifadesini aldınız, halen burada karşınızda duruyor... Veligulu, öyle değil mi? Evet anasının delişmen olduğunu hiç yadsımaz, yani biraz kaçık olduğunu... Şimdi köye gittiğimizi varsayalım, kadının yani Zeynep kadının keçileri kaçırıldığını görürsek, benim durumum ne olacak?"

Kadı ağzını açıp bir şey söylemek isterken Kasımalı girişti,

"Doğru söylüyor Kadı efendi, basma ant olsun, ananım ruhsal dengesi bozuk. Rahmetli babam Kerbelayı Haydar'ın

vefatından beri anam sürekli ağlar... O kadar çok ağladı ki sonuçta kafayı yedi. Gerçekten de kadı efendi, anamın deliliği tuttu mu, Tanrı korusun, zapt etmek olası değil."

Kadı tespih çeke çeke,

"Neden öyle? Köyünüzün aksakalı yok mu? Köyünüzde deliler başıboş mu dolaşır? Olacak şey mi? Kentte böyle bir şey olmaz. Kentte bir deli görülse yakalar dama tıklarlar, atarlar sopayı, o kadar aç susuz bırakırlar ki aklı basma gelir."

Kadı sözünü bitirince Hudayarbey başladı.

"Bilinmez ki kadı efendi, biz köye varınca Zeynep karının deliliği tutmuşsa, ben falancaya varmam diyorsa, ne yapmalıyız? Çünkü kadın öyle kaçık ki görürsün yadsır ve ben oğlumu bu iş için vekil etmedim der."

Kerbelayi Gafar Hudayar'a destek çıktı,

"Beyim, haddine mi düşmüş kadının oğlunu vekil etmediğini söylemesi. Biz neyiz burada? ikimiz de oğlunu vekil ettiğine tanğız. Onun yadsıması kimin umurunda?"

Kadı sağ elini Hudayarbey'in omzuna koydu ve seven bir edayla,

"Azizim," dedi. "Sen üzme tatlı camm, git köyüne. Zeynep kadına haber sal ki toparlansın gelsin sana kanlık etsin, çünkü kendisi sana varmak istemiş ve bu iş için oğlunu vekil etmiş. Eğer kem küm ederse bir dilekçe yazdır getir bana. Ben de kaymakama, falancamn kansı, kocasının evinden kaçmış ve kocasına itaat etmiyor diye dilekçe yazanm. O zaman onu köpek ölüsü gibi sürükleyip senin evine getirirler... Güven bana, hadi gidin!"

Hudayarbey, Kasımalı, Kerbelayi Gafar ve Kerbelayi Sebzali, Buzhane Mahallesi'nin uzun sokağını konuşa ko-

nuşa yürüyüp bitirdiler. Hamamın önüne varınca Hudayar-bey durdu,

"Amma da yorulduğum," dedi. Çöktü hamam kapısının ağzındaki sekiye ve çubuğunu çıkarıp doldurmaya başladı. Hamamdan çıkan kadınlar, şaşkınlıkla baktılar onlara, kimisi güle güle, kimisi fısıldayarak köylülerin yanından geçip gittiler. Sonunda köylüler orasının oturulacak bir yer olmadığını anladı. Önce Hudayarbey ayağa kalktı ve,

"Kalkın gidelim buradan," dedi. "Kadınlar iş açar baskımıza, kalkın gidelim."

Köylüler biraz daha yürüdüler, çay kıyısında yıkık bir duvarın üzerine çöktüler. Hudayarbey elinde çubuğu çömeldi, dirseklerini dizlerinin üstüne dayadı, başı aşağıda, konuşmuyor. Ötekiler ayaktalar. Hudayarbey çubuğundan bir iki derin soluk aldı ve hiçbirine bakmadan söze girişti:

"Ne diyorsunuz? Şimdi nereye gidelim?"

Onu Kasımalı yanıtladı,

"Nereye gideceğiz? Tabii ki köye."

Hudayarbey bir süre düşündükten sonra,

"Peki," dedi. "Gidiyorsanız, gidelim."

Kalkacaktı ki Kasımalı'yle Kerbelayı Sebzali de ayağa kalktı. Ama Kerbelayı Gafar kımıldamayıp Hudayarbey'e,

"Hudayarbey," dedi. "Ben bir şey söylemek istiyorum. Kardeşim, ben deneyimli bir insanım, yaşım fazla olmasa bile. Kardeşim, ben eminim ki o kadın hiçbir şekilde kendi isteğiyle gelip sana kanlık etmeyecek... Hayır onu ben iyi tanırım, etmeyecek. Ama belki zabıta gücüyle olur. Öyleyse bana göre bu anda burada hiç vakit yitirmeden, şimdi bu saat kaymakama, benim kanım bana ita-

at etmiyor diye bir dilekçe ver, benim evimde otarmuyor. Bunun doğru olacağına eminim arkadaşlar, bilmem siz ne diyorsunuz?"

Hudayarbey yeniden önceki gibi başım aşağıya eğdi. O oturunca, Kasımalı ile Kerbelayı Sebzali de oturdu. Kerbelayı Sebzali bu öneriyi tatmadı, şöyle dedi,

"Hayır bu doğru olmaz, Tanrı'nın da hoşuna gitmez. Belki kadın karşı durmadan kabul edecek. Neden haksız yere kaymakama gitmiş olasin, kaymakam yazı yazıp kadım Hükümet Konağıma getirtsin diye. Hayır, yazık olur kadma... Tanrı'nın da hoşuna gitmez.

Bir süre tartıştılar, soma hemen şimdi Hudayarbey'in kaymakama gidip şikayet etmesine karar verdiler.

* * *

Bugün Mehemed Hasan amca da kente geldi. Zavallı yaşlı adam yayan, hem de yalm ayak, elinde ayakka-bıları, cebinde bir iki parça ekmek, girdi kente ve adı geçen kervansaraya uğradı.

Kerbelayı Cafer de ana kapmm sekisinde oturup peynir ekmeğini yiyordu. Mehemed Hasan amca yaklaşp selam verdi ve,

"Sana zahmet, şu bizim eşeği çıkar da götüreyim. Ant olsun Tann'ya, sabah züvvar yola çıkacak, eşek yüzünden daha ortalıktayım. Kalk, kalk Tanrı aşkına..."

Mehemed Hasan amca sözlerini bitirdikten soma bu kahyayı sağır sandı. Aslında onun yerinde kim olsa aynı şeyi düşünür. Çünkü Kerbelayı Cafer yalnızca değil yanıtlamadı onu, yüzünü bile çevirip bakmadı bu konuşan kim-

dir diye. Yalnızca sindire sindire ekmeğini yedi. Mehemed Hasan amca gerçekten de sağır sandı onu, sokuldu ve bağırarak sözünü yineledi...

"Ay Kerbelayi, eşeği çıkar diyorum, yarın yola koyulacağım, eşek yüzünden avare oldum..."

Kerbelayi Cafer daha yüksek bir sesle bağırmasın mı,

"Bana ne avaresin, senin de eşeğinin de canı cehennemde. Benden ne istiyorsun? Bana eşek mi teslim etmiş-tin? Deli misin, divane misin? Yoksa sarhoş musun?"

Mehemmed Hasan amca ellerini açarak yalvarmaya başladı,

"Ay Kerbelayi, ne olur yapma, gel Tamı aşkına benim eşeği ver, işime gideyim... Allah için beni avare etme."

"Azizim, sen kimin yanında bana eşek emanet ettin? Senin eşeğin burada tavlada da olsa hiçbir zaman sana vermem, çünkü eşeği bana sen vermedin ki. Oysa eşek burada değil, eşeği getiren aldı götürdü... Eşek burada değil."

"Hudayarbey mi götürdü?"

"Hangi beyin götürdüğünü ne bileyim ben? Sizin köyün muhtarını götürdü."

"Nereye götürdüğünü bilmiyor musun?"

"Ne bileyim ben, cehennemde götürdü."

"Haydar Han Köprüsü'ne taş taşımaya götürmüş olabilir mi?"

Kerbelayi Cafer hiç yanıtlamadı. Mehemed Hasan amcanın sorularından sıkılıp ayağa kalktı, çarşıya doğru yürümeye başladı. Yine Mehemed Hasan seslendi ona, hiç olmazsa Hudayarbey'in nereye gittiğini öğrenmek istedi. Kerbelayi Cafer'in yüreği sızlamış olacak, döndü yanına geldi, ant içti ki evet Hudayarbey eşeği kervansaraya bırak-

mişti, ama soma gelip alıp götürdü. Mehemmed Hasan yeniden nereye diye sordu, o da cehenneme deyip çekip gitti.

Çok yoruldu Mehemmed Hasan amca, Danabaş Köyünden kente iki buçuk *ağaçlık* (28) bir yol var. Bunca yolu yürüyerek gelerseniz, hem de yaşhysanız, elbet yorulursunuz. Mehemmed Hasan amca kervansarayın ana kapısının sekisine, Kerbelayı Cafer'in oturduğu yere oturdu, sırtım duvara dayadı, dizlerim kucakladı, daldı düşünceye. Gerçekten de üzüntü denizine batmıştı. Önce eski günlerini anımsadı, çocukluğunu, "yazık, yazık sana çocukluğum," dedi içinden. "Ne ekmeğim düşünürdün, ne üstünü başımı, ne evlat derdin vardı, ne de yoksulluğun..." Geçti gençlik yıllarına, önce amcalarından yalandı, varını yoğunu sömürüp onu yoksulluk çölüne salıverdiler. Soma gurbete gidip eli boş döndüğünü anımsadı. Yine bir iç geçirdi derinden. Şükretti... Anlaşılan yaşamının her bölümü için yalnızca mutsuzluk kazanmıştı alınına... Her şeyden fazla onu üzen şey tüm olup bitenin Tann'nm kendi işi olduğuydu. Hiçbir şey olamazdı Tann'nm bilgisi dışında. Şimdi eşeğinin başına gelenler, onu Kerbela ziyaretinden alıkoyacak... Peki bunun anlamı ne? Oysa bu yol mübarek bir yoldur, bu yol Kerbela yoludur, bu yol güzel bir yoldur. Öyleyse her kim ki Kerbela'ya gitme niyetindeyse, Tann onun yardımcısı olur. Şimdi eşeği buraya getirilip ortadan kaybettiriliyorsa ve bu durum Hazreti Tann'nm kendi kudretiyle önlenmiyorsa, suçlular cezalandırılmıyorsa, öyleyse Mehemmed Hasan amcanın Kerbela ziyaretine gidip git-

(28) Eski bir uzunluk ölçüsü, 6-7 kilometre kadar.

memesi Hazreti Tann'mn umurunda değil. Yani Tanrımın ona değer verdiği yok.

Benzer kaygılar canını sıktı, içini daralttı. Bir süre daha düşündükten soma Tann'mn onun ziyaretini istemediğine inandı, onun için bu işler başına gelmiş olabilir. İki saat kadar sekide oturup benzeri düşünce ve tasalardan sonra, yine şükredip ayağa kalktı, bir saat kadar da kentin içinde dolaştı, belki Hudayarbey'e raslar umuduyla. Sonunda kaymakamlığa yöneldi. Hayır yakınmaya gitmiyordu ne Hudayarbey'den, ne de kervansaray kahyasından... Tann korusun. Mehemmed Hasan amca uysal bir insandı, başkaldırmak nedir bilmez. Hele şimdiki dönemde yakınmanın oldukça zor tarafları var, yakmanın sağlam kanıtları olmalı. Sağlam kanıt da tanık demektir. Yakınma tanıkla güç kazanır. Onun tanığı yoktu, çünkü parası yoktu... Kuşkusuz Hudayarbey'in de parası yok ama elinde kalınca sopası var. Ne zaman isterse kaldırır, ne zaman isterse indirir.

Danabaş Köyü'nde bu kalınlıkta kızılıcık sopasının saygısı, hiç de para saygısından eksik değildir. Sopada bulunan güç parada olmayabilir.

Tüm bu nedenlerden dolayı, bir de Mehemmed Hasan amca kökten yoksul olduğundan Hudayarbey'den yakınamaz.

Neyse Mehemmed Hasan amca, Hükümet Konağı'na girerken, kaymakam da çıkmak üzereydi. Durdu kaymakam, Mehemmed Hasan amca'yı yanma çağırdı. Merdivenleri çıktı bizimki, yanma gitti kaymakamın. Üç dört görevli çevrelerinde duruyordu, dik ve elleri yanlarında. Kaymakam bunlardan birini çağmp Mehemmed Hasan amca'ya dönerek Rusça bir şeyler söyledi. Görevli:

"Buraya gelmekteki derdin ne diye soruyor, efendi," dedi.

Mehemmed Hasan amca şaşndı, eli ayağı dolandı, ne söyleyeceğini bilemedi, soma kızara kızara, utana utana, titreye titreye görevliye:

"Efendim," dedi. "işin doğrusu, eşeğimi Haydar Han Köprüsü'ne taş taşımaya mı götürmüşler, yoksa kervansaraycı aldatıyor mu beni, bilemiyorum. Burada olmadığımı söylüyor."

Görevli Mehemmed Hasan amcanın dediklerinden hiçbir şey anlayamadı. Kaymakam ona kızarak bağırdı, bir kenara itti ve içerden çevirmen çağrılarını istedi görevlilerden. Uzun boylu bir genç koşar adım kaymakamın yanına geldi. Kaymakam bu kez gence Rusça sorusunu anlattı. Çevirmen Mehemmed Hasan amcaya dönerek,

"Ne istiyorsun, be adam?" diye sordu.

"Vallahi, efendim, benim eşeğimi ya Haydar Han Köprüsü'ne götürmüşler, ya da kervansaraycı saklamış. Neden vermediğim bilmiyorum. Yarın *zûvvar* yola çıkacak, ben avare kaldım."

Konuşma uzadı. Mehemmed Hasan amcanın dediklerini ne çevirmen, ne de Kaymakam anlayabildi. Çevirmen ne çok uğraştı Muhammed Hasan amca olup biteni açık ve kısa anlatsın, anliyaabilmeleri için. Olmadı nedense.

"Efendim, benim eşeğimi Haydar Han Köprüsü'ne mi götürmüşler yoksa kervansaraycı mı vermiyor, bilmiyorum."

Kaymakam, herhalde bu adam akimi kaçırdı dedi, içinden, Hükümet Konağı'ndan kovdu. Zavallı öyle şaşkıncı ki derdim anlatırken, Hudayarbey ve adamlarının arkasında durduklarının ayırımında değildi.

Mehemmed Hasan amca oracıkta ayrılınca, Hudayarbey ilerledi ve kaymakama, adı Zeynep olan karısının ona itaat etmediğini arzetti. Çevirmen çevirdi, Kaymakam da bu tür işlerin Kadıyı ilgilendirdiğini söyledi.

Hep birlikte Hükümet Konağından ayrılınca, Mehmed Hasan amca Hudayarbey'i bulduğuna sevindi ve ona,

"Ay Hudayarbey," dedi. "Kurbanın olayım, eşeğimi ne yaptın, yarın *zūvvar* yola çıkacak ben kaldım ortalıkta."

Hudayarbey onu şöyle yanıtladı,

"Peki Mehmed Hasan amca, seninle kozlarımızı köyde paylaşıyoruz. Neyse, şimdi beni mi şikayet ettin?"

"Ay Hudayarbey, Kuran çarpsın ki senin adını hiç çekemedim. Buraya belki seninle karşılaşım umuduyla geldim. Kaymakam beni görüp çağırdı... Ama ne kadar üstelidise de senin adını dilime getirmedim."

Hudayarbey tartışmayı kesti, avenesiyle birlikte kadının evine doğru yola düştü. Mehmed Hasan amca birkaç adım onları izleyip durdu ve hayretle bu beylere baktı, dönemeci dönüp gözden yitinceye dek. O zaman zavalı Mehmed Hasan amca gerçekten ağladı... Vallahi bil-lahi ağladı, yani nasıl ağladı, biliyor musunuz? Çocuk gibi ağladı.. Artık kentte hiçbir işi yokta, işlerini bitirmişti, emindi. Başka ne yapacak? Çıkardı ayakkabılarını, vurdu koltuğunun altına, "Şükürler olsun Tanrımın celalma", deyip, Danabaş Köyü'nün yolunu tuttu.

Hudayarbey ve yanmdakiler kadıya uğradılar ve yakındılar. Dediler ki onun karısı ki Zeynep 'tir ona boyun eğmiyor, evinde oturmuyor, gidip eski kocasının evinde kalıyor. .. Bunlar da tanıktır...

Kadı gülmekten katıldı,

"Ha, ha, ha... Amma tezgah tarmışsın ha... Ha, ha, ha, yahu buradan gideli bir saat bile olmadı, ne zaman köye gidip döndünüz? Na çabuk anladınız ki kadın sana baş eğmiyor? Gerçekten de ne çetin cevizmiş senin karın, huysuz mu huysuz... Ha, ha, ha... Peki, ben şimdi onun yumuşatırım. Öyle yumuşatırım ki muma döner."

Kadı sözünü bitirince minderinin altından bir kâğıt parçası çıkarıp kalemini de eline alıp yazmaya başladı,

"Be hedmete Glava cemaete Dañabas:

Ez Gazi uyezden "N"

Bena be şekayet numudene ehle gariyeye Dañabas Hudayarbey Necefgulubey oğlu, be gezavethaneye "N" ke, zoceye menkuheye men Zeynep binte Kerbelayı Zeynal ez 16 mahe Sefer ez haneye men harec şode ve mera temkin nedade. Bena be şekayete şaki behedmete şoma teveggo minemayem ke, zoceye mezkurre be ehtiyare muşaraleyh dade ke, be dezin ez haneye u motemekken şode ez sohene u tecavoz nenomayed.

Gaziye uyezdan "N" Hacı Molla Sefer Salib Sultanzade." (29)

Kadı kâğıdı büküp zarfa koydu, Hudayarbey'e verdi ve, "Bunu götürür, belediye başkanımıza verirsin," dedi.

(29) Farsçadan çeviri: "N" Bölgesi Kadısından, Danabaş Belediye Başkanlığı, Danabaş Köyünün sakinlerinden Necefgulubey oğlu Hudayarbey'in mahkememize yaptığı şikayete göre, kansı Kerbelayı Zeynal kızı Zeynep, Sefer ayının 16'sından beri evden gitmişve gönderilen haberleri cevapsız bırakmıştır. Şikayetçinin şikayetine göre sizden rica ediyorum, adı geçenin kansının kendisine teslim edilmesinin ve bundan böyle evine yerleşip kocasının sözünden çıkmamasının sağlanması. "N" Bölgesi Kadısı Hacı Molla Sefer Salıp Sultanzade.

"Falancanın karısının ona baş eğmesini, onun evinde oturmasını zorla sağlayın, gerekirse eşek sudan gelinceye dek dövürün," diye yazdım.

VIII

Bugün Sefer ayının on yedisi. Oysa sanki Danabaş Köyü'nün bir *Aşura* (30) günüdür. Bugün Danabaş Köyümün *züvvan* Kerbela ziyareti için yola düşecek. Sabahın köründen beri çavuşun *münacatı* (31) köyü sarmış. Kâh o mahalleden, kâh bu mahalleden sesi duyuluyor. Tüm köyü dolaşıp her *züvvarın* kapısı önünde münacatım okuyan, *hilafını* (32) alan çavuş, Çaylak Mahallesi'ne girdi, önce Kerbelayı Zeynelabidin'in kapışma dayandı, okudu *münacatım*. Avludan on beş on altı yaşlarında bir oğlan çıktı bir elinde şerbet çanağı, ötekisinde bir çift çorap. Çavuş şerbeti içti, çorabı alıp atının hircuna yerleştirdi. İlerledi, dayandı Mehemed Hasan amcanın kapısına ve başladı... Daha yeni başlamıştı ki içerden zavallı Mehemed Hasan amca, gözlerinden yaş aka aka sokağa çıktı, ağlayarak çavuşun yanına geldi, atının ayaklarına kapandı. Dingin bir atmış, hiç kımıldamadı. Atın toynaklarını öptükten sonra ayağa kalktı, sağ elini iç cebine sokup katlanmış bir kâğıt çıkardı, çavuşa uzattı. Çavuş şaşkınlı sordu,

(30) Muharem ayının onunu, Hz. Hüseyin'in ölüm günü.

(31) Tanrı'ya dua konulu, uyaklı yazılmış koşuk.

(32) Aslında önemli bir kişi tarafından bağışlanan kaftan olduğu halde, burada züvvanın dua için gönünden ne koparsa verdiği herhangi bir armağan.

"Kerbelayi, bu ne?"

Ağlamak bıraksa yanıtlayacak. Bu anda iyi ki karısı başında çarşafıyla dışarı çıktı, yanında oğlu Ahmet. Onlar da ağlıyorlar, çavuşun yanına geldiler. Mehmed Hasan amca kâğıdı verince yine atın ayaklarına kapandı ve toy-naklarını öptü atm. Çavuş şaşkın, yüzünü kadına çevirdi, ona sordu,

"Bacı, bu ne böyle? Hani Kerbela *hilatı*? İzzet ağlaya ağlaya yanıtladı,

"Ağabey, Mehmed Hasan amcanın alnına Kerbelayı olmayacağı yazılmış, Tanrı buna neden olanların ocağını söndürsün."

Mehmed Hasan amca ayağa kalktı zorlukla, teker teker konuşa,

"Götür kardeşim, götür... O arzuhalimi götür... Götür, *Hazreti Abbas* *a (33) götür... Ben gidemedim, gidemedim. Bırakmadılar, Beni bırakmadılar... Eşeğimi çaldılar, yediler... Sattılar. Götür arzuhalimi, götür. Ben gidemedim..."

İzzet ağlıyarak kocasının sözünü kesti,

"Çavuş, götürürsün o arzuhalini *Hazreti Abbas'a*. Kocamı bu yoldan yoksun tutanı *Hazreti Abbas* cezalandırsın, İmam kendisi cezalandırsın."

Çavuş iç cebinden bir tomar kâğıt çıkardı, Mehmed Hasan amcanın arzuhalini aralarına koydu ve kâğıtları yeniden iç cebine yerleştirdi, soma atının başını çevirip sevecenlikle,

(33) Hz. Abbas, Hz. Muhammed'in torunlarından. Kerbela'da Hz. Hüseyin ile birlikte savaşıp şehit düştü. Kendisine Kameri Beni Haşim Abul Fazl Abbas denir. Şiilerce çok kutsanır, çok sevilir ve adına ant içilmesi alışkanlık haline gelmiştir.

"Amca, bacı üzölmeyin. 'Der defe hedeng seteme gerdeşe gerdun / Behterze kefayete Elahi seperi nist.' (34) Üzölmeyin. Bu yıl olmadı, Tanrı sağlık verse, ecelden aman verse, inşallah bir dahaki yıl gideriz. Kuşkusuz sizi bu mübarek yoldan, bu sevaplı yoldan alıkoyanı, size mani olanı büyük Tanrı cezalandıracaktır. Kesin cezalandıracaktır, tersi düşünölemez. Nasıl olur da yapmaz? Bunların hepsi şaka mı? Buna Kerbela yolu derler... Hayır, hayır, ke-sinkes sıkmayın canınızı. İnşallah arzuhalinizi de ulaştırırım. İnşallah kabul mevkiine ulaşır."

Çavuş atını kamçılıyıp uzaklaşırken yeniden *münacata* başladı. Mehemmed Hasan amca karısıyla bir süre bekledikten sonra ağlaya ağlaya evlerine döndü.

Gün ortalanmıştı. *Züvvar* küme küme köyün yama-cındaki kabristana toplanmışlar, "İmamzade "yi (35) ziyaret edip yola çıkacaklardı. Kalabalık yoğunlaştı. Kadın, erkek bir aradalardı. Kimi yayan, kimi atlı... Kimi ağlar, kimi güler.. Ağlayanların çoğunluğu kadın, malum kadınların yüreği yufka. Kimisinin kardeşi yolcuydu, kimisinin babası, kimisinin oğlu, kimisinin kocası... Atların kişnemesi, eşeklerin anırtısı, kadın ve çocukların ağlaşması birbirine karışıp ayyuka çıkmıştı.

Kerbela *züvvarı* "imamzade " ziyaretini tamamlayıp alana toplandılar. Hısım akraba kucaklaşıp öpüşüp ve ağlaşıp atlarına eşeklerine bindiler ve yola dizilmeye hazırlandılar. Çavuş ortaya çıkıp son *münacatını* okumaya başladı, bu demekti ki artık hareket zamanıdır. Bu anda çavuş

(34) Farsça'dan çeviri: Feleğin zulüm okunu defetmek için Tanrı'nın iktidarından daha iyi kalkan bulunmaz.

(35) Şiilerin kerametine inandıkları yadır.

şun yanına iki kadın yaklaştı, ikisi de yalın ayak, siyah çarşaflydı. Bunlardan birisi uzun boyluydu, ötekisi kısa. ikisi de ağlıyordu. Çavuşa ulaşınca ikisi de çarşaflarının altından birer kâğıt çıkardı, çavuşa uzattılar. Çavuş *münacatını* kesip başını onlara doğru çevirdi ve kâğıtlarını aldı. Nedir bunlar diye sordu, kadınlar, arzuhaldir dediler, *Hazreti Abbas* 'a verilecek. Çavuş iç cebinden bir tomar kâğıt çıkardı, kadınların arzuhalini de bu tomara kattı ve iç cebine yerleştirdi. *Münacata* kestiği yerden başladı.

Bu kadınların ikisini de biz tanıyoruz. Uzun boylusu Zeynep, öbürü Hudayarbey'in karısı. Aslında, şeriata göre ikisi de Hudayarbey'in karısı. Biri eski kansı, öteki yenisi. *Züvvar* Gırahdan yoluna girdi ve kalabalık yavaş yavaş, küme küme ve teker teker, köye döndü.

Zeynep evine yaşlı gözlerle geldi, kızlarını çağırıp bağrına bastı. Analarım ağlar gören kızlar da duraksamadan ağlamaya konuldu. Fizze yaşlı gözlerini sildi bir ara, donuk donuk anasına baktı ve,

"Ana," dedi. "Tann aşkına, niye ağlıyorsun?"

Yanıtlayamadı Zeynep kızım, başörtüsünün ucuyla gözlerinin yaşım sildi, "şeytana lanet" okudu. Fizze yine sordu, anası yanıtlamak zorunda kaldı,

"Yavrum ağlamamın bir nedeni yok, babam anımsadım, ondan olacak."

Fizze inanmadı, sorusunu yineledi. Bu kez gerçeği açıkladı,

"Yavrum nasıl ağlamayayım ki, beni zorla kocaya vermek istiyorlar. Bu yüzden gördüğün gibi ağabeyin beni kıyasıya dövdü. Gidip Hudayarbey'le evleneceksin dedi. Nasıl ağlamam ki."

Fizze düşündü azıcık, sonra yine sordu,

"Peki git sen de... Ne olur ki? Git! Neden gitmiyor-sun? Kocaya varmak kötü mü ki?"

"Yavrum benim evlenecek çağım değil ki... Koskoca kadın da kocaya varır mı? Kızlar varır. Kocaya gidecek du-rumda mıyım ben?"

"Ama Zehra halam senden daha büyüktü, evlendi."

Zeynep kızına verecek bir yamıt bulamadı. Bu anda eve altı kişi girdi. Dördünü tanıyoruz, Kasımalı, Sebzali, Gafar ve Veligulu, kalan ikisini tanımıyoruz. Tanımadıklarımızdan birisi kırk beş, belki de ellilerinde, kırmızı sakallı, siyah papaklı, Danabaş Köyü'nün belediye başkanı Kerbelayı İsmail, öteki aynı yaşlarda yıprak siyah papaklı, kısa kaftan, beyaz şalvar, kara sakallı, Danabaş Köyü'nün yeni mollası, Molla Mehemed Gulu.

Zeynep gelenleri görür görmez ayağa kalkıp bir köşeye çekildi. Kızlar da analarına sığındılar, gelenlere korkuyla baktılar. Molla yukarı başa geçti, sağmda belediye başkanı, solunda Gafa, Sebzali, Veligulu ve Kasımalı, duvarın dibine sırayla otordular. Molla Mehemed Gulu, Kerbelayı İsmail ve Kerbelayı Sebzali çubuklarını çıkarıp doldurmaya geçtiler. Molla yaktı çubuğunu, Zeynep'e bakarak,

"Bacı," diye başladı. "Niçin gelmişimizi elbet bilirsin."

Zeynep yanıtlamadı. Molla sürdürdü, "Biz buraya sana nasihatta bulunmak üzere geldik."

Zeynep atıldı,

"Tamı sizden razı olsun, nasihat edecekseniz önce şu yanınıza oturana söyleyin beni üzmesin. Bu sabah beni döve döve neredeyse öldürecekti. Kaburgalarımın ağrısından duramıyorum."

Molla,

"Ama bacı", dedi. "Sen işi o raddeye getirmişsin ki oğlun da sana karşı gelmek zorunda kalmış."

"Neden? Ben ne yapmışım?"

"Sen şeriata karşı geldin."

"Şeriata karşı gelene Tanrı lanet etsin."

"Lanet!.. Lanet!.."

"Ben nasıl karşı gelmişim ki?"

"Sen şeriatin işlemlerini engellemişsin! Sen şeriatin menkuehine amel etmiyorsun."

Zeynep sustu, çünkü mollanın ne dediğini anlamadı. Molla sürdürdü, "Meğer sen mefhum değil misin ki imdi Hudayarbey'in zevceyi helalisin. Meğer bu seda senin huşu guşuna tebliğ olunmayıp?"

Zeynep yanıtlamak zorunda kaldı,

"Yani diyorsun ki ben şimdi Hudayarbey'in karısı mıyım? Peki ben onun karısı olmayı kabul ettiğimi kime bildirmişim?"

Kasımalı hemen elini göğsüne vurup,

"Bana", dedi. "Banabildirdin. Sen beni vekil tayin etmedin mi, bu adamların hepsinin önünde? Evet, beni vekil tayin ettin! Yadsıyor musun?"

"Peki, ne söyleyebilirim? Dediğiniz gibi olsun."

Molla söze karıştı,

"Çok güzel. Bu anda benim huzurunda Kasımalı'yi vekil tayin ettiğim ikrar eyledim Öyleyse ne diyorsun? Neden kendi isteğınle gelip kocanın evinde oturmuyorsun? Yani seni zorla mı götürmelerini istiyorsun? Kepaze ederek mi götürsünler? Rüsva ederek?"

Belediye başkam çubuğunun külünü yere boşalttı, ye-

niden doldurdu ve Zeynep'e dönüp yüksek sesle buyururcasma,

"Kan, buraya bak!" dedi. "Gözünü aç, gözümün içine bak. Dün kadı bana yazı gönderdi. Hudayarbey, karım Zeynep evimi bırakıp kendi evinde kalıyor diye şikayet etmiş. Bana itaat etmiyor demiş. Elimde kadının yazısı var... Kendi isteğınle kocanın evine yerleşmezsen, seni it ölüsü gibi sürükleyerek götürürüm. Kesinlikle öyle yapanm, aklını başına devşir."

Zeynep sustu, ama kızlan ağlayarak tepkilerini gösterdiler. Sıra molladaydı, Zeynep'e dönüp nasihat etmeye başladı,

"Yo, hayır bacı, reva değil. Sen haksız yere kendini meşakkate mübtela eylersin, çocuklanmn da eziyetine müsebbip olursun. Yok yok, yapma! Aklını başına topla, itirazsız topla eşyanı, git kocanın evine. Yoksa yapılacak başka bir şey yok. Sen Hudayarbey'in zevcesisin. Senin bu mevzuda fikir beyan eylemeye hakkın yoktur. Eğer şeriate uymak istiyorsan, bu benim dediğime itaat edeceksin. Eğer bana itikadın varsa, inan. itikadın yoksa, inanma. Sen bilirsin. Eğer seni sürükleyerek götürmelerini istiyorsan, benim bir itirazım yoktur."

Konuşmasını bitirince molla çubuğunu tütün kesesinin içine daldırdı, doldurup çıkardı ve Kerbelayı ismail'e bir parça kav uzattı yakürdı, çubuğunun üstüne koydu ve yine öğüde başladı,

"Hayır, bacı, aklını basma toplamalısın. İş olup bitmiş durumdadır. Sen Hudayarbey'in karısının artık. Şeriat hiçbir kanya o hakkı vermez ki kendi evinde oturup kocasının sözünü dinlemesin. Sen şimdi girmezsen kuşkusuz

ben de kaymakama, falancanın karısı şeriata tecavüz ederek kanlık etmiyor yazanm. O zaman ne olacağını sen gör... O zaman kaymakam *pristavı* (36) gönderir, eli kolu bağlı seni kente götürürler, kaymakamın huzuruna. Neden öyle bir duruma düşesin ki seni rezilane kente götürsünler, dost görüp üzülün, düşman görüp sevinin..."

Belediye başkanı söz aldı,

"Ne diyorsun şimdi? Bizi bekletme. Gidiyorsan kendi isteğinle git, gitmiyorsan ben ne yaparsam yapayım. Aç gözünü, gözümün içine bak! Son pişmanlık fayda etmez!"

Zeynep bir şey söylemedi. Duruşunu hiç değiştirmemişti. Yoksa "Sükut ikrardan gelir" dediklerine mi inandırlar gelenler, birer birer yerlerinden kalktılar, gitmek üzere. Önce Kerbelayı İsmail kalktı ve kamçısını Zeynep'e doğru salladı, gözdağı veriyordu,

"Banabak, kan! Biz gidiyoruz şimdi, sana akşama dek süre. Akşam Kasımalı'yi göndereceğim yamını almak için. Ant içiyorum bizi o yaratana, eğer nazlanırsan ben seni bu köyde yaşatmam. En azından kaymakama falanca kadın kocasından küsüp, kötü yola düşmüş diye yazanm, ant olsun Tann'ya ki yazanm."

Hepsi dışarı çıktı, Veligulu'dan başka. Veligulu şahadet parmağım anasının üstüne kaldırarak

"Bak, ey ana" dedi. "Sana diyorum, eğer Kasımalı'ye hayır yanıtını verirsen, ben bugün buradan aynılır kaymababamın evine yerleşirim. Bir ay soma da seni hesaba katmadan düğünümü gerçekleştiririm. Bu kadar, hoşçakal".

(36)- Yerli zabıta müdürü.

Veligulu da çıktı.

Kötü sıkıştınlmıştı, her şey bir yana, oğlunun ayrılmasını açıklamayı, onu sarstı. Zavallı kadın, erkeksiz ev geçinir mi, hele böylesi bir yerde. Kısacası, bu musibet büyük bir musibet.

Zeynep köşede ayakta durmaktan iyice yoruldu. Ayakları sızlayıp ağnyordu. Adamlar odadan çıkar çıkmaz oturdu, çocuklarını kucağına aldı. Onlar da artık ağlamaktan yorulmuşta. Ana kucağında uykuya daldılar. Zeynep az daha ağladı, başını duvara dayadı, düşünceye daldı.

Zeynep'in bu durumunu, derdini, düşüncesini, üzüntüsünü, kederini ve iç sıkıntısını açıp size anlatmak belki sizi de üzer, ama umarsız, yazar olarak görevimdir, sürdürmeliyim.

Mengene gibi birbirine yaklaşan iki duvar arasında kalmıştı Zeynep... Duvarlar birbirine yaklaştıkça arada sıkıştıkça sıkışıyor, kaçacak hiçbir yolu yok. Duvarlardan biri Hudayarbey'e varmak, öteki varmamak.

Hudayarbey'e varmak sıkıyordu onu, çünkü iğreniyordu ondan, kurbağadan iğrendiği kadar iğreniyor... Kurbağayı koynuna alıp yatamayacağı gibi, belki daha da fazla tiksiniyordu. Hudayarbey'in iri burnu ve çirkin yüzünü görüp eş olarak kabul etmek zoruna gidiyordu Zeynep'in.

Hudayarbey'e varmamak onu sikan öteki duvardı, onu büyük bir korku içine çeken... İnsanüstü bir güç gerekirdi bu gürültünün, bu eziyetin, bu kepezeliğın, bu gözdağımn önüne çıkmak için. Kadının, kaymakamın, mollanın, belediye başkanının, tanıkların, avam halkın, Veligulu'nun karşısında durup direnebilecek güç değil Zeynep'te, tüm sülalesinde de bulunamazdı. Gerçekten de umarsızdı zavallı Zeynep. Bir yandan Veligulu aynılıp gidecek... Öte yanda

kente götürölüp kaymakamın baskısı altında sorguya çekilme rezaleti. Ya da belediye başkanı Zeynep'i kente göndermez. Kadı ona fetva göndermiş olduğuna göre, her istediğini yapabilir, alır sırtına Kasımalı Zeynep'i, götürür Hudayarbey'in evine atar. Yapar mı yapar. Neden mi? Çünkü görevidir, ayrıca belediye başkanının Hudayarbey'in anasını muta aktinde tuttuğunu biliyoruz. Yani onun üvey babasıdır Belki de bu yüzden başkan bu işe takmıştır. Ve nasıl olursa olsun istediği sonuca ulaşacak. Zeynep de hani akılsız bir kadın değil, olacakları doğru algılıyordu.

Tam iki saat Zeynep düşüncelerine dalmışken, kapı açıldı ve Kasımalı içeri girdi.

"Ne diyorsun bacı? Neye karar verdin? Başkana ne desem? Kabul mu, ret mi?"

Önünde zehir şişesi olan bir insan durumunda duyumsuyordu kendisini, ne yapacağını bilmiyordu. İçsin mi? İçmesin mi? İçse zehir öldürecek, içmese üzüntü dert, kepa-zelik... "O zaman içmek yeğdir" dedi, şişeyi başına dikti.

Zeynep'in kabul yamtı zehir içmekle aynıydı. Kasımalı sorusunu bir kez daha yineledi. Zeynep tüm gücünü toplayıp yüzünü ekşitip yanıtladı,

"Kabulüm!"

IX

Olaylardan bu yana üç yıl geçti, dördüncü yıla girdik. Bir kış günüydü. Küçük "çille" nin (37) çıkmasına on gün

(37) Azerbaycan halk takviminde kış mevsiminin ilk 60 gününe "Çille" denir. İlk 40 güne büyük çille, ardından gelen 20 güne de küçük çille.

kalmıştı. Öğlenmiş, hava güzel, her ne kadar hafif bir poyraz esintisi varsa da güneş ısıtıcı... Öyle olunca köylüler duvarların dibine dizilip söyleşiye girişirler. Mehmed Hasan amcanın tavlmasının arka duvarının dibinde üç dört kişi oturmuş çene çalıyordu. Sokaktan garip bir köylü, önünde beş on yüklü eşek geçerken, eşekler yavaşladı, oturanlar yolu daraltmıştı. Aralarından yaşlı birisi birden ayağa kalktı, eşeklerin arasına girdi, boz bir eşeğin başını tuttu. Bu yüzüne, o yüzüne baktı. Eşeeklerin sahibi alıcı bulmuş düşünceyiyle eşeeklerim durdurup ilgi uyandıran boz eşeğin yanma geldi. Yaşlı köylü, boş eşeğin bir önüne geçti, bir ardına, basma baktı, ayaklarına, kuyruğuna baktı, sonra da ağzım aralayıp dişlerine baktı. Eşeekçi hiç vakit yitirmeden eşeği övmeye başladı,

"Ant olsun Tann'ya böyle bir eşeek bulamazsın. Çok güçlü bir eşeektir. Ne kadar yük taşıdığım görüyor musun? Sırtında tam yedi pud yük var. Alıcıysan sana ucuz veririm."

Yaşlı köylü yine eşeğin ağzım araladı, dikkatle ağzına baktıktan soma, başını kaldırıp eşeekçiye baktı,

"Yeğenim, söyle bakalım sen bu eşeği kimden aldın?"

"Amca nene gerek kimden aldığım, müşteriysen satayım sana, değilsen beni meşgul etme, bırak gideyim."

Yaşlı köylünün arkadaşları da durumu sezip yanma toplandılar. Yaşlı köylü arkadaşlarından birine,

"Meşhedi Oruç" diye seslendi. "Ge sen de bak bu eşeğe. Bu eşeek bana tamdık geldi, kuşkulandım."

Eşeekçinin de mi içine kurt düştü ne? Hemen eşeği sopalayıp ortalıktan uzaklaştırmaya çalıştı. Ama yaşlı köylü bırakmadı. Meşhedi Oruç da yaşlı köylü gibi eşeği dikkatle inceledikten soma ona,

"Mehemmed Hasan amca, kuşkulandığının ayırımımdayım" dedi. "Sen bu eşeği kendininkine benzettin."

Yine eşekçi, o eşeğe bir iki sopa indirerek sıyırıp götürmek istedi. Mehemmed Hasan amca ve Meşedi Oruç bırakmadılar. Öteki köylüler de eşeği sarıp ellemeye başladılar. Mehemmed Hasan amca eşekçiye,

"Yeğenim", dedi. "On iki imam hakkı için doğru söyle, kimden aldım bu eşeği?"

"Amca, Tann'ya ant olsun, ben bu eşeği bundan beş yıl önce Karabağlıdan aldım, on bir manata."

Az sürede eşeğin basma elli kadar adam toplandı. Mehemmed Hasan amcanın yiten eşeğim her tanıyan, bu eşeğin ta kendisi olduğunu onaylıyordu. Mehemmed Hasan amca da yapıştı eşekçinin yakasından, onu kalabalığın içinden çıkardı, çeke çeke başkanın yanına götürmek istiyordu. Belediye başkam bildiğimiz Kerbelayı İsmail di. Tam bu sırada Hudayarbey ortaya çıktı, başmda görkemli bir papak, üstünde çuha kaftan, ayaklarında beyaz pantolon, elinde kızılıcık dalından bir sopa, sokağm dönemecim döndü, kalabalığı görünce içine daldı. Mehemmed Hasan amca olanları aktardı ve yakındı. Hudayarbey toplananları yara yara eşeğin yanına geldi ve dikkatle inceledi, tamdı eşeği ve,

"Evet, bu Mehemmed Hasan amcanın eşeğidir!" dedikten sonra eşekçiye döndü, "Ulan", dedi. "Söyle bakayım sen bu eşeği nereden aldım?"

Eşekçi Mehemmed Hasan amcaya verdiği yanıtı yinelenedi. Buna karşın gözünü sevdiğim Hudayarbey kaldırdı havaya sopasını, indirdi, bir kez, iki kez, üç kez... Zavalı adam ayaklarına kapandı, yalvarmaya başladı, alsın eşeği, artık onu dövmesin.

Böylece bulundu eşek.

Hudayarbey, Kasımalı'yi eşekçinin yanma koştı onu köyün dışına çıkarsm, kendisine de bir daha buralara uğramamasını tembihledi.

Mehemmed Hasan amca Hudayarbey'e dualar ede ede eşeği tavlasına götürdü. Kesin ayrımındasınız bu şenliğe nasıl olur da ne Ahmet katılır, ne de anası kapıdan başını uzatıp olup bitenden haber almaz. Evet çünkü Ahmet öldü... Anası da öldü...

Ahmet geçen yıl bir boğaz çoruna yakalandı, ansızın öldü. Anası iki ay dayanabildi ancak onun özlemine, ardından o da hastalandı, öldü. Ama Mehemmed Hasan amcaya göre ikisini de eşeğin derdi öldürdü...

Neyse, eşek bulundu.

Eşeği Mehemmed Hasan amcaya teslim ettikten sonra kalabalık arasından çıkan, dar sokağı geçen Hudayarbey, büyük kapılı bir evin büyük avlusuna girdi. Avlunun sol tarafında Veligulu üstünde eski yırtık bir kaftan, başında eski boz papak, kürekle hayvan tersi seriyordu. Yanından düz geçti. Sağda sekinin yanında durdu, çağırdı, "Ay kız, Ziba, o ibriği getir buraya."

Odanın kapısı açıldı, yedi sekiz yaşında güzel bir kız çocuğu elinde ibrik dışarı çıktı, Hudayarbey'in yanma koyup titreyerek döndü gitti. Hudayarbey abdest almaya başladı.

Kızı tanıyoruz, Zeynep'in kızı Ziba. Üstünden başından yetim oluşu belli... Giysilerinin eski ve yıprak oluşu bir yana, başkasının üstünden çıkmışa benziyordu. Soluk kırmızı basma etek ayaklarının üstüne dek sarkıyordu. Ama gömleği kendisinin olabilirdi, onun da üstündeki yeleği çok

eski, geniş ve uzundu. Başörtüsü de yıprak ve yırtıktı. Ayaklarında ayaklarına büyük eski erkek ayakkabıları...

Hudayarbey aldı abtestini girdi içeri. Küçük bir odaydı burası, yukarı başa kürsü kurulmuştu. Üstünde güzel geniş bir yorgan, yorganın üstünde süslü bir cicim. Odayı aydınlatan iki küçük pencereydi. Pencereilerin yeni takıldığı belli. Öteki üç duvarın her birinde ikişer gömülü raf... Rafterlarda sandıklar, balar ve çini kap, bohça... Bir rafa bir nargile oturtulmuş. Sol duvara iki üç bakn sini dayanmış. Tabanda birkaç parça kilim ve kaba köy halısı... Kürsünün üstünde bir siniye yerleştirilmiş olan semaver... Çay yeni demlenmiş. Anlaşıldığına göre, burası köyün en özenli evi.

Hudayarbey odaya girdiğinde kürsünün başucunda genç bir kadın oturuyordu. Yaşı on dört on beş dolaylarında, fazla değil. Kadmm güzelliği ya da çirkinliği üzerine konuşamayız. Neden dersiniz yüzüne öyle çok boya sürmüş, gözlerine o kadar çok sürme sürmüş ki, gerçek çizgileri gizlenmiş. Köy usulü bir bezek türü bu. Hudayarbey de kürsünün başucuna yerleşti. Genç kadın kürsünün üstünde iki bardağı yıkayıp kuruladı. Kapının sağında Ziba duruyordu, kucağında yorgana belenmiş bir kız körpesi. Bebek ağlıyor. Ziba onu susturmak için sallayıp duruyor, bir yandan da ninni gibi bir şeyler mırıldanıyor...

Genç kadmm bir bardak çay doldurup Hudayarbey'in önüne sürdü, birini de kendi önüne. Soma Ziba'yı çağmp bebeği aldı, saldı memesine. Bebek avundu. Ziba çekildi bir kenara sindi. Sırtım duvara dayadı, elleri yanma. Hudayarbey elinde çay bardağı, sırtı kaim yastıklara dayalı, Ziba'ya,

"Kız anan yine ağlıyor mu?" diye sordu.

"Anam hep ağlar, ağlamaktan gözleri kapanmak üzere."

Hudayarbey yüksek sesle kahkaha attıktan sonra,
"Neden ağlıyor?" diye sordu. "Kocasını Kerbelayı Haydar' ı mı özleyiyor?"

Kız yanıtladı,

"Hayır, ağabeyim yüzünden ağlıyor, bir de senin yüzünden ağlıyor."

"Ha, ha, ha... Beni çok sevdiğinden mi ağlıyor?"

"Hayır sevdiğinden ağlamıyor. Beni boşasm diyor, ağlıyor."

Kız sözünü söyleyince Hudayarbey yılan sokmuş gibi haykırarak yerinden fırladı, Ziba'nın üstüne yürüdü. Ziba da ister istemez avluya kaçmak zorunda kaldı, ama ayağı kapının eşiğine takıldı, yüzükoyun yere düştü. Hudayarbey tuttu yerden kaldırdı kızını ve basma, gözüne birkaç yumruk patlattı, kızın burnu kanayınca bıraktı. Avludan Veligulu'yu çağırdı, bacısını yerden alıp evlerine götürsün diye. Kendisi de uçuk benizle soluk soluğa gelip yerine oturdu. Genç kadını tepkisiz olayı izledi.

Veligulu tuttu Ziba'nın elinden, evine yöneldi.

Aslında Hudayarbey kendini kaybetmişti, Ziba'nın "Anam beni boşasm diyor" demesiyle.

Gelin bu konuyu biraz açalım.

* * *

Zeynep, Hudayarbey'in evinde altı buçuk ay kaldı, bu sürede anasından emdiği süt burnundan geldi. Hudayarbey onun ciğerini söktü. Belirli bir çıkana vardı çünkü. Zey-

nep'in ve çocuklarının varma yoğuna, parasına puluna sahip olmak, kendisini her şeyden yoksun çöpe atmak istiyordu. Bunu Zeynep de biliyordu, ne zamandır. Direniyordu, Hudayarbey'in isteklerini boşa çıkarıyordu, tüm yarattığı sıkıntılara karşın.

Sonunda o kerteğe varıldı ki Hudayarbey soyundurdu Zeynep'i, karanlık bir tavlaya kapattı, aç susuz, belki yumuşar diye... Bu koşullarda taş bile yumuşar. Zeynep de yumuşadı, yani boyun eğdi. Hudayarbey'in tüm istekleri yerine geldi. Zeynep'in tek koşulu boşanmasıydı. Kabul etti Hudayarbey, Kuran'a el bastı, ant içti boşayacak diye.

Zeynep'in vaktiyle toprağa gömdüğü, güvendiği arkadaşlarına emanet ettiği paraları, ayrıca mücevheratı, altın gümüş takılan, giysiler, halılar, bakırlar, kap kaçak ve benzeri şeyler Hudayarbey'e verildi. Kısacası Zeynep kocası Kerbelayı Haydar'm evini taşıyıp Hudayarbey'in evine döktü.

Veligulu'nun bu konuda hiç itirazı yoktu. Ne olursa olsun onun sevgilisi sağ olsun. Olanları önlememesi bir yana, bu işlerde Hudayarbey'e yardımcıydı.

Hudayarbey bunları tüm varsılığına sahip olunca, Zeynep isteğine kavuştu yani kendi evine taşındı, evinde iki hasırdan başka hiçbir şey yoktu, oysa Zeynep'e göre cehennemden kaçıp cennete kavuşmuş.

Zeynep kendi evine taşınınca artık boşanmış olduğunu sandı, herkes öyle sandı. Oysa Hudayarbey Zeynep'i boşamamıştı ve kesinlikle boşamazdı. Neden mi? Nedenini az soma anlatacağım.

Bahar geldi, Hudayarbey toprağı baştan başa sürdürdü. Soma da ektirdi, biçirdi, harman yaptı, dövdürdü ve babasının malı gibi getirip evine ambar etti.

Zeynep aç biilaç. Sahipsiz. Fize hastalandı, öldü. Belki de açlıktan ölmüştür. Hudayarbey biraz acımış olacak, Ziba'yı evine hizmetçi tuttu, Veligulu'yu da uşak. Bunlara ödediği ücretle Zepnep açlıktan ölmeyecekti.

Hudayarbey iki nedenden ötürü Zeynep'i boşamadı ve boşamaz. Kurnazdı... Bir bu ki Zeynep daha yıpranıp çürüğe çıkmamıştı, azıcık sevseydi Hudayarbey'i, kesin evden çıkarmazdı onu, ama Zeynep'in yüzü hiç gülmedi, gözü hiç kurumadı, ama belki bir gün ram olur. İkinci nedense, Zeynep'i nüfuzlu birisi alırsa Zeynep'in elinden aldıklarını talep ederdi. Bu nedenlerden dolayı boşanma sözü ortaya gelince Hudayarbey'in kafasının taşı atardı, deliye dönerdi. Kim ona boşanmadan söz etse, eşek sudan gelinceye dek dayak verdi.

Ziba'yı neden dövdüğü, neden kan içinde bıraktığı anlaşılmış oldu şimdi.

Zeynep Hudayarbey'in evinden ayrıldıktan iki ay sonra Hudayarbey'in karısı öldü ve evlenmesi vacip oldu. Ne zamandır Kasımalı'nin bacısına göz koymuşta. Tatlı bir alışveriş yapıldı. Kasımalı Hudayarbey'in kızını aldı ve bacısını da kayınbabasma verdi.

Veligulu biraz ağladı sızladı, biraz üzüldü, ama Hudayarbey'in korkusundan durumunu hiç açığa vurmadı. Bir süreden soma da her şey unutuldu. Çünkü Veligulu'nun da kafasına dank etti ki her şeyden önce ekmek parası kazanmak gerekir, soma da uşaklıktan kurtulmak. Evlenmenin de bir gün sırası gelir.

Ve şimdi kürsünün baş köşesine kurulup oturan ağır boyalı genç kadın, Kasımalı'nin bacısı, Hudayarbey'in yeni eşidir. Üç ay önce bir kız çocuğu doğurdu, adını Hoşkadem koydular, şu Ziba'nın kucağında zırlayan bebe...

Veligulu ve Ziba ağlayarak evlerine geldiler. Zeynep bizim bildiğimiz eski evinde. Ev şimdi bomboş. Yıprak bir kilimin üstünde oturup dizlerini kucaklayarak gözlerim tavana dikmiş, tavandaki kirişleri sayıyormuş gibi... Giysileri haline uygun, partal mı partal. Yüzü de bizim gördüğümüz yüz değil, geçen süre içinde çok yaşlanmış.

Ziba ağlayarak girdi odaya, Veligulu da onu izledi. Zeynep ürküntüyle hemen kızma koştı, olup biteni sordu, Veligulu aktardı. Ziba ağlayarak anasmm kucağına girdi. Odanın karanlık oluşundan Ziba'nın burnunun kanadığı görülmedi. Ancak Veligulu neden soma Ziba'nın burun kanaması anasmm üst başını bulayacağım aynmsadı,

"Ana Ziba'nın burnu kanadı, üstüne sürülmesin, dikkat et."

Zeynep kucağındaki kızının üstünün ıslak oluşunu gözyaşlarmdan sanmıştı. Veligulu yeniden uyardı anasını,

"Ana, baksana Ziba seni kana buladı."

Zeynep yanıtlamadı. Veligulu dışarı çıktı. Akşamın eli kulağmdaydı. Gidip hayvanları suvarmalı. Oyalansa Hundayarbey canına okur...

Ziba anasmm kucağında az daha ağladı, uyudu.

POSTA KUTUSU

Kasım ayının 12'si. Hava çok soğuk. Ama daha kardan hiçbir belirti yok. Hekim son bir kez daha Han'ın karısını muayene edip artık hastanın durumunun iyi olduğunu bildirdi, bir hafta soma yolculuğa çıkabilecek. Han İrevan'a gitmekte çok ıvecendi. Orada onu bekleyen önemli bir sürü işi vardı. Kar yağar, havalar daha da soğursa, hastanın dışarı çıkması zor ya da olanaksız olabilirdi.

Han aldı kalemini, İrevan'daki dostu Cafer ağaya kısa bir mektup yazdı, şöyle:

"Azizim, hafta sonu çoluk çocukla birlikte İrevan 'a geleceğimi umarım. Odalara halı döşenmesini ve sobaların yakılmasını sağlamanı rica ederim. Odalar daha önceden ısınıp hasta için bir sorun yaratmasın isterim. Bu mektubunyanıtını telgrafla bildirirsen hoşnut olurum. Senin tembihlediğin işleri, hepsini birer birer gerçekleştirdim. Sağlıcakla kal.

*Dostun, Veli Han
12 Kasım."*

Han mektubu katladı, zarfa koydu. Üstüne adres yazdı, pulladı, postaya verilmesi için uşağı çağırmak istedi, neden soma onu başka bir göreve gönderdiğini anımsadı. Bu anda kapı çalındı. Han kapıya çıktı... Bir köylüsüydü kapıdaki: "İtkapan" köyünden Noruzali. Yabancıysa değil Hanın. Ona sık sık uğrayan ve her geldiğinde de un, erişte, bal, yağ gibi yiyecekler getiren birisi. Bu kez de boş gelmemiş. Hanı görür görmez elinin değneğini kapının pervazına dayadı, öbür kanadı açmaya çalıştı, açınca yüklü bir eşiği dehleye dehleye, avluya sürdü. Yükün arasından üç dört piliç ve tavuk çıkarıp yere koydu, yükü açıp dolu çuvaları yere düşürdü, soma hana bakıp yerlere kadar eğilip selamladı onu. Han selamını alıp,

"Yahu Noruzali", dedi. "Neden zahmet ettin?"

Noruzali çuvaların ipini açarken yanıtladı,

"Ne demek Han, ben ölünceye dek hizmetindeyim."

Bu arada üstünün tozunu silkti...

Han yazdığı mektubu Noruzali'yle postaya gönderebileceğini düşündü.

Çünkü öğleni bir saat geçmekteydi, posta kapanabilirdi. Han konuğuna, "Noruzali", dedi. "Postaneyi bilir misin?"

Noruzali onu yanıtladı,

"Senin de sorduğuna bak Han. Köylü adamım ben, nereden bileceğim postaneyi?"

"Tuhaf... Hükümet Konağını biliyorsun ya..."

"Evet Han, Tanrı uzun ömürler versin, bilirim. Neden bitmeyeyim? Geçen hafta kaymakama şikâyete gelmiştim. Han, başın için bize muhtar çok çektirir. Neden dersen, bizim bu muhtar bizlerden değil, bize göz açtırmıyor. Geçen hafta iki buzağım yitmişti, gittim..."

"Hele dur, bunları sonra konuşuruz. Dinle bak, ne diyorum. Kaymakamın Hükümet Konağı'nın karşısında büyükçe bir yapı var, kapısının ağzında, duvara bir kuta çakmışlar, bu kuta posta kutusudur, küçük ve uzun kapağı var. Hemen şimdi al götür bu mektubu, o kutunun kapağını kaldır, içine at, kapağı kapa ve dön gel."

Noruzali ellerini açıp durdu, korkarak aldı mektubu, altına üstüne baktı, bir de Han'a baktı, soma duvara yaklaştı, yere eğilip mektubu duvarın dibine bırakmak istedi.

Han yüksek sesle,

"Oraya koyma" dedi. "Kirlenir. Hemen götür, at kutuya, oyalanma."

"Han, Tanrı razı olsun, dur eşeğin başına torbasını geçireyim, acıkmıştır, yoldan geldi, yorgundur."

"Hayır, hayır, bir şey olmaz. Mektubun zamanı az, git, dönünce torbanı geçirirsin başına."

"Öyleyse dm ayağını köstekleyeyim, yoksa ağaçları kemirir."

"Hayır, bir şey olmaz, oyalanma vakit azalıyor, koş git mektubu at gel."

Noruzali mektubu dikkatle iç cebine yerleştirdi, yine,

"Han, Tanrı razı olsun, horozlar burada açıkta kaldı, izin ver ayaklarını çözeyim, biraz da yem vereyim, yemi de getirdim."

Noruzali elini cebine soktu, yem çıkaracak, Han bağırdı,

"Hayır, hayır, kalsın yem!.. Koş, yetiştir mektubu!.."

Noruzali değneğini alıp çocuk gibi koşmaya başladı. Ansızın bir şey anımsamış olacak, döndü ve Han'a,

"Han, Tanrı razı olsun, mendilin içinde yumurta var, aman dikkat et eşek ağnan, hepsi kırılır..."

Han daha yüksek sesle bağırdı,
"Ama uzattın ha, koş git mektubu at kutuya, geç ka-
lıyorsun!"

Noruzali uzaklaşıyordu, Han arkasından bağırdı.

"Salon mektubu başkasına vermeyesin! Kimseye gös-
terme! Hemen kutuya at, dön gel!"

Noruzali de yüksek sesle yanıtladı,

"Ne demek? Çocuk muyum başkasına vereyim mek-
tubu. Beni çokham belleme... Kaymakam bile elimden ala-
maz bu mektubu."

"Noruzali bunları söyler söylemez gözden kayboldu.
Han odaya girip karısına sevecenlikle,

"Artık hazırlan, gözümün nuru," dedi. "Iveran'amek-
tup gönderdim. Odaları donatsınlar. Şimdi artık gidebili-
riz. Maşallah iyisin. Hekim hava değişiminin sana çok ya-
rayacağını söylüyor."

Han karısıyla bu konuda bir süre daha konuştuktan
soma uşak gelip Han'a,

"Han, kimin bu eşek?" diye sordu. "Bunları kim ge-
tirdi?"

Han yanıtladı:

"Yerleştire onları, îtkapanlı Noruzali getirdi."

Uşak piliç ve yumurtaları mutfağa götürdü, eşiği sür-
dü tavlaya bağladı. Un çuvallarından birisinin ağzını açıp
içindeki undan bir çimdik alıp, Hanın yanına geldi, ona
gösterdi,

"Han, çok iyi beyaz un."

Han una baktıktan sonra uşağa yemeği getirmesini
söyledi.

Yemek iki saat sürdü. Ancak o zaman Noruzali'nin postaneye gittiğini anımsadı Han. Uşağı çağırıp ona sordu, o da köylünün daha postaneden dönmediğini söyledi. Bu kadar gecikmesine şaşırdı, sonra belki çarşıya alışverişe gitmiştir dedi ya da yemek yemeye... Bir saat daha geçti. Noruzali gelmedi. Han uşağı çağırdı, onu aramaya gönderdi. Yarım saat olmadan uşak döndü ve köylüyü hiçbir tarafta bulamadığını bildirdi. Han balkona çıktı, bir sigara yaktı, volta atmaya başladı. Kuşkusuz Noruzali'nin başına bir şey gelmiştir diye düşündü. Tam bu sırada zabıta kapıya dayandı ve Han i görünce,

"Han" dedi. "Polis müdürü merkeze gelip köylünüze kefil olmanızı buyurdu, yoksa içeri atacağımı söyledi."

"Evladım" dedi. "O köylü zavallının biridir, ne yaptı ki müdür onu hapse atmak istiyor?"

Zabıta,

"Benim bir şeyden haberim yok" dedi. "Merkeze giderseniz iyi olur, yoksa yazık olur köylüye."

Han konuyu karısına açmadı, huzuru kaçmasın diye. Giyinip merkeze gitti. Önce pencereden totuklulann hücrelerine baktı, Noruzali'yi gördü .Birkaç tatukiuyla bir köşeye oturup sinmişti, çocuk gibi ağlıyor ve gözünün yaşını yeniyle siliyordu.

Han Noruzali'nin olayını polis müdüründen öğrendikten sonra ona kefil oldu, aldı yanına eve getirdi... Noruzali avluya girer girmez döktü göz yaşlarını ve saman torbasını eşeğinin başına geçirip duvar dibine sindi. Han odasına girip bir sigara yaktıktan sonra balkona çıktı, Noruzali'yi yanına çağırdı ve ona,

"Hadi" dedi. "Şimdi anlat bakalım ne oldu, Noruzali. Senin serüvenini dinleyelim, belki de yazılacak gibi. Ay-

nnatlı anlat, yani hepsini, tüm olup biteni. Buradan başla, aldın mektubu postaneye doğru, yola çıktın.

Noruzali ayağa kalktı, biraz Han'a yaklaştı, giysisinin eteğiyle gözyaşlarını sildi ve anlattı.

"Tanrı senden razı olsun Han, çocuklarının başı için beni bağışla, benim hiçbir günahım yoktur. Köylü adamım ben, ne bilirim posta nedir... Kurban olayım Han, ziyanı yok, daha ölmedim, yaşam boyu kulun kölen olurum, ödeşiriz... Bir halттır yedim, oldu bir kez, şimdi ne yapabilirim? Bunların hepsi Tanrı'dan... Böyle olması gerekirmiş, ölünceye dek hizmetindeyim."

Bunları söyleyip bitirince, biraz daha yaklaştı Han'a, ayaklarına kapanmak istedi.

"Noruzali, hiç sıkma canım. Ben sana bir şey söylemedim, bana bir kötülüğün olmadı ki benden bağışlamamı istiyorsun."

"Han, kurbanın olurum, bundan fazla kötülük olur mu? Mektubu elimden kaçırdım, o gavuroğlu gavur koydu cebine, düştü yola gitti."

"Kim mektubu cebine koyup çekip gitmiş?"

"OUrus (38) gavuru!"

"Nereye götürüyordu mektubu?"

"Aldı mektubu gitti, girdi orada bir yere, o büyük binaya, kapısına kuta çakılan binaya. Gitti girdi oraya."

Han biraz duraksadı, soma,

"Peki sen mektubu kutuya atmamış mıydın?"

"Atmaz olur muyum? Mektubu kutuya atar atmaz, gavur geldi, kutuyu nasıl ettiyse açtı, mektubu alıp götürdü."

(38) Azerbaycan'da halk arasında Rus'a Urus denir.

"Kutuda senin attığın mektuptan başka mektuplar yok muydu?"

"Olmaz olur mu? Çok mektup vardı, hepsini toplayıp götürdü."

Han kahkahayla güldü.

"Olmadı Noruzali, her şeyi anlatmalısın, başmdan sonuna kadar. Mektubu nasıl götürdüğünü, kutuya nasıl attığını ve Urusia neden dalaşa girdiğini anlatmalısın."

Noruzali başladı,

"Han kurbanın olayım, ben mektubu aldım, götürdüm Kaymakamlığın Hükümet Konağımın yanına. Senin bana anlattığın binayı buldum. Gittim kutunun kapağını kaldırdım. Mektubu kutuya atacaktım, bir mektuba baktım, bir kutuya, bana kızacağından korktum, doğruyu söylemek gerekirse, mektubu kutuya atıp atmamakta duraksadım. Çünkü sana sormayı unutmuştum. Mektubu kutuya attıktan sonra kutunun yanına beklemeli miydim, yoksa bırakıp gelmeli miydim? Düşündüm, kutuya atarsam mektubu, ne zamana dek orada beklemeliyim? Çünkü kurbanın olayım biliyorsun, gördün eşeği aç bıraktım gittim, piliçlerin ayakları bağlı bıraktım gittim... Un getirmiştim, öyle duruyor. Han gözünü seveyim, uşak gelsin de onu içeri taşıyalım, yağış yağar, ıslanır..."

"Hayır Noruzali, sen kanşma. Sen anlat, hadi anlat, soma ne oldu?"

"Mektubu atmadım kutuya. Kutunun kapağını kapadım. Çekildim bir kenarda durdum. Önce dönmek istedim, gelip sana sormak istedim. Doğrusu öfkenden korktum, içinden amma da aptalrım Noruzali, eşekmiş demenden çekindim. Neyse çömeldim duvann dibine, biraz yorgunluğumu alayım..."

Bir de ne göreyim, bir Ermeni çocuğu, bak bu boylarda, şöyle on iki, on üç yaşlarında. Geldi tam kutunun yanına, kapağı kaldırdı, senin bana verdiğin gibi bir mektubu attı kutuya, kapağı kapadı, bıraktı gitti işine. Ne kadar çocuğu çağırıp sormak istedimse, mektubu bırakıp nereye gidiyor diye. Dilimi mi anlamadı ne? Beni yanıtlamadan çekti gitti. Velet yüzüme bile bakmadı. Daha Ermeni çocuğu tam uzaklaşmamıştı ki bir Urus kadın hızla geldi, o da kutuya bir zarf attı, o da bırakıp gitti. Yüreklendim ben de, içimden anlaşılan bu kutuya atılan zarflar bu kutunun içinde kalmalı dedim. İyice yüreklendim, bismillah deyip gittim kutunun kapağını kaldırdım, attım mektubu içine, döndüm eve geleceğim. Kutudan şu kadar uzaklaşmıştım ki o Urus geldi kutunun yanına. Önce o da kutuya mektup atacak sandım, ama değil, mektup falan atmadı kutuya, tam tersine, herifin niyeti bozuk. Kutunun yanından sağ elini kutunun içine soktu... Mektupları çalmak istediğini hemen anladım... Han, uzatmayayım baş ağrıtıyorum, beni bağışla... Çağır uşağı beni uğurlasın, gecikiyorum, gidip köye yetişemeyeceğirn."

"Dm hele, seni göndermiyorum ki... Anlat! Anlat bakalım, sonra nasıl oldu."

"Kurbanın olayım, Han. Benim çoluk çocuğum sana kurban olsun, sensiz bir günüm olmasın Han! Evet adam hiç utanmadan kutudaki zarfları çıkarıp desteliyor ve koltuğuna vuruyor. Kutunun kapağını örtüp düşecekti yola, hemen yapıştım kolundan Urus'un, gitmesine yol vermedim. "Ulan", dedim. "Zarfları nereye götürüyorsun? Halk mektupları sana ulaşması için bu kutuya atmış değil ki. Edebinle bırak yerine zarfları, yoksa kaşmam, dedim. 'Noruzali ölmüş mü ki sen onun ağasının mektubunu çalasm. Bu işler

doğru değil. Başkasının malına göz koymak olmaz. Sizin şeriatta hırsızlığın günah olduğu yazılı değil mi? Han kurbanın olayım bırak gideyim, geç kalıyorum, hava kararıyor."

"Dur, acele etme, gidersin, soma nasıl oldu?"

"Nerede kalmıştım? Aman bırakmayın, eşek asmaları koparacak."

Noruzali eşeğin yanma koşmak isterken han önünü kesti.

"Ha, nerede kalmıştım? Evet ne kadar yalvardım, yakardım, benim Hanım keser beni, dedim. Hiç olmazsa benim Hanımın mektubunu ver. Olmaz dedi. Veremem dedi. Gördüm herif kaçmaya yeltenecek, tepem attı, iki elimle yapıştım omuzlarından, gavuru çevirdim yüzüstü yatırdım yere, ağzı burnu kanadı. Soma Kaymakam Hükümet Konağı'ndan bir sürü insan gelip üzerime çullandılar, döve döve dama atıldılar. Senin ayaklarına kurban olayım. Sen olmasaydın şimdi beni çoktan Sibirya'ya sürmüşlerdi. Orada damda benden başka birkaç tutaklu vardı, anlattılar, o Urus devlet adamıymış ve... Ben nereden bileyim? Han, kurbanın olayım, sen söyle günah kimde?"

Han çok güldü, kahkahayla güldü.

Hava kararmıştı. Noruzali aç karmyla, boş un çuvalarım aç eşeğin sırtına serip önüne kattı, kızılıklık sopasıyla döve döve köyüne döndü.

Üç gün soma Han'a İrevan'dan telgraf geldi,

"*Mektubun geldi, odalar hazırdır*" diye. Han eşyalarını toplayıp İrevan'a gitti.

Bir buçuk ay soma Noruzali'ye dava açıldı ve *devlet memuruna saygısızlık* yasasına göre üç ay hüküm giydirildi. Ama Noruzali suçunu kabul etmedi. Haber İrevan'da Veli Han'a ancak üç ay soma ulaştı, onu düşündürdü.

DEPREM

Tam on yedi yıldır deprem olalı. O zamanın anıları çoğunlukla unutulmuş olsa da, yine deprem sözcüğü geçince yetim bir bebeğin dokunaklı durumu ayrıntılarıyla gözümün önünde canlanır. O anda yazı yazıyorsam kalemi mi, yemek yiyorsam lokmamı yere koyup uzun bir süre o acı olayların üzüntüsünü yaşarım.

Depremden yıkılan *Badamlı* ilçesi bulunduğum yerden çok uzak olduğu halde faciamn büyüklüğü beni bir arkadaşımınla birlikte oraya çekti.

Bir at arabası sağladık, *Sarmanlar* ormanını geçtik kestirmeden, bir akşamüstü vardık *Badamlı* 'ya. Orada öğretmen Mirza Aligulu'dan başka bir tanıdığımız yoktu. Arabayı ilçe içine sürdürüp öğretmeni sorduk. Okul yapısının bir kesiminin depremden yıkıldığı öğrendik, öğretmenin de okuldan taşındığını. Hava kararmak üzereydi... Kimi yıkıntılardan ağlaşma sesi duyuluyordu, birkaç yerde de eli kazmalı kürekli gözü yaşlı insanlar yıkıntılarda molozları kaldırıyor, göçüklerde kendi ya da yakınlarının çoluk çocuklarını arıyorlardı. Olayın acısı karşısında donakalmıştık büsbütün, ne yapacağımızı şaşırılmıştık.

Hava karanyordu... Öğretmenin eşi ve iki çocuğuyla muhtarın evinde barındıklarını öğrendik.

O tarafa doğru sürdürdük arabayı. Muhtarın evinde ne öğretmeni bulduk, ne de Bahadır Muhtarın kendisini... Birkaç küçük çocuk sokak kapısı ağzında durmuş ağlaşıyorlardı. Arabacı sokağın ortasında atlan açtı, arabanın arkasına bağladı ve saman yedirdi onlara. Ortalıkta kaldık, umarsız, öğretmenin nerede olduğunu kimse söyleyemedi bize. Birkaç köylü çevremizi sardı, kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi sordu, tanıttık kendimizi. Bahadır Muhtarın mahallesinde iki ev çökmüştü. Birinin duvarınm tuğlaları durduğumuz yere savrulmuştu. Açılan gedikten avluya girdik. Öğretmen Mirza Aligulu'yu orada bulduk. Avlunun bir tarafında bir öbek kadın toplanmıştı, öğrendiğimize göre iki ağır yaralı vardı.

Öğretmen bize depremde hem can, hem de mal kaybının çok yüksek olduğunu söyledi.

Muhtar, iki aksakal ve muhtann zabıtalı sokakları dolaşp depremzedeleri saptamaktaydı. Halkın durumu oldukça acı... Sokak boyu insanlar bir bu yana, bir o yana koşuşturuyor, çoğu ağlamaklı.

Öğretmen bizi muhtann evine götürdü. Ben, arkadaşım Teymur Mirza ve öğretmen Mirza Aligulu karanlık bir alacığa girdik. Deprem korkusundan evinin odalanna girip çıkan yoktu. Arkamızdan Bahadır Muhtarın küçük oğlu, küçük bir lamba getirip ortaya koydu. Yere oturduk, halılar yeni döşenmişti. Lamba getiren çocuk gitti, dönünce bir sofraya açtı, yerde. Arkasından köylü bir çocuk yoğurt ve ekmele geldi, sofranın ortasına koydu, gerek muhtann oğlu, gerekse köylü çocuk kenara çekildiler, saygıyla durdu-

lar. Ben ne açlık, ne de susuzluk duyumsuyordum. Arkadaşlarımdan da kimse elini ekmeğe uzatmadı. Öğretmen, yoldan geldiğimizi anımsattı, acıkmış olmamız gerektiğini, bir az yememizin yerinde olacağını... Yemedik. Az sonra yoğurt getiren çocuk kocaman kaynar bir semaver getirdi, bir kenara koyuverdi, çıplak yere. Semaver hızla kaynıyordu, kalkmaya hazır bir buhar makinesi gibiydi. Çay bardakları geldikten soma, semaveri getiren çocuk bize çay koymaya başladı. Birer bardak çay içtikten soma biraz toparlandık. Arkadaşım Teymur Mirza yazdığı şiirlerden birkaçını okudu. Öğretmen çok beğendi şiirleri, birkaçını aldı okulda öğrencilerine ezberletmek için. Teymur Mirza'nın ricasıyla, öğretmen de kendi şiirlerinden okudu, sıra bana geldi, öykülerimden birkaçının sözü edildi... Sonunda ben onların şairlik becerisini, onlar da benim yazılık yeteneğimi karşılıklı övdük. Bir iki bardak çay içtikten soma ekmeğe de el uzatabildik. Bu arada Bahadır Muhtar geldi ve bize hoş geldiniz dedi. Biz de deprem dolayısıyla üzüntümüzü bildirdik, durum hakkında bilgi aldık soma elimizden ne gelirse yardım etmeye geldiğimizi bildirdik. Bahadır Muhtar,

"Şimdi", dedi. "Bize yapabileceğiniz yardımın ne olabileceğini bilmiyorum. Bu anda yalanları yıkıntı altında olan bir sürü insan var, bunların yaptığı iş yıkıntıyı kaldırmaktır. Yani bize gereken yardım, eli kazma kürekli amele takımınca gerçekleştirilebilir."

Muhtarın söylediklerine karşı söyleyecek bir söz bulamadım. Arkadaşım da susta, bir şey söyleyemedi. Bu anda oturduğum yerde başım döndü, ne taraftan geldiğim saptayamadığım bir gürültü duydum... Bayılın gibi oldum...

Bahadır Muhtar dışarı koştu... Yine deprem olduğunu anladık, yine yıkılan birçok ev oldu. Avluda bir gürültü, bir bağırışma koptu, karanlıktan hiçbir şey seçilemiyor. Bahadır Muhtar in ambarının duvarı yıkıldı dediler, altında birileri kalmış. Bir iki eli lambalmm ardından biz de o yana doğru kostak. Üç köylü taş kesekten oluşan molozu eşeliyordu. Üç köylüden birini tanıdım. Bu bize semaver getiren çocukta, Bahadır Muhtar'm işçisi. Hızla çalışıyorlardı, çünkü muhtarın ekmekçisi Peri körpesiyle yıkıntının altında kalmıştı. Biz de ivedi ortalığa girdik, yapabildiğimiz kadar taş ve keseği kaldırıp uzaklaştırmak istiyorduk. Bu görünüm karşısında bir kenara çekilip seyretmek olası değildi. Yıkıntının altından bir kadın sesi duyuluyordu,

"Ay aman... Kurtarın... Ölüyorum..."

Burada kendimi oldukça güçsüz ve beceriksiz bulduğumu kabul etmeliyim. Yıkıntı altında kalan insanları kurtarmakta kendimi şaşkın ve umarsız duyumsadım. Şöyle ki taşların birini alıp bir yana attıktan sonra ikincisini kaldırmak için kendimde güç bulamıyordum. Gerek ruhum, gerekse bedenim öyle bir yorgunluğa gömülüyorlardı ki akşamın serinliğinde buram buram terliyordum.

Arkadaşım Teymur Mirza da benim durumundaydı galiba. Ama öğretmen Mirza Aligulu bize göre daha canlı, hareketli. Biz ikimiz birbirimize bitkinlikle baktığımızda o yaptığı işi hiç aksatmıyordu. Bu halimizin ayrımında olan muhtar bizi alacığa gönderdi.

"Çocuklar", dedi. "Siz üstünüzü başınızı berbat etmeyin, toz toprağa bulamayın". İçtenlikle söylüyorum, bu önerisini geri çevirmedim ve rahatlıkla kabul ettim. Arkadaşım da benim gibi.

Biz ayrıldıktan sonra köylüler Peri kadını, bebesiyle birlikte yıkıntılarının altından çıkardılar, yalnızca zavallı kadının kalça kemiği parçalanmıştı. Hemen ilçenin *yerli he-kimi* berber Abdurrahim'i çağırdılar, kadınların yardımıyla kadının kalçasını sardı.

Gece ilerleyince alacıkta bize yer yaptılar. Korkarak yatağa girdim ve Tann'ya emanet deyip kapadım gözlerimi.

Peri kadının bebeği tüm gece ağladı ve tüm gece ben onun ağlamasına kulak verdim. Moralim bozuldu, sinirlerim gerildi, artık uyku benden çok uzaktaydı. Sabaha karşı dalmışım, düşte çocukluğumu gördüm, kentimizin mezarlığında, ölü gömüyorlar. Hacı Molla İsmail cenaze namazı kıldırıyor. Çocuğun ağlama sesi molların sesine karıştı, uyandım ki ezan okunuyor ve bebek hâlâ ağlıyor.

Yeni bir gün başlamak üzere ve aynı bebek aynı şiddetle ağlamasını sürdürüyor, *Badamlı* ilçesinin müezzini çokhazin bir sesle okuyordu ezanı... "*Heyye elelfelah, hey-ye elahayrülamel...*"

Her şeye karşın anlayamadım neden bunca şiddetle hiç durmadan bunca saat ağlayan bebeği kimse susturmaya çalışmıyor? Belki de bebek yalnızdı, yanında ne anası ne de başka birisi vardı.

Hava aydınlanıyordu, ayağa kalktım, tek bir basamakla avluya indim. Ötede duvarın dibinde boz bir köpek uyuyor. Bebek ağlamasını sürdürüyor. Bebeğin sesinin geldiği yana yürümeye başladım, ağır ağır. Sokaktan birkaç kişinin sesi duyuluyor. Yürüdüm ve ağlayan bebeğin sesinin avlunun sağ tarafındaki bir kulübeden geldiğini kestirdim. Yaklaştım, ansızın kulübeden gözleri belermiş, başı açık bir kadın vahşet içinde dışarıya fırladı... Kadının ağzından yalnızca şunu duydum,

"Zavallı bebek!.."

Tutamadım kendimi, iyice yaklaştım kulübeye, başımı içeri soktum, gördüğüm görünüm düşünülemez kadar korkunç ve üzücüydü, ağlayan bebek anasının memelerini arıyordu ve anasının gözleri tavana dikili kalmıştı, ölmüştü. Hemen döndüm alacığa, öyle bir hızla döndüm, öyle bir korku ve gerginlik içindeydim ki bir görenim olmadığını bilseydim, çocuk gibi kaçırdım.

On yedi yıl geçiyor, o zamandan beri ve ben ne zaman gece vakti bebek ağlama sesi duysam, *Badamlı* depremim anımsarım. Ne zaman deprem sözü edilirse içimden,

"Vah zavallı çocuklar..." derim.

RUS KIZI

Miladi takvimin 1894 yılında ünlü yaya gezgin *Raingarten* yürüye yürüye Rusya'dan bize gelmişti. Şimdi Kafkasya'dan İran'a, oradan da Hindistan'a, Çin'e, Japonya'ya, Japonya'dan deniz yoluyla Amerika'ya geçecek, Amerika'dan soma İngiltere, Fransa, Almanya ve böylece batıdan ülkesi *Riga* (39) kentine varacaktı.

Raingarten bu yolculuğunu dört yılda bitirebileceğini düşünmüştü ama benim anımsadığıma göre ancak altı yıl soma Rus gazeteleri onun Riga'ya döndüğünü yazdı.

Nahçıvan'a gezgin ilkbaharda nisan ayının başlarında geldi. Burada tanıştığı insanlar arasında ben de vardım her nasılsa, dostlukta önlerine bile geçtim. Çünkü yürümelerini seviyordum. Nahçıvan'dan onunla beş altı saat yürüyerek Culfa'ya (*İran sınırındaki ilçe*) geldik. Burada gümrük kapısında görevliler ona saygıda kusur etmeden işlemleri gerçekleştirdiler. *Raingarten* burada bir gün kaldıktan soma Aras Irmağı'nı yelkenliyle geçti ve İran toprağına ayak bastı. Çok iyi anımsıyorum, uğurlayan kalabalık top-

(39) Letonya'nın başkenti.

luluğun içindeydim. Sağanak başladı ve benim geçici ama eşi benzeri bulunmayan dostum hircunu sırtladı, elinde sopası, yürüyerek Tebriz'in sisli yolunda gözlerden kayboldu. Kendisine kötü koşullarda ata ya da arabaya binmesini önermiş olmamıza karşın kuşkusuz bizi dinlememişti, çünkü ününü yürüyerek sağlamaktaydı.

Ben o geceyi eski dostum ve hemşehrim Meşhedî Gulamhüseyn'in evinde geçirdim. Bu dostum yıllardan beri Culfa'da ticaret ve komisyonculuk yapıyor, durumu iyi. Ayalı yanında değil. Meşhedî İmamalı adında bir İranlı hem yemesine içmesine bakar, hem de ticari işlerine yardım eder.

Meşhedî Gulamhüseyn yaşlı bir adam. Sakalını kara boyamasına bakmayın, yaşı elliden daha az değildir. Dış görünümüne göre namazına niyazına çok bağlı ve inançlıysa da aslında keyfine düşkün, işreti kaçırmayan bir adam. Dostluğa gelince çok sadakatli, vefalı ve içtenlikli. Aramızdaki dostluk da çok eskilere dayanıyordu, yaş farkımız çok olduğu halde huylarımız birbirine yakın. Şakalaşırdık durmadan, sabahtan akşama dek söyleşir gülerdik.

Hava kararmaya yüz tutunca ayaklandım, Nahçıvan'a gitmek için. Meşhedî Gulamhüseyn kalmamı istedi, oysa ben gece kalmayacaktım. Kalırsam ertesi sabah benimle Nahçıvan'a geleceğine söz verdi, o yüzden geceyi Culfa'da geçirdim. Kaldığıma kıvançlıyım. Beni geç saatlere dek anlattıklarıyla güldürdü. O kadar ki gece yatağıma girdiğimde anlattıklarını anımsadıkça kendi kendime gülmekten katıldım. Özellikle anlattığı bir olay vardı ki, Nahçıvan'a gelince oturup öykü olarak yazdım, ne yazık ki yazdığım defteri yitirdim... İşte şimdi anımsadıkça o olayı yazmaya çalışıyorum.

O sabah geç uyandım biraz. Meşhedi Gulamhüseyin'in semaveri ön odada fokurdayarak kaynıyordu. Dostum evde değildi, yardımcısı Meşhedi İmamali semaverin yanında hizmete hazır... Kalktım giyindim, kahvaltımı yaptım, dostum gümrüğe gitmiş. Avluya çıktım yarım saat kadar avluda dolaştım, sonunda Meşhedi Gulamhüseyin de geldi, elinde tomarla kâğıt vardı, oturdu yerleştirdi kâğıtları, yardımcısına öğle yemeği için talimat verdi, sonra bana da hadi gidip Culfa'yı gezelim dedi. Çıktık, Aras Irmağı kıyısında aşağıya doğru yavaş yavaş yürüdük, bir süre gittikten soma döndük. Hava güzeldi. Hafif bir rüzgâr vardı yalnızca.

Planlı dikilen yeni evlerin önünden geçerken kimi Rus ailelerini gördük, bunlar gümrükte çalışanların aileleri. Bir dükkâna girdik, sigara aldık, çıkınca yine dolaşacaktık ki birden dostum beni bırakıp yeniden dükkâna girmek istedi ve bana,

"Ben dükkâna gireceğim, sen şu gelen kıza dikkatle bak" dedi, ivedi dükkâna sığındı.

Sokağın ortasında durup kıza baktım. On altı, on yedi yaşlarında bir Rus kızı. Giyinimi şuan, biraz yoksulca denebilir. Dikkat edince gerçekten de güzel olduğunun ayırımına vardım. Uzun boylu, kâğıt gibi beyaz tenli, latif mi latif. Kız geçip uzaklaşınca dostum sığındığı dükkândan çıktı, kolumdan tuttu, bir süre konuşmadı. Soma durup yüzüme baktı ve sordu:

"Nasıldı?"

Fikrimi söyledim,

"Güzel bir kız."

Dostum bir şeyler düşünüyor gibiydi. Asıldı, çekti

götürdü bir kaya üzerine oturma beni, kendisi de oturdu. Sonra anlatmaya başladı,

"Dostum, seni ne çok sevdiğimi bilirsin herhalde, ayrıca hiçbir şey yoktur yaşamımda sana anlatmadık. Yani senden gizli hiçbir gizim yok benim. Şimdi bir şey anlatacağım sana, ama inanmayacağından korkuyorum. Ant olsun dostluğumuza, ant olsun tüm yakınlarımızın başına, bundan iki hafta önce ben bu güzel kızla tatlı tatlı öpüştüm. Aynen birbirinin özleminde olan iki sevgili gibi, uzun bir süre birbirinden ayrı olan, soma kavuşan sevgililer nasıl öpüşür, işte öyle öpüştük."

inanılacak gibi değil. Ama ant içiyor. Hem de ben onun dürüstlüğüne inanıyorum, bana yalan söyleyemez, ama buna karşın, şaşkınlığımdan ağzım açık kaldı.

Belki de daha önce söylemeliydim, Meşhedi Gulamhüseyn oldukça çirkin bir yüze sahip. Ön dişlerinin çoğu düşmüş, kalanlar da kararmış ve uzamış. Hangisinin üst, hangisinin alt diş olduğunu kestirmek zor. Bana göre değil on altı yaşında güzel bir Rus kızı, altmış yaşında çirkin bir Müslüman kadim bile ondan öğrenip kaçır... Dostuma, "Herhalde" dedim, "Öpüşürken kız sarhoştü."

"Hayır, senin başın için, ayıktı. Hem o hiçbir zaman sarhoş olmaz, çünkü içki içmez."

Dedim,

"Belki de kış uykusundaymış sen onu öperken, haberi bile olmamış."

Dedi,

"Hiç de değil, tam uyanıktı."

"Öyleyse sen o öpücüğü yüksek para karşılığında satın almışsın."

"Hayır, ant içiyorum tek bir *kapikbile* vermedim."

"O zaman bir şey anlamıyorum, bir şey de söyleyemeyeceğim."

Dostum önden, ben onu izleyerek eve geldik. Evde çay demlenmişti. Meşhedi İmamali çayla birlikte nefis İran kurabiyesi ikram etti, nefis fıstık ve badem... Nedense Rus kızı olayma takıldım. Eğer ben dostumu iyi tanımamış olsaydım, kesinlikle yalan söylediğini kabul eder geçerdim. Oysa emindim ki bana yalan söylemez. Ama inanmak da olası değildi. Demin gördüğüm güzel Rus kuzu bunca çirkin ve yaşlı adama karşılıksız yaklaşmaz.

İkinci bardağa şeker atıp kaşıtırmaya başladım ve kız üzerine söyleşimizi yemlemek istedim. Meşhedi İmamali'nin girip çıkması engeldi.

Çay faslından soma dostum yardımcısını gümrüğe gönderdi, Meşhedi Abdulali'yi yemeğe davet etmesi için. Fnsat bulup konuyu deştim,

"Ben bekliyorum."

"Ne bekliyorsun."

"Rus kızı olayının sonunu."

Meşhedi Gulamhüseyin gülümsedi, konuşmadı. Bir sigara çıkarıp içmeye başladı, bir süre düşündükten soma,

"Dinle" dedi.

"Dinliyorum" dedim.

Dostum yine bir süre düşündükten soma,

"İzin ver" dedi. "Bu konuyu unutalım."

"Olmaz Meşhedi Gulamhüseyin, olmaz. Bütün bunlar gülmek için uydurulan bir fıkra olsaydı, peki derdim, kabul ederdim. Ama Rus kızı olayı gerçekse, rica ederim, dostluğumuz adına sonunu benden saklama, anlat."

"Peki öyleyse, dinle..."

"Dinliyorum."

Meşhedî Gulamhüseyn öyküsünü şöyle anlattı.

"Bu Rus kıızı daha önce söylediğim gibi gümrükte yoklama memuru İvanov'un kıızı. Babası dört yıldan beri burada çalışır. Çok iyicil bir insan.

Karşılıklı ilişkilerimiz iyidir, yani gümrük komisyon işlerimde yardımcı oluyor. Ben de işlerim verimli olunca ona kimi zaman kumaş, kimi zaman yemiş gönderirim. Kendisi gibi cana yakın bir karısı var, sık sık beni evlerine yemeğe çağırır.

Aslında onlara gitmeye çok hevesli değildim. Çünkü bilirsin her şeye katlanılır ama şu domuz eti yemeleri var ya, işte ona katlanılamaz diyorum.

Gördüğüm güzel kıızdan başka iki küçük kıızları daha var, biri yedi sekiz yaşlarında, öteki ondan küçük.

Önceleri evlerine gittiğimde hiçbir art düşünce sahibi değildim. Son zamanlarda o kııza dikkatle baktım, gerçekten de çok güzel olduğunun ayırımına vardım. Ama ne yaparsın artık yaşımı başımı almışım, böylesi hurilerle dostluk kurmak kuşkusuz bize nasip olamaz diyordum ki...

Neyse, bundan iki üç hafta önce Hıristiyanların *Paskalya* bayramıydı. Ben her yıl yaptığım gibi Rus ve Ermeni dostlarıımın evine gidip bayramlarını kutladım. Önce gümrük başkammının evine, oradan postane müdürünününe, öyle birer birer hepsini ziyaret ettim. Sonunda da bizim İvanov'un evine gittim. Kapıdaydım, içeriden şarkı seslerini duydum. Girdim, masanın çevresinde üç dört Rus erkek, ev sahibi, karısı, kıızları oturmuş, yiyip içiyor, şarkı söylüyorlar. Beni görünce şarkı bağınşmaya döndü se-

"Peki öyleyse, dinle..."

"Dinliyorum."

Meşhedi Gulamhüseyn öyküsünü şöyle anlattı.

"Bu Rus kızı daha önce söylediğim gibi gümrükte yoklama memuru İvanov'un kızı. Babası dört yıldan beri burada çalışır. Çok iyicil bir insan.

Karşılıklı ilişkilerimiz iyidir, yani gümrük komisyon işlerimde yardımcı oluyor. Ben de işlerim verimli olunca ona kimi zaman kumaş, kimi zaman yemiş gönderirim. Kendisi gibi cana yakın bir karısı var, sık sık beni evlerine yemeğe çağırır.

Aslında onlara gitmeye çok hevesli değildim. Çünkü bilirsin her şeye katlanılır ama şu domuz eti yemeleri var ya, işte ona katlanılamaz diyorum.

Gördüğüm güzel kızdan başka iki küçük kızları daha var, biri yedi sekiz yaşlarında, öteki ondan küçük.

Önceleri evlerine gittiğimde hiçbir art düşünce sahibi değildim. Son zamanlarda o kıza dikkatle baktım, gerçekten de çok güzel olduğunun ayırımına vardım. Ama ne yaparsın artık yaşımı başımı almışım, böylesi hurilerle dostluk kurmak kuşkusuz bize nasip olamaz diyordum ki...

Neyse, bundan iki üç hafta önce Hıristiyanların *Paskalya* bayramıydı. Ben her yıl yaptığım gibi Rus ve Ermeni dostlarımın evine gidip bayramlarını kutladım. Önce gümrük başkanının evine, oradan postane müdürünününe, öyle birer birer hepsini ziyaret ettim. Sonunda da bizim İvanov'un evine gittim. Kapıdaydım, içeriden şarkı seslerini duydum. Girdim, masanın çevresinde üç dört Rus erkek, ev sahibi, karısı, kızları oturmuş, yiyip içiyor, şarkı söylüyorlar. Beni görünce şarkı bağışmaya döndü se-

vinçten, birkaçı koşarak gelip kucakladılar, beni döne döne öpmeye koyuldular.

Her öpen, *'Hristos Vaskres'* diyordu. Yani İsa dirildi. Önce kendimi çekmek istedim, soma bayram olduğunu anımsadım, öpüşmezsem görgüsüzlük, saygısızlık sayılacağından belki de günah addedileceğinden gönlümce kattım onlara, ayrıca kurallarına uymamakla ev sahibiyile olan iyi ilişkilerimin bozulmasından korlaum açıkçası.

Önce benimle Ivanov ve üç erkek öpüştü. Bunlardan ikisini tanırım, birisi yine bizim gümrükte yoklama memuru Vasilyev, öbürü bir delikanlı. Bunlardan soma İvanov'un eşi o erkekler gibi kendisi bana yaklaştı ve onlar gibi dudaklarımı usulüne uygun öptü çekildi, soma, aha... bir de ne gördüm, işte o güzel kız... Yaklaştı, evet, azizlerimin başı için babamın mezarına ant olsun, işte senin de gördüğün o güzel Rus kızı o laleye benzeyen dudaklarını uzatıp yapıştırdı benim ağzıma ve *'Hristos Vaskres'* derken beni öyle bir öptü ki nerdeyse bayılacaktım... Evet, tam böyle işte... Sen beni tanırsın, sana kesinlikle yalan söylemem, artık ant da içmiyorum. O kız beni kıyasıya öptü."

Meşhedi Imamali'nin ayak seslerini duyduk ve söyleşimiz burada noktalandı.

Meşhedi Imamali öğle yemeği hazınlamıştı, çok lezzetli pilavla ballı omlet.

Gece erken yattık ki ertesi gün erken Meşhedi Gulamhüseyn'inle birlikte Nahçıvan'a gidelim. Sabah erken kalktık, kahvaltıdan soma iki atlı posta arabasına binip yola düştük. Arabacımız koca papaklı yaşlı birisiydi, yol boyu uyukladı. Hava çok soğuktu. *Elinçe Çayı*'na ulaşınca hava ısındı, güneş yakmaya başladı, bulutlardan serinlik um-

duk. Mesnedi Gulamhüseyin az konuşuyordu... Ben kısık bir sesle kendisine,

"Bak, Meşhedî Gulamhüseyin" dedim. "Sen biliyorsun ki benim senden başka bir dostum yoktur. Şimdi bu dostluğun anısına sen bana yarım kalmış öyküyü tamamlamalısın. Anlat bakalım, geçen gün öptüğün o güzel Rus kızını görünce, sen neden dükkâna girip ona görünmek istemedin."

Dostum yüzüme baktı, bir süre ama konuşmadı, kahkahayla güldü, güldü... O kadar güldü ki arabacımız uykusundan uyanıp bize dönüp baktı, ardından atlan deh dehledi... Tekereklerin gürültüsü dostumun kahkahalanm basırdı, o da sigarasının dumanını avcunun içine üfledikten soma ağzını kulağıma dayadı,

"Utaniyorum", dedi. Ve yine kahkahayla güldü. Ben de güldüm, ama neye güldüğümü bilmiyordum.

Yanm saat soma "*Çeşmebasar*" köyüne vardık. Arabacı atlan durdurdu. İndi arabadan ve birer birer atlan kulaklarını çekti. Soma kamçısını arabanın içine atarak gitti. Nereden bulduysa bir demet yonca getirip atlan önüne attı. Koşumlarını çözdü, kendisi çayhaneye girdi. Biz de indik arabadan, birkaç adım yürüdük, seki gibi bir yer bulduk, otarduk. Neşhedî Gulamhüseyin elini dizinin üstüne koydu ve bana,

"Şimdi sen tüm sevdiklerinin başına ant içeceksin ki bu anda, burada sana söylediklerimi ölünceye dek kimseye anlatmayacaksın.

Evet, yüce Tann tüm günahkarların günahını bağışlasın, benimkileri de o arada. Evet neresinden başlayalım? Bayram ziyaretine gitmiştim. Neyse İvanov'un evinden çı-

kıp doğru kendi evime geldim, öğle üstüydü. Meşhedî İmamali yemeği getirip koydu sofranın ortasına, iştahım yoktu yemedim. Akşam da bir bardak çay içtim zor bela, bir tike ekmekle yattım. Ertesi gün sabah erkenden kalkıp gittim Aras Irmağı'nın kıyısına. Irmağın çamurlu suyu döne döne, yavaş yavaş akıp gidiyordu, umurunda değildi dünya... Ne Rusların *Paskalya* bayramlarından haberliydi, ne de Rus kızlarıyla öpüşmenin tadım biliyordu. Irmak kıyısından ayrılıp yola düşünce birden İvanovgilin evine doğru gimğimin ayrımına vardım... Göğsümü gere gere girdim avluya ve İvanov'un evinin kapısını çaldım. Kapı açıldı... Kapıyı açan o güzel gavur kızıydı.

Onu görünce ne yaptığımı tam anımsamıyorum şimdi, ama tek bildiğim, "*Hristos Vaskres* " diye açtım kucakımı ve onu kucaklayıp öpmek istedim..."

Meşhedî Gulamhüseyn'in sözü buraya gelince tutamadım kendimi, bastım kahkahayı. O hiç gülmedi, sürdürdü,

"Ama bu zalimin kızı, bu insafsızın kızı ellerini kaldırıp gözlerimin önüne tartu ve bana, *Poşol ki çortul..*' (40) dedi."

Rus kızının söylediğini duyunca öyle gürültüyle gülmüşüm ki arabacı çayhaneden çıkıp bana baktı.

Bindik arabaya ve yarım saatte Nahçıvan'a vardık.

(40) Cehenneme kadar yolun var.

SAKALLI ÇOCUK

Öyküme başlamadan, kimi çocukların kötü bir huyundan yakınmak isterim. Elllerine kalem geçirmesinler, hemen evin duvarlarım yazmaya çizmeye girişirler. Bu işi tebeşirle, kömürle yapanlar da var... Tebeşir, kömür ne ki, ben öyle kötü çocuklar gördüm ki çiviyle çakıyla düşerler duvarların canına.

Nedense duvar yazan çocuklarla aram iyi değil. "Yavrum yazı yazmak mı çekti canm, al bir kâğıt parçasını, bir de kalem, otur yere keyfin istediği kadar yaz."

Söyledim de rahatladım, şimdi öyküme geçebilirim.

Ben bizim çocukların başka çocuklar kadar duvar yazma heveslisi olmadıklarını bilirdim. Çünkü çok öğütlemiştim, onlar da söz vermişlerdi duvarlara yazmayacaklarına değgin... Derken bir gün sokak kapısının yanında koridorun kuytu bir yerinde gözüm birtakım çiziklemelere sa- taştı. Bir hayvan başı gibi bir aceminin çizdiği bir resim, kulakları da var sanki, bir iki tane de ayaklan. Altında beş tane elif gibi düz çizgi, ayrıca beş altı küçük daire, hepsi de çarpık çurpuk, çocuk işi olduğu besbelli.

Canım sıkıldı, çağırdım çocukları.

"Yine duvarları yazmışsınız, çizmişsiniz!"

Üçü de gelip çizilen duvara baktılar.

"Hanginiz yaptı bunu?"

Üçü de yadsıdı.

"Siz yapmamışsanız, şeytan mı yapmış?"

"Baba, vallahi ben yapmadım."

Küçük Kurban da,

"Ben yapmadım", diye diye elleriyle yüzünü kapatarak başladı ağlamaya.

Canım burnumda, bir çaput bulup söylene söylene sildim temizledim duvarı, çektim gittim. Bu arada Haydar in Teymur'a,

"Sen yapmışsın!"

Teymur'un da Haydar'a,

"Sen kendin yapmışsın!" dediklerine tanık oldum. Ardından ağlayan Kurban, önemli bir haber veriyormuşçasma koşarak yanıma geldi ve,

"Baba, o yazıyı Haydar yazdı, vallahi baba, Haydar yazdı."

Haydar da öfkelenmiş, gelip Kurban in önünde durdu, el kol sallayarak, gereken yanıtı vermeye çalıştı, öyle kızgındı ki nerdeyse konuşurken parmağı Kurban' m gözünün içine girecekti.

Üçüne de kızdım, yanımdan ayrılmak üzereyken,

"Duvarı çizdiğinizden daha fazla yaptığınızı yadsımakla beni çok üzdünüz. Korkup yalan söylemenizle beni üzdünüz... Kuşkusuz duvarı içinüzden biri çizmiş, oysa kesin yadsıyorsunuz, içinüz de ant içinyorsunuz, ama sizden başka bu evde çocuk yok ki..."

Yine çocuklar birbirini suçlamaya ve ant içmeye başladılar.

Aradan beş on gün geçti, yine aynı duvarda, aynı yerde, kapının arkasında, aynı biçimdeki karalamaları gördüm, bir hayvan kafası gibi bir şey, birkaç elif gibi çizik ve de birkaç küçük daire...

Öfkelendim, çağırdım çocukları. Yine aym ant, yine aynı suçlama, yine aym gözyaşı.

Bu kez çok kırıldım, çok sıkıldım, hiçbir şey yapamadım, yemek bile yemedim. Beni bu kadar sarsan çocuklarımın arasında bir hayırsız evladım bulunması düşüncesiydi. Hem moralimi bozuyor, hem duvarı, bu yetmiyormuşcasına durmadan ant içiyor, göz göre göre yalan söylüyor... Hepsi bir yana, korkaklığını belirtiyor.

Bu da geçti tabii, bir süre sonra her şey unutuldu. Böyle gitse iyi, ama bir gün yine tepemin taşı attı, çünkü aynı yerde yine hayvan başını andıran bir karalama, altında birkaç elife benzer çizik ve yanında küçük daireler...

Artık çocuklara hiçbir şey söylemedim. Eğer içlerinden biri benimle inatlaşmak, beni çileden çıkarmak, beni üzme istiyorsa, buyursun, ben hiçbir tepki göstermeyeceğim, belki kendisi yaptığının doğru olmadığını kavrar ve pişman olur, diye düşündüm. Aslında bu önemli değildi, önemli olan, kendimi sorgularken çocukların eğitimi konusunda nerede hata yaptığımı bulamıyordum. Oysa, deneyimli bir eğitimci olarak hatamı bulup düzeltmek zorundaydım. Bu benim gelecekte benimseyeceğim yöntemlerde de önemli olacaktı.

Büyük kentlerde yaşamak birçok yönden elverişlidir. Özellikle dünyanın her türlü yiyecek ve içeceği kentlinin

hemen ulaşabileceği çarşı ve dükkânlarda bulunur. Çarşı pazarın dışında hiçbir mal yoktur ki kapma getirip sana satmasınlar. Meyve gibi, sebze gibi, yağ, bal, peynir ve benzerleri gibi...

Bizim de bir satıcımız var, kimi zaman haftada bir, kimi zaman ayda bir uğrar bize, sağ elinde bir kova yağ, sol elinde bir sepet yumurda, omuzunda terazi, puflaya puflaya merdivenleri tırmanır, bizi görünce selamlar ve ardından da, her zaman,

"Kap getirin" der, kim varsa.

Evde çocuklar, bazen de ben karşılarım onu, selamını alır, hal hatır sorarız. Soma getirdiklerine bakar, fiyatını öğrenmek isteriz. O da her zaman,

"Canım fiyatımı bilirsiniz" der. "Kap getirin".

Ve bu tür söyleşiden soma satıcımız bize birkaç *girvanke* yağ tartar verir, birkaç da yumurta. Paramız varsa alır, yoksa veresiye sayar, bir somaki gelişinde almak üzere bırakır gider.

Bu adamın adı Kabla (41) Azim. Yaşı kırk, kırk beş arası. Uzun boylu, yoksul bir İranlı.

Dün Kabla Azim yine yağ ve yumurta getirdi. Yağı çok övdü, *Derbend* yağymış, firesi az, lezzetine doyum olmaz... Yumurtalara gelince, onları da *Kornasın Köyümden* getiriyormuş dediğine göre. Orasının tavukları bahçelerin çimi ve çiçeğinden başka bir şey yemezlermiş...

Yağdan beş altı manat kadar, yumurtadan da bir o kadar borçlu kaldık. Çünkü ufak paramız yoktu. (Aslında büyük paramız da yoktu.)

(41) Kerbelayî'nin Nahçıvan ağzıyla kısaltılmış biçimi.

Kabla Azim mallarım topladı ve gitmek üzere koridora girdi. Ben odama çekildim. Birden, Erdebilden gelen olursa, kendisi de Erdebilli olan satıcının bana haber vermesini istemem gerektiğini anımsadım. Erdebil bilgini Mirza Ali Ekber ağa hakkında bilgi toplamak istiyordum. Hemen koridora çıktım. Adamın kapının arkasında, yağ ve yumurtasını yere koymuş, küçük kurşun kaleminin ucunu ağzına sokmuş, düşündüğünü gördüm. Duvardaysa bir hayvan başını andıran ilkel bir resim, altında birkaç elif, yanında da birkaç daire. Şaşkınlıktan ağızım açık kaldı. Kabla Azim bu halim karşısında açıklama gereğini duydu,

"Hocam, sözün doğrusu, benim okumam yazmam yok. Unutmamam gereken hesaplarımı böyle tutarım."

Kahkahamı tutamadım, satıcı da biraz gülümsedi. Kendisine çizdiklerinin anlamını sordum, öğrendim. Hayvan kafasını andıran şekil gerçekten de inekmiş, yani inek yağı, altındaki elifimsi beş çizgi de ona olan beş manat borcum. Anlaşıldığı gibi daireler de yumurtaymış, sayısı kadar ona yumurtadan borçlu olduğumu gösterir...

Katıldım gülmekten ve çocukları çağırdım,

"Hadi toplanın buraya, size bir şey göstereceğim."

Üçü de koşarak geldi. Duvardaki çizikmeleri görünce donakaldılar, neden sonra sordular,

"Baba bunları kim yapıyormuş?"

"Yavrularım bunları çizen de sizin gibi bir çocuk! Aranızdaki tek ayırım onun sakallı, sizin sakalsız olmanız."

Gülüştü çocuklar, gülüşmelerinin nedeni okura belli oldu sanıyorum.